ZA “VREME” GOVORE: JOVAN ĆIRILOV I RADOSLAV PETKOVIĆ

BiH 4 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 150 DEN; Crna Gora 2.00 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Austria, Greece 3.00 EUR; Germany 3.50 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 200 DIN

01164

9 771353 802002

VREME

broj 1216-1217

24. april 2014.

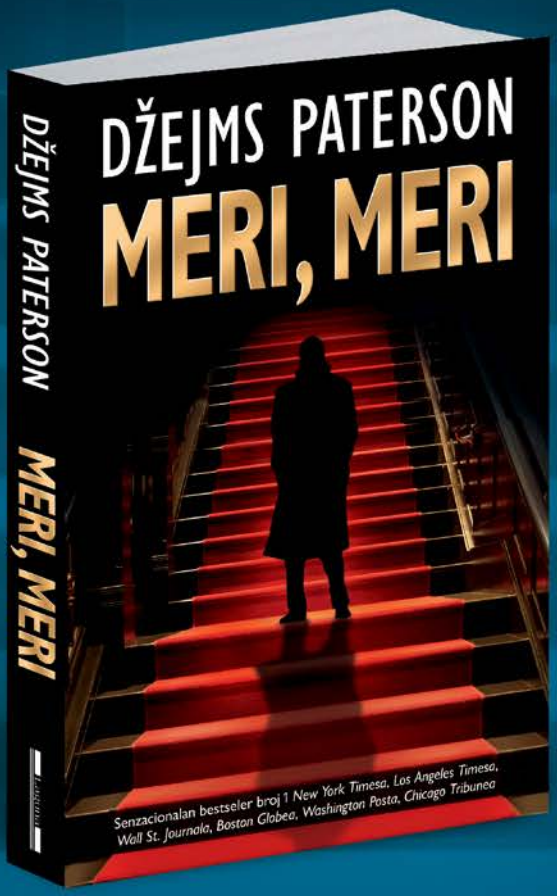

POLITIČKA ZAOSTAVŠTINA MLADE BOSNE

ATENTAT I KOMENTARI

NEDELJNA PREPORUKA

Knjige o kojima se priča

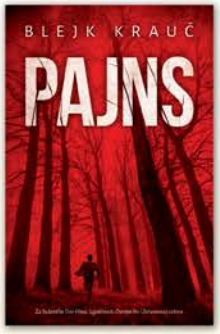

HOLIVUD STREPI!

Senzacionalan bestseler broj 1 *New York Timesa, Los Angeles Timesa, Wall St. Journala, Boston Globea, Washington Posta, Chicago Tribunea.*

Agent Kros traži ubicu holivudske „prve lige“.

„Opaka zabava... Među najboljim nastavcima ovog serijala.“
BookPage

Blejk Krauč
Pajns

Zamislite da se probudite u polju usred nedođije. Bez novčanika, bez telefona, bez lične karte i, možda najgore od svega, bez sećanja na to ko ste zapravo.

Mark Bilingem
Plašljivac

„Napet, stravičan i vešto vođen, ovaj je roman jezivo istraživanje moći i potčinjavanja. Ne ispušta se iz ruku.“
Time Out

Kami Garsija i Margaret Stol
Predivni haos

Ponekad nemamo izbora. Ponekad nema povratka. A ovog puta neće biti srećnog kraja.

Nil Gejmen
Okean na kraju puteljka

Apsolutno neizostavno za sve ljubitelje Gejmena. Ovo je potresna, zastrašujuća i elegična bajka.

Laguna
PREPORUČUJE

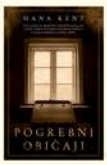
Džefri Arčer
OČEVI GRESI
Nova poslastica iz pera majstora napetosti.

Korina Boman
OSTRVO LEPTIRA
Avanturistički roman koji povezuje Englesku i Cejlon od kraja XIX veka.

Helga Hošek Vajs
HELGIN DNEVNIK
Dnevnik Ane Frank završava se na mestu gde započinje *Helgin dnevnik.*

Hana Kent
POGREBNI OBIČAJI
Neverovatno dirljiva priča zasnovana na istinitom događaju.

Radoslav Petković
SUDBINA I KOMENTARI
Najnagrađivaniji srpski roman.

Marko Vidojković
UREDNIK
Novi roman nestašnog momka srpske književnosti!

Vladimir Kecmanović
TOP JE BIO VREO
Nagrađivani roman najhrabrijeg srpskog pisca.

Robert M. Edsel sa Bretom Viterom
OPERACIJA: ČUVARI NASLEĐA
Istinita priča o najvećoj akciji spasavanja umetničkog blaga u istoriji.

Timur Vermes
OPET ON
Najveći evropski bestseler i književna atrakcija decenije!

Džon Svini
SLONOVSKI MESEC
Nezaboravna epska pripovest o hrabrosti i samilosti usred svireposti i razaranja.

www.laguna.rs

VREME

BROJ 1216-1217
24. april 2014.

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Trg Republike 5, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni urednik
Dragoljub Žarković

odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnik glavnog urednika
Aleksandar Ćirić

sekretarijat
Mirjana Kalezić

redakcija
Dejan Anastasijević, Aleksandar Anđić (foto), Muharem Bazdulj, Dimitrije Boarov, Slobodan Bubnjević, Sonja Ćirić, Zora Drčelić, Jovan Dulović, Slobodan Georgijev, Jovana Gligorijević, Nebojša Grujičić (kultura), Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević, Zoja Jovanov, Tatjana Jovanović, Slobodan Kostić, Jasmina Lazić, Zoran Majdin, Radmilo Marković, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Milovan Milenković, Milan Milošević, Tamara Nikčević, Teofil Pančić, Saša Rakezić, Mirko Rudić, Tamara Skrozza, Zoran Stanojević, Tatjana Tagirov, Dragan Todorović, Tanja Topić, Momir Turudić, Biljana Vasić, Miloš Vasić, Marija Vidić, Ljubomir Živkov

dokumentacija
Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija
Ivan Hrašovec (ur.), Vesna Srbinović, Tanja Stanković, Vladimir Stankovski, Slobodan Tasić;
korektori: Ana Ćuk Dragomirović, Marko Tasić, Stanica Milošević;
lektori: Katarina Pantić, Živana Rašković, Ivana Smolović;
daktilograf: Zorica Nikolić

internet izdanje
www.vreme.com
Marija Vidić (urednica)
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774
telefaks: 011/3238-662

štampa
Rotografika, Subotica

SAVET ZA ŠTAMPU
Brzo, besplatno, pravično.

ISSN 0353-8028
COBISS.SR-ID 16907266

Tržište gasa i Srbija:
Kuda vode gasovodi

Da je kojim slučajem do sada izgrađen Južni tok tranzit ruskog gasa preko Ukrajine sveo bi sa na simbolične količine, čime bi Ukrajina izgubila na strateškom značaju, a Rusija "pokupila šnjur": sa strane sigurnosti snabdevanja Evropa bi bila namirena za sledećih tridesetak godina što bi, takođe, Rusiji na isti period obezbedilo sigurno tržište i – svi srećni. Svi osim "prekoatlantskog partnera" – Amerike, kojoj bi izgradnjom Južnog toka i marginalizacijom Ukrajine iz ruku bio izvučen značajan končić

PIŠE: ZORAN MAJDIN STRANA 6

Ulična umetnost:
Istina piše na zidu

Zahvaljujući diskretnim stensilima, naročitoj vrsti grafita koji se crtaju sprejom uz pomoć šablona, Beograd je lepši i duhovitiji grad. Ujdi, TKV, AIR, BUG, INK, StreeDog, Sila i drugi su pseudonimi nekih od uličnih umetnika čiji radovi krase beogradske ulice

PIŠE: TANJA JOVANOVIĆ STRANA 46

Povodom izložbe "U ime naroda":
Ispovest omatorelog skojevca

Imao sam samo šesnaest godina kada se posle rata obračunavalo sa "domaćim izdajnicima". Pitam se šta bih činio da sam bio nekoliko godina stariji. Kako bih se odnosio prema onima koji su sarađivali sa ubicama mojih roditelja, ili makar nemo posmatrali kako odvode u smrt njihove sunarodnike, koji su normalno živeli sa svojim porodicama dok sam ja bio u nacističkim koncentracionim logorima. Da li bih i ja streljao "u ime naroda"

PIŠE: IVAN IVANJI STRANA 64

Pet low-cost destinacija:
Nešto sasvim drugačije

Tandžir, Riga, Pamplona, Kendi i Luang Prabang, umesto Londona, Pariza, Rima ili Njujorka. Zašto ići stalno u Grčku, Tursku ili Egipat, kada za iste pare ima toliko drugačijih, senzacionalnih destinacija

PIŠE: ROBERT ČOBAN STRANA 74

Na naslovnoj strani:
Gavrilo Princip

Sledeći broj Vremena izlazi iz štampe 8. maja 2014.

DRAGOLJUB ŽARKOVIĆ

Slavna vojska i neslavni predsednik: Kako se preskaču delovi istorije i otkud šeik da bude izdajnik a lepotica Albanije da se bira u Ulcinju

Vučić deluje nekako osveženo. Kao da je doleteo s Floride, recimo. Inače, da je bio tu ne bi ono dete iz bujice spasavala braća, niti bi se Ivica Dačić pravio važan, već bi bujične poplave po Srbiji rešavao mandatar kako i dolikuje novom supermenu svake srpske politike

VRHOVNI KOMANDANT: KO NIJE STIGAO DO 14. KILOMETRA

Dvojac s više kormilara, Tomislav Nikolić i Aleksandar Vučić, ritualno je u utorak obavio ono što se mora: predsednik države je lideru najjače stranke poverio mandat za sastav vlade i rekao "ne bih mu bio u koži".

Vučić je odgovorio u novouspostavljenom maniru samožrtvovanja kao najviše vrednosti svake srpske politike, nešto na temu i u pravcu da neće gledati sebe nego budućnost Srbije.

Rituali se privode kraju i ostaje mi samo da ponovim naslov iz prošlog broja "Vremena": "Pokloni se i najzad počni."

Vučić deluje nekako osveženo. Kao da je doleteo s Floride, recimo. Inače, da je bio tu, ne bi ono dete iz bujice spasavala braća, niti bi se Ivica Dačić pravio važan, već bi bujične poplave po Srbiji rešavao mandatar kako i dolikuje novom supermenu svake srpske politike.

A da ne govorim o tome da bi kritika onih što ništa nisu uradili po pitanju zaštite od bujičnih poplava bila efektnija nego što je bila Dačićeva, mada, čuje se da je i on treskao rukom o sto; ali, nije to isto. Čik nek on slomi neku bravu u vladi Srbije.

Dobro, Vučića iz nekog razloga nije bilo tu par dana tako da je Tomi Nikoliću pripala slava naše političke "grand parade", tim pre što je Vojska Srbije slavila novouspostavljenu godišnjicu, a povodom čega je to baš taj datum od deset ljudi ne bi devet umelo da vam odgovori.

Toma ozbiljno shvata svoju ulogu "vrhovnog komandanta" i sav je nekako "nesvrstan".

"Danas, po ko zna koji put, velike i mnogo naoružane države pokazuju da nemaju isto mišljenje o načinu na koji se rešavaju problemi u svetu. Ne pitaju nas kada se posvađaju i ugroze mir u celom svetu. Neće nas pitati ništa ni kada se budu mirili. Uvlače nas u stradanja, a mi smo mnogo stradali, čak i od onih s kojima smo pobeđivali u svetskim ratovima. Danas nam je zadatak da se rađamo i živimo, a ne da ratujemo i umiremo. I nikad više zbog tuđih svađa." Ovo je, između ostalog, rekao Tomislav Nikolić u Užicu na vojnoj paradi povodom Dana Vojske Srbije.

Još više je bio "nesvrstan" kada je reč o domaćoj (zlo)upotrebi vojnog značaja i političke upotrebe vojske u ideološke i svake druge svrhe. Evo šta je napisao Zoran Panović, glavni urednik "Danasa", pa nek bude zanet i lokalpatriotskim razlozima. To što je Panović iz Užica ne znači da ovaj put nije u pravu:

"U prošlu sredu u Užicu održana je parada Vojske Srbije. Estetizacija je bila na visokom nivou. I ova parada je, kao i prethodne u Leskovcu i Kruševcu na primer, bitan doprinos u uspostavljanju novog imidža vojske. Predsednik Nikolić je podsetio u Užicu na oslobodilačke tradicije srpskog naroda, pomenuo je i antifašističku borbu, ali nije pomenuo ko je tu borbu vodio. Malo je razočaravajuće da na taj dan u Užicu niko ne pomene Radnički bataljon i njegovog komandanta Dušana Jerkovića, koji su izginuli na Kadinjači (14 kilometara od Užica), braneći grad od fašista. Doduše, dok se sve to odvijalo na Kadinjači, Nemci su već ušli u Užice iz drugog pravca, ali Titov ratni avanturizam ne umanjuje herojstvo ovih ljudi. Lepo je što ova vojska neguje tradicije naše slavne vojske iz balkanskih i Prvog svetskog rata, kao i iz dva srpska ustanka protiv Turaka, ali zar je moguće da nijedna jedinica danas ne neguje tradicije neke partizanske jedinice, bar onih u kojima su većina bili Srbi. Pa nije valjda da to ne radimo zbog njihovih proleterskih odrednica? Da li, gospodo, Putin krije na paradama pobedničke zastave jedinica Crvene armije sa srpom i čekićem? Jesu komunisti tokom trajanja Užičke republike činili i zločine, bilo je tu i "klasnog genocida" i frakcio-

naških likvidacija, ali zar nije u najmanju ruku ignorantski da predsednik Nikolić u sredu nije podsetio da je u ovom gradu 1941. održana vojna parada koja je uz onu u Moskvi bila jedina takva u porobljenoj Evropi. I tada su u Užicu bile istaknute zastave SSSR, SAD i Velike Britanije. Pa zar ne bi bilo lepo i politički pametno da smo isto uradili i u sredu? Da li partizane, zarad ideološkog konformizma, ignorišemo da ne bismo uvredili četnike? E, to pitajte Nikolića."

ŠEIK, IZDAJNIK:
KO ĆE KOME ŠETATI OPANKE!

"Predsednica" Kosova Atifete Jahjaga – navodnici na tituli su agencijski – razgovarala je u Abu Dabiju sa šeikom Mohamedom bin Zajedom al Nahjanom o proširenju i produbljivanju odnosa Kosova i Ujedinjenih Arapskih Emirata, posebno o saradnji u oblasti ekonomije i investicija, saopšteno je iz njenog kabineta.

Ona je naglasila da Kosovo nudi veliki potencijal za ulaganja u različitim oblastima, posebno u energetskom sektoru, poljoprivredi, rudarstvu i tekstilnoj industriji.

Jahjaga je pozvala šeika Muhameda bin Zajeda al Nahijana da sa ekspertskim timom UAE poseti Kosovo i upozna se sa njegovim ljudskim i prirodnim potencijalom.

U znak zahvalnosti naroda Kosova na pomoći u očuvanju mira, kroz učešće vojnika UAE u sastavu mirovnih snaga, kao i u oporavku Kosova i izgradnji države, Jahjaga je odlikovala šeika Muhameda bin Zajeda al Nahjana Ordenom nezavisnosti.

Zahvaljujući na ukazanoj časti i poštovanju, Al Nahjan je pohvalio odnose dve zemlje i izrazio spremnost da se saradnja produbi, navodi se u saopštenju.

Opa, a mi mislili da je šeik naš ekskluzivni prijatelj. Za utehu, nikad neće biti Prištine na vodi, jer bi prvo morali tamo da dovedu neku vodu, ali sprdnju na stranu. Odavno neka vest nije pružila više povoda za komentare na društvenim mrežama. Ne bih rado citirao to brdo gluposti, malograđanskog i primitivnog izrugivanja nad vešću koja ima značaj samo za Prištinu i Beograd. Od toga da je otac dotičnog šeika prvi priznao Kosovo do broja džamija izgrađenih na toj teritoriji sa šeikovim parama, pa preko ugovora o kupovini JAT-a, Emiratima kao staroj ekspozituri američkog uticaja i politike, do banalnih uvreda Vučića i njegovih napora da privuče kakav-takav kapital u Srbiju.

Kad se sve sabere i oduzme, a koga ne mrzi da dangubi nad komentarima povodom te vesti, mogao bi da napravi jednu divnu analizu rajinskog duha iz kog provejava duboko uverenje da bismo samo mi trebali da mu šetamo opanke.

Kad govori o promeni svesti, Vučić je valjda mislio i na to, ali jeste stvorio utisak da je šeik naš ekskluzivni prijatelj, pa sad nije čudo da neki majstori elektronskog komentarluka predlažu da Tomislav Nikolić uruči Bin Zajedu dva ordena odjednom. To je već pitanje prestiža.

IZBOR LEPOTICE:
A GDE JE TU LAZANSKI!

Ovogodišnje takmičenje za izbor mis Albanije biće održano u Ulcinju, Crna Gora.

To su, kako se navodi, dogovorili predsednik Opštine Ulcinj Fatmir Đeka i producent ove manifestacije Petrija Boza.

Ulcinj je, saopštili su organizatori, turistički grad, a u junu će postati centar albanskih lepotica. Đeka je rekao da maksimalno podržava manifestaciju za izbor mis Albanije.

"Ove godine je vreme da ujedinimo albansku lepotu u Ulcinju", poručili su organizatori.

Takmičenje će biti organizovano od 20. do 27. juna.

Ništa od te manifestacije, živ vam stojim, ako Miroslav Lazanski ne bude predsednik žirija. ¶

KUDA VODE

Da je kojim slučajem do sada izgrađen Južni tok, tranzit ruskog gasa preko Ukrajine sveo bi sa na simbolične količine, čime bi Ukrajina izgubila na strateškom značaju, a Rusija "pokupila šnjur": sa strane sigurnosti snabdevanja Evropa bi bila namirena za sledećih tridesetak godina što bi, takođe, Rusiji na isti period obezbedilo sigurno tržište i – svi srećni. Svi osim "prekoatlantskog partnera" – Amerike, kojoj bi izgradnjom Južnog toka i marginalizacijom Ukrajine iz ruku bio izvučen značajan končić

Na samom početku ukrajinske krize, oglasile su se pribaltičke zemlje, kojima je sećanje na bratski zagrljaj Rusije i dalje sveže, sa predlogom da se "imperijalističkim namerama Kremlja" stane na put ekonomskim sankcijama – embargom na uvoz ruskog gasa u Evropsku uniju, a da se manjak u energetskom bilansu nadomesti povećanom eksploatacijom nalazišta severnomorskog podmorja.

U isto vreme oglasio se Stejt department: zbog "grubog kršenja međunarodnog prava" da EU bez mnogo nećkanja redukuje uvoz ruskog gasa, da potrebe za gasom podmiri povećanjem dotoka iz severne Afrike, Bliskog i onog malo udaljenijeg istoka, da se blokira izgradnja Južnog toka, a eto, Amerika ima stanovite viškove gasa pa bi Evropa u sledećih nekoliko godina mogla zavisnost od ruskih da zameni zavisnošću od američkih isporuka gasa.

Na takve zahteve promptno je reagovala Nemačka: može zabrana ulaska na teritoriju Unije za ove ili one ruske zvaničnike i tajkune, može i zamrzavanje njihove imovine, ali prekid uvoza gasa ne dolazi u obzir. Prosto, Nemačka skoro 40 odsto svojih potreba za gasom namiruje uvozom iz Rusije i prekid tog dotoka bi se veoma negativno oslikao na nemačku privredu, bez obzira što je zima bila blaga, što su skladišta puna. Gasnim sankcijama nedvosmisleno su se suprotstavile Mađarska i Bugarska, budući da im neki drugi gas sem ruskog nije dostupan, bar ne u doglednoj budućnosti. Istina, kako proleće odmiče i ta pesma je unekoliko promenila tonalitet: može i sankcije, ali neko mora da nadoknadi štetu.

FAKTA

Dve trećine ukupne potrošnje prirodnog gasa u Evropskoj uniji je iz uvoza: najveći je iz Rusije – 34 odsto, zatim

GASOVODI

Foto: FoNet

Pripreme za Južni tok prema planovima

U ovom trenutku projekat izgradnje gasovoda Južni tok – deonica kroz teritoriju Republike Srbije realizuje se u skladu sa predviđenim dinamičkim planom usvojenim između akcionara Gasproma i JP Srbijagasa, kažu u Srbijagasu. Završena je izrada Idejnog projekta i u toku je postupak izbora izvođača radova. Takođe je pripremljena dokumentacija za eksproprijaciju zemljišta, čime bi se obezbedili uslovi za dobijanje dozvole za izgradnju, koja je predviđena da počne tokom 2014. godine. Što se tiče deonice gasovoda kroz Bugarsku, prema informacijama kojima Srbijagas raspolaže, sve aktivnosti se odvijaju u predviđenom roku, tako da demontiranje cevi sa svečanog otvaranja nije nikakav znak da se projekat zaustavlja, niti da se neko od investitora povlači iz ovog strateškog projekta.

Norveške – 31 odsto i Alžira – 14 odsto. Iz Katara, Libije, Egipta i Nigerije stiže sledećih 12, a iz "drugih zemalja" 9 odsto uvoznog gasa. Najveći deo tog gasa koji nije iz Rusije ili iz Norveške transportuje se gasovodima od Nigerije i Alžira preko Maroka ispod Gibraltarskog moreuza do Španije, po dnu Sredozemnog mora od Tunisa i Libije preko Sicilije do Italije, kao i tankerima od Libije, Egipta i Katara do evropskih sredozemnih luka.

Najveći evropski proizvođači prirodnog gasa su Holandija, Velika Britanija i Danska, a najviše gasa se ispumpava iz sevenomorskog podmorja. Te rezerve, međutim, rapidno padaju, proizvodnja je iz godine u godinu sve manja i manja, ergo – uvoz će se povećavati, naročito jer potrošnja gasa u Evropi permanentno raste.

Više od polovine sveg gasa koji iz Rusije stiže u zemlje Evropske unije završava u Nemačkoj i Italiji. Drugi veliki uvoznici su Francuska, Mađarska, Češka, Poljska, Austrija i Slovačka. Najveći "non-EU" uvoznici ruskog gasa su Ukrajina, Belorusija i Turska, od kojih su prve dve i važne tranzitne zemlje.

Ruski prirodni gas do evropskih potrošača stiže kroz 12 gasovoda, od kojih su tri direktna – do Finske, Estonije i »

Cena energetske (ne)zavisnosti

"Amerika je spremna da izvozi prirodni gas u količinama koje su neophodne za svakodnevne potrebe Evrope", rekao je posle samita SAD–EU predsednik Barak Obama. Istina, primenom "frakinga" (ekološki sumnjive tehnologije kojom se vodom pod velikim pritiskom "izbija" prirodni gas iz gasnih škriljaca na velikim dubinama) Sjedinjene Američke Države već neku godinu zaredom podmiruju sopstvene potrebe. Štaviše, pretiče i za izvoz, jedino što nema gde da se izveze: Kanada i Meksiko, do kojih se može kopnenim putem, takođe proizvode dovoljno gasa za svoje potrebe, te od tog izvoznog posla nema ništa. Druga je mogućnost da se taj gas proda prekoatlantskim saveznicima – Evropi, e da bi smanjila svoju energetsku zavisnost od Rusije. Nije od nekog značaja što je taj gas već na izvoru četiri puta skuplji od onog ruskog, nije od značaja ni što odgovarajuća infrastruktura – postrojenja za kondenzaciju gasa, za pretakanje i tankere, kao i sami tankeri – tek treba da se izgradi, jer šta je to na spram energetske nezavisnosti.

Foto: Reuters

Kontrola moguće štete

Rusija neće smanjivati trgovinske odnose sa Evropskom unijom, ali je spremna da minimizira gubitke saradnjom sa drugim tržištima, rekao je predsednik vlade Ruske Federacije Dmitrij Medvedev u obraćanju poslanicima Dume. "Geografski položaj Rusije i njene istorijske veze daju jedinstvene mogućnosti da sarađuje kako sa Zapadom tako i sa Istokom."

Evropska unija je značajan trgovinski partner i Rusija neće inicirati smanjenje ekonomskih odnosa, ali "ako naši zapadni partneri ipak naprave takvu grešku, siguran sam da će nam intenzivan rad na drugim tržištima omogućiti da minimalizujemo gubitke, a moguće da ćemo ostvariti i dobit".

U rešavanju takvih zadataka, kao što je razvoj teritorije Dalekog istoka, dostizanje održivog privrednog rasta tih regiona, Rusija mora aktivno da koristi iskustvo i potencijal zemalja Azijsko-pacifičkog regiona, da mnogo bržim tempom razvija trgovinsko-ekonomsku i investicionu saradnju sa Kinom, Indijom i drugim zemljama BRIKS-a, zaključio je Medvedev.

Letonije, četiri kroz Belorusiju sa krakovima prema Litvaniji i Poljskoj, pet preko Ukrajine prema Slovačkoj, Rumuniji, Mađarskoj i (opet) Poljskoj. Tome treba dodati i Severni tok, gasovod koji po dnu Severnog mora direktno spaja Rusiju i Nemačku, Plavi tok – po dnu Crnog mora od Rusije do Turske, kao i Južni tok koji bi trebalo da bude izgrađen.

Gasovodna veza između Rusije i Nemačke, odnosno (u to vreme) Evropske ekonomske zajednice, uspostavljena je ranih osamdesetih na vrhuncu Hladnog rata, uprkos gunđanju Sjedinjenih Američkih Država i uprkos početku eksploatacije nafte i gasa u Severnom moru: prosto, ruski gas je jeftiniji od onog severnomorskog, a pozamašna infrastruktura za transport bila je nadohvat ruke. Od tada pa do sad, udeo ruskog gasa u ukupnoj evropskoj potrošnji se ušestostručio, a u Nemačkoj udesetostručio.

Severni tok je gasovod postavljen po dnu Baltičkog mora koji direktno povezuje izvorište u Rusiji sa potrošačima u Evropskoj uniji: izgradnja/postavljanje prve cevi po dnu Baltičkog mora – najdužeg do sada podmorskog gasovoda – započeta je aprila 2010. godine, prva cev je bila operativna već u novembru sledeće godine, dok je kroz drugu cev gas potekao već oktobra 2012. godine. Ukupan kapacitet ovog gasovoda je 55 milijardi prirodnih kubnih metara gasa godišnje, a ukrajinski udeo u tranzitu ruskog gasa opao je sa 50 na 30 odsto.

UCENOM NA UCENU

Inicijal za izgradnju Severnog toka je nepredvidljivost/nesigurnost transporta gasa preko teritorije Ukrajine. Naime, Ukrajina je veliki potrošač ruskog gasa, ali ne baš i kadra da ga plati po tržišnim cenama, šta god se pod tim pojmom podrazumevalo. Po ugledu na Poljsku, preko čije teritorije je transportovano više od polovine ukupnog izvoza ruskog gasa prema zapadnoj Evropi i koja je u vreme dok je bila u predvorju Evropske unije koristeći taj "ucenjivački potencijal" ishodovala povlašćenu cenu za sebe, Ukrajina je već dva puta učinila isto i uspela: sve do ove poslednje "razdružbe", plaćala je ruski gas za trećinu jeftinije nego recimo Srbija, dok je cena gasa sad za četvrtinu veća od one koja se nama zaračunava.

Štaviše, Gasprom zahteva od Ukrajine da isplati sva zaostala dugovanja ili, ako to ne može ili neće da učini, svaka sledeća isporuka moraće da se plati unapred. Predsednik Rusije Vladimir Putin je pozvao "evropske prijatelje" da preuzmu svoj deo odgovornosti za stabilnost snabdevanja: Rusija će gas da isporučuje

kako je dogovoreno, ali kako više nema uticaja na Ukrajinu i nove vlasti koje su poništile sve dosadašnje dogovore, za njihove postupke neka odgovara onaj ko je "majdanski prevrat" sponzorisao. Ukratko: gas koji Ukrajina preuzima mora da bude plaćen, ko god bio platilac, inače gas tuda više neće teći. Takođe, ako neko pomišlja na uvođenje sankcija na "gasni biznis", nema problema – Kina je zainteresovana za ruski gas.

Onaj zahtev da EU sa preuzimanjem odgovornosti za transport gasa preko Ukrajine prihvaćen je bez velike galame: gas prema Evropi preko ukrajinske teritorije sad teče kroz tri cevi, a kroz četvrtu se vraća u Ukrajinu. Za taj aranžman, jer gas (ipak) mora da bude plaćen, EU je odobrila Ukrajini zajam od milijardu evra.

Foto: Dnevnik NS

Foto: Vreme

KAO, SVE U REDU

Evropski komesar za energetiku Ginter Etinger je potvrdio da postoji rizik da Rusija zbog neplaćenih računa smanji isporuke gasa Ukrajini, koja je važna tranzitna zemlja, ali je istakao da postoji saglasnost "da sektor gasa ne bude prioritet u mogućim ekonomskim sankcijama – bilo s evropske, bilo s ruske strane" uz dodatak da je EU spremna da razgovara sa Rusijom o uvozu gasa, što podrazumeva i razgovor o cenama.

Ova "spremnost" da i o ceni gasa može da se razgovara je vrlo važan momenat. Mnogi ovdašnji rusofili su tu izjavu primili kao trijumf bratske Rusije, mada može da bude i suprotno: Kina, naime, jeste zainteresovana za uvoz gasa iz Rusije i lako može da "proguta" dobar deo isporuka namenjenih Evropi, ali nije spremna da ga plati koliko ga Evropljani plaćaju, nego, recimo, upola manje, oko 140 dolara za hiljadu kubika, za koliko dobija gas iz Turkmenistana. Tako, sankcija (za sad) neće biti, ali i to ima svoju cenu o kojoj "može da se razgovara".

KAO DA BAŠ I NIJE

Evropski parlament pozvao je vlasti Evropske unije da neodložno uvedu sankcije ruskim energetskim kompanijama i prekinu izgradnju gasovoda Južni tok: predloženo je čak i da se revidiraju, pa i da se stave van snage svi sporazumi sa Rusijom, da svaka aktivnost oko izgradnje Južnog toka bude suspendovana: "EP poziva da se usvoje mere protiv ruskih kompanija, između ostalog u energetskom sektoru, kao i ruskih investicija i aktiva u EU, na reviziju svih sporazuma sa Rusijom radi njihove moguće suspenzije", navodi se u rezoluciji.

Savetnica za štampu evropskog komesara za energetiku Sabine Berger izjavila je kako "EU izgradnju Južnog toka ne vidi kao prioritet", da će se oko organizacije i pregovaranja o Južnom toku svakako imati u vidu "opšti kontekst odnosa između Rusije i EU", te da će u pregovorima Evropska komisija zastupati šest država – Mađarsku, Bugarsku, Hrvatsku, Sloveniju, Austriju i Grčku, usput i Srbiju.

Južni tok je, u stvari, glavni ulog u ovoj partiji: da je kojim slučajem do sad izgrađen kako je prvobitno bilo dogovoreno, tranzit ruskog gasa preko Ukrajine sveo bi sa na simbolične količine, čime bi Ukrajina izgubila na strateškom značaju, a Rusija "pokupila šnjur": sa strane sigurnosti snabdevanja Evropa bi bila namirena za sledećih tridesetak godina što bi, takođe, Rusiji na isti period obezbedilo sigurno tržište i – svi srećni. Svi osim "prekoatlantskog partnera" – Amerike, kojoj bi izgradnjom Južnog toka i marginalizacijom Ukrajine iz ruku bio izvučen značajan končić.

Još u vreme kad je Južni tok bio u najavi, Stejt department je insistirao na konkurentskom projektu – gasovodu "Nabuko", kojim bi Evropa dodatno diversifikovala snabdevanje gasom, a Rusiji podsekla krila. Projekat je neslavno propao, jer ispostavilo se da za njega nema dovoljno raspoloživog gasa. Sad je u igri novi projekat – Južni koridor, u karte ucrtan kao Beli tok, koji bi kao i onaj Južni bio položen po dnu Crnog mora od Gruzije do Bugarske i Rumunije, a kojim bi bio transportovan gas iz Azerbejdžana, Uzbekistana i Turkmenistana. ¶

ZORAN MAJDIN

Duhovi atamana u

SVI POGLEDI UPRTI U MOSKVU: Proruski demonstrant u Donjecku
foto: AP Photo

Konflikti u podeljenoj Ukrajini bude sećanja na smutna vremena od kojih je prošlo čitavo stoleće, kada je važilo da treba "biti 'bele' dok ne pocrvene, biti 'crvene' dok ne pobele..."

Divljem polju

U Ženevi su 17. aprila, nakon sedam sati pregovora, šef ruske diplomatije Sergej Lavrov, državni sekretar SAD Džon Keri, šefica diplomatije EU Ketrin Ešton i šef diplomatije Ukrajine Andrej Dešćica usaglasili tekst izjave o merama koje treba hitno preduzeti radi deeskalacije napetosti u Ukrajini.

Oni pozivaju da se razoružaju nezakonite oružane formacije, da se sva zauzeta zdanja u svim gradovima Ukrajine vrate zakonitim vlasnicima, da se oslobode trgovi i ulice i da se sprovede amnestija za sve učesnike protesta, osim za one koji su počinili najteža krivična dela. U Moskvi i u Donjecku i Lugansku su posle toga ponavljali da to znači da Kijev treba da razoruža Desni sektor, a u Kijevu da Rusija treba da povuče svoje agente sa istoka Ukrajine. Predstavnici jugoistoka Ukrajine nisu mogli da prisustvuju susretu u Ženevi, ali je Moskva tamo izložila dokumente predsedništva Partije regiona, Luganskog oblasnog sovjeta, i novoformiranog pokreta Jugoistok Ukrajine.

Kijev je u praksi zaustavio vojnu akciju na istoku Ukrajine zbog raspada tamo poslatih jedinica, a na rečima zbog Uskrsa koji slavi 6,5 miliona pripadnika Ukrajinske pravoslavne crkve (Moskovskog patrijarhata), četiri miliona pravoslavaca Ukrajinske pravoslavne crkve (Kijevskog patrijarhata), četiri miliona unijata Ukrajinske greko-katoličke crkve, 600.000 pripadnika Rimske katoličke crkve, 250.000 pripadnika Autokefalne ukrajinske crkve, 500.000 protestanata...

Puška, međutim, za boga ne zna, pa je u Slavjansku, oko 3.30 u uskršnje jutro 20. aprila, izbio sukob pripadnika Desnog sektora i "branilaca Slavjanska" u kome je stradalo između troje i šestoro ljudi.

Kijev je inače povukao nekoliko poteza po ženevskom receptu, koji traži da odmah počne široki nacionalni dijalog o ustavotvornom procesu u Ukrajini, koji treba da bude inkluzivan i podsticajan, da obezbedi prava svih regiona, svih etničkih grupa, svih jezičkih manjina.

Ukrajinska vlada je 17. aprila podnela Vrhovnoj radi dokument "O organizaciji sprovođenja izmene Ustava Ukrajine o decentralizaciji državne vlasti", za koju premijer Arsenij Jacenjuk obećava da će biti sprovedena do 1. oktobra. I tokom političke krize 2004. kao odgovor na tadašnju Narandžastu revoluciju Partija regiona je predlagala federalizaciju Ukrajine. Predlagala je da devet oblasti (luganska, donjecka, harkovska, dnjepropetrovska, zaporoška, hersonska, nikolajevska, »

odeska, eventualno i sumska, kao i Autonomna Republika Krim) formiraju posebnu autonomnu republiku u sastavu Ukrajine sa sedištem u Harkovu. Kijev to nije prihvatio.

Na indirektan način ta ideja je obnovljena dok je Janukovič još bio u Ukrajini. U Harkovu je 22. februara 2014. na skupu deputata svih nivoa upravo tih regiona izglasana rezoluciju o tome da lokalni sovjeti preuzimanju odgovornosti za svoje oblasti, ali su se deputati brzo razbežali. Nova vlast u Kijevu je posle smenjivala gubernatore na istoku, a neke od njih i hapsila, pa puštala. U svim pomenutim oblastima nedeljama su beležene akcije nevelikih grupa demonstranata, često naoružanih, što je mirisalo na pobunu. Gušeći se u retorici ratnog stanja, Kijev ih je nazivao separatistima.

U predsedničkom programu kandidata Partije regiona Mihaila Dobkina ne pominje se federalizacija Ukrajine, već samo proširenje budžetskih ovlašćenja za regione, ali se konkretno pominje da ukrajinska vojska i spoljni poslovi treba da budu finansirani iz centralnog budžeta.

Rusko ministarstvo spoljnih poslova je i ranije pominjalo federalizaciju Ukrajine kao jedan od koraka ka rešenju krize, ali to sada ruska strana ne pominje direktno. Putin je možda "telefonirao" nosiocima projekta za otcepljenje u istočnoj Ukrajini kada je rekao da su oni danas građani Ukrajine, da treba da budu ravnopravni građani svoje zemlje, a da Rusija to sa strane može samo da podržava i prati...

IGRE OKO KRIMA: Katarina II i knez Potemkin

NOVAJA RUS

Praktično u toku ženevskih pregovora predsednik Rusije Vladimir Putin je u intervjuu s TV gledaocima u emisiji "Pramaja linija" 17. aprila, ipak "otvorio rusku istorijsku čitanku" i stavio istorijski teg na tas ukrajinskih federalista: "To je Novorusija, rečeno terminologijom carske Rusije. Harkov, Lugansk, Donjeck, Herson, Nikolajev, Odesa nisu ulazili u sastav Ukrajine u carska vremena. Njih je (Ukrajini) predala dvadesetih godina sovjetska vlada. Zašto su oni to učinili? Bog zna..."

U sovjetsko vreme termini Novorosijskij kraj, Nova Rusija, Novorosija, Novaja Rus zvanično nisu korišćeni, već je korišćen pojam Južna Ukrajina, ili Pričernomorje. Nova Rusija je u širem smislu teritorija na severnoj obali Crnog mora, koja je pripojena ruskoj carevini kao rezultat rusko-turskih ratova 1768–1774.

ZAPOROŠKI KOZACI: Slika Ilje Rjepina 1880–1891.

Zemlja u južnom i jugoistočnom delu današnje Ukrajine u drugoj polovini 17. veka bila je retko naseljena stepa koju su nazivali Dikoe polje (Divlje polje) i atamanština (hetmanština). Kozaci (oni koji su registrovani) su u poljsko-litvanskoj kraljevini imali poseban status, ali su, udruženi s neregistrovanim zaporoškim kozacima, povremeno dopirali i do Lavova i krvavo ratovali s Poljacima, što znamo po romanu *Taras Buljba*, velikog ruskog pisca Nikolaja Gogolja, Ukrajinca koji je pisao na ruskom.

U drugoj polovini 17. veka kozaci na levoj obali Dnjepra su priznali vlast ruskog cara.

Prema obalama te reke u aktuelnoj krizi Ukrajina se kolokvijalno deli na promoskovsku "levovoberežnaju", i prokijevsku "desnoberežnaju". Levoberežnaja je pretežno "ruskojezična", mada lingvisti kažu da nema jasne dijalektološke granice između ruskog i ukrajinskog jezika koji se međusobno stapaju i prelivaju.

Ruska manjina u Ukrajini (oko sedam miliona posle otcepljenja Krima) živi uglavnom na jugoistoku, najviše u Donjeckoj oblasti (1.844.400) Luganskoj oblasti (991.000), Harkovskoj oblasti (724.000), Dnepropetrovskoj oblasti (627.000), Odeskoj oblasti (508.000)... Ni u jednoj od tih oblasti nema natpolovične ruske većine. Na Krimu, koji se otcepio, ima – tamo živi 1.180.000 Rusa.

Krim je Novorosiji priključen 1783. tako što je Katarina II priznala autonomiju Krimskog Hanata, što će Putin, da bi

umirio prema ruskom referendumu neraspoloženi krimski Medžlis, pomenuti 21. aprila prilikom potpisivanja ukaza o rehabilitaciji krimskih Tatara (vidi okvir).

Ovladavanje Novom Rusijom je sprovođeno pod vođstvom kneza Potemkina, kome je Katarina II dala gotovo neograničene moći, koji je imao zvanje kneza od Tauride i koji očito nije samo pravio "potemkinovka sela". Oko malih tvrđava (šanaca) su kasnije nastajali gradovi: Herson, Jekaterinoslavsk...

U Novorosiju su doseljavani Rusi, Nemci, Srbi, Bugari, Jermeni, Grci, a takođe i jevrejski kolonisti. Da je ta čorba dosoljavana i zrnom naše soli svedoče hronike o tadašnjim vojnim autonomijama Novaja Serbija i Slavjanoserbija u sadašnjoj Luganskoj oblasti, o pukovima pod komandom Ivana Horvata, Ivana Ševića, Preradovića (Des Preradović) pa i o dolasku nekog majora Ivana Albaneza još 1723. u tvrđavu Tor (sadašnji Slavjansk u kome se puca na Uskrs).

Kolonizacija novih krajeva stvorila je mešoviti sastav stanovništva: Ukrajinci su činili većinu posebno u ruralnim delovima tadašnje zapadne Novorosije, Rusi – u gradovima širom istočnog dela Novorosije; Jevreji su do pogroma bili uglavnom u gradovima; Bugari – u okrugu Berđansk i južnoj Besarabiji; Grci (potomci imigranata s Krima) u selima Mariupoljskog okruga. Nemci su činili gotovo četvrtinu stanovništva okruga Perekop. To je onaj deo gde Krim dodiruje kontinentalni deo Ukrajine i gde su vođene žestoke bitke tokom Krimskog rata 1853–1856, koji Englezi pamte po tragičnom jurišu lake konjice, a Rusi po porazu. Tu je vođena i žestoka odlučujuća bitka za Krim belih i crvenih na kraju Građanskog rata.

SMUTNO VREME REVOLUCIJE

Novorosija je ušla u sastav Ukrajine u smutno vreme Oktobarske revolucije i Građanskog rata 1917–1922. Putin kaže "bogzna zašto". Bog je možda u toj gužvi bio i izgubio računicu, ali izgleda da su boljševici bili vođeni diktatom okolnosti i "klasnih razloga".

Posle svrgavanja cara Nikolaja II, Ukrajina je dobila autonomiju za vreme privremene vlade Aleksandra Fjodoroviča Kerenskog. Centralna rada Ukrajine (prvi ukrajinski parlament) je u novembru 1917. proglasila Ukrajinsku Narodnu Republiku, a 25. januara 1918. samostalnost i otcepljenje.

Zapravo, u to vreme formirane su dve Ukrajine. Od sredine 1917. počeo je da se formira sistem sovjeta pod kontrolom boljševika, koji posle neuspešnog pokušaja u Kijevu sazivaju Prvi sveukrajinski kongres sovjeta 24-25. decembra 1917. u Harkovu, i proglašavaju Ukrajinsku Socijalističku Sovjetsku Republiku – tada u federalnim odnosima sa sovjetskom Rusijom. Sukobljavaju se dva centra vlasti u Ukrajini, onaj "moskovitski" iz Harkova, pod kontrolom boljševika, i onaj iz Kijeva.

Hetman Pavel Skoropadski je došao na vlast u Kijevu državnim udarom 29. aprila 1918. i vladao Ukrajinom kao nemačkim protektoratom. Skoropadski je inače »

Još jedna rehabilitacija krimskih Tatara

Ruski predsednik Vladimir Putin je u ponedeljak, 21. aprila 2014, potpisao dekret "O merama za rehabilitaciju jermenskog, bugarskog, grčkog, tatarsko-rimskog i nemačkog naroda i o merama državne podrške njihovog oživljavanja i razvoja". Pomenuo je i ukaz Katarine II po kome su krimskim Tatarima priznati status i prava građana ruske imperije, a uvažena je i njihova religija.

Iseljenje krimskih Tatara sa krimskog poluostrva sovjetske vlasti su izvršile nakon dobijene bitke za Sevastoplj i oslobođenja Krima od nacističke vojske18-20. maja 1944. S pismenim predlogom o deportaciji Staljinu se 10. maja 1944. obratio šef policije Lavrentij Pavlovič Berija, obrazloživši je "podmuklim postupanjem krimskih Tatara protiv sovjetskog naroda", odnosno učešćem 13 do 20 hiljada Tatara u nacističkim jedinicama i "nepoželjnošću daljeg smeštaja krimskih Tatara blizu granice Sovjetskog Saveza". Operacija je počela u zoru 18. maja, a do 16 sati 20. maja deportovano 180.014 ljudi. Prema konačnim podacima, iz Krima je deportovano 191.014 krimskih Tatara (više od 47.000 porodica).

Oko 37.000 porodica (151.083) krimskih Tatara je odvedeno u Uzbekistan: najbrojnije kolonije raseljenih su formirane u Taškentu (oko 56.000 ljudi), Samarkandu (oko 32.000 ljudi), u Andižanskoj oblasti (19.000 ljudi) i Ferganskoj oblasti u Uzbekistanu (16.000 ljudi). Deportovani su i u Sverdlovski region na Uralu (tadašnji Molotovsk, sadašnji Permski kraj) i drugde.

Uz to, do juna 1944. s Krima i Kavkaza deportovano je još oko 66.000 ljudi.

Do 1956. krimski Tatari su u Uzbekistanu, Kazahstanu i Tadžikistanu bili u "deportirci", a zatim im je taj status ukinut, ali nisu mogli da se vrate kući. Tokom Hruščovljevog procesa destaljinizacije Uredbom Vrhovnog sovjeta SSSR od 5. septembra 1967, Tatarima su formalno vraćena ustavna prava, ali zbog teškog dobijanja "unutrašnjeg pasoša" mali broj njih je bio u stanju da se vrati.

Godine 1989. Vrhovni Sovjet SSSR proglasio je nelegalnom deportaciju Tatara iz 1944, a u maju 1990, usvojen je koncept državnog programa i počeo je njihov masovniji povratak na Krim, gde ih sada živi oko 260.000, ali im nije u potpunosti vraćena imovina.

od 22. januara do 2. jula 1917. komandovao 34. korpusom ruske carske armije u kojoj je u tom periodu, radi jačanja borbene motivacije, sprovođena sistematična ukrajinizacija jedinica. Kad je dao ostavku u ruskoj armiji krajem 1917, stao je na čelo milicijske jedinice koja se naziva: Dobrovoljno kazačestvo, koju je formirala kijevska vrhovna rada. S tog mesta on će državnim udarom postati "Njegova Svetlost Jasnovelmožnij Pan Hetman Vsej Ukrajini".

Obrti tog doma se plastično prelamaju u biografiji pisca po čijoj *Beloj gardi*, koju je Staljin gledao četrnaest puta, čitalac možda razume te događaje.

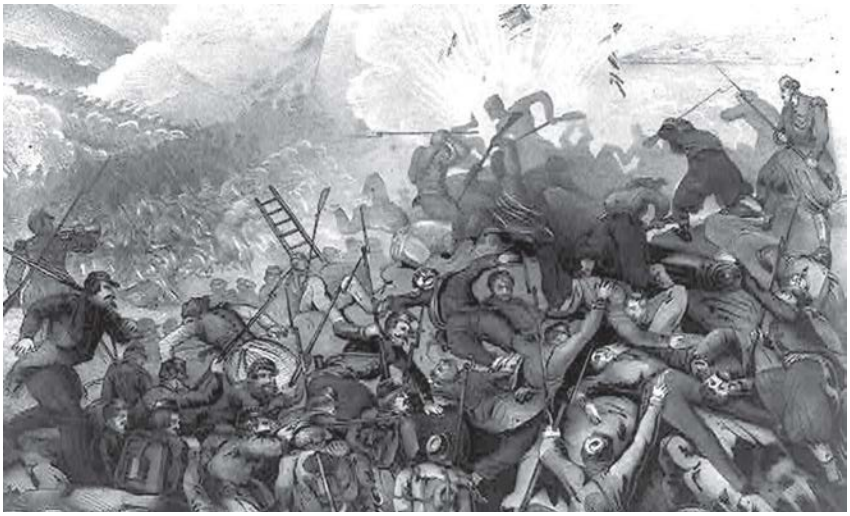
Narodnoj Republici. Kada se raspala Austrougarska (1918), u Galiciji je proglašena Zapadnoukrajinska Narodna Republika, koja se u januaru 1919. ujedinjuje sa Ukrajinskom Narodnom Republikom. Formiravši ukrajinsku nacionalnu vojsku Petljura uspeva da sklopi vojni savez sa Poljskom.

Nakon poljsko-sovjetskog rata veći deo Ukrajine dolazi pod kontrolu sovjetske vlasti, koja u Ukrajini formira Sovjetsku Socijalističku Republiku. Zapadna Ukrajina je tada pripala Poljskoj, Bukovina i Besarabija – Rumuniji, a Zakarpatje je pripojeno Čehoslovačkoj.

Petljura emigrira u Poljsku, pa beži u

protiv "belog" generala Denikina kod Mariupolja sa 50.000 vojnika, a onda je ratovao s boljševicima. Posle izgubljenih bitaka od Crvene armije Mahno je 28. avgusta 1921. s odredom od 78 ljudi prešao granicu Rumunije, ranjen sa 12 puščanih metaka, kontuzovan i prebijene noge. Vadili su ga anarhistički advokati iz zatvora u raznim zemljama.

Nestor Mahno umro je u Parizu 1934. od tuberkuloze i alkoholizma. Sahranjen je na groblju Perlašez, kažu u zidu u kome su sahranjeni pariski komunari. U toku španskog građanskog rata jedna anarhistička jedinica je nazvana njegovim imenom.

AVETI PROŠLOSTI: Bitka za Sevastopolj, Nestor Mahno, Nikolaj Gogolj

U februaru 1919. Mihail Bulgakov je bio mobilisan kao vojni lekar Ukrajinske Narodne Republike, potom u oružane snage Juga Rusije (beli), bio je lekar 3. terskog kozačkog puka, pa je bio lekar Crvenog krsta, pa je ponovo lekar kod belih u Oružanim snagama Juga Rusije s kojima dolazi do Severnog Kavkaza, da bi u vreme odstupanja bele Dobrovoljačke armije početkom 1920. oboleo od tifusa...

Nakon nemačke kapitulacije u kijevskoj Ukrajini izbija ustanak pod rukovodstvom Sjemena Petljure, koji od februara 1919. drži svu vlast u Ukrajinskoj

Mađarsku, pa u Austriju, pa u Švajcarsku, pa 1924. u Francusku, gde ga 25. maja 1926. ubija anarhista Švarcbard, lični poznanik ukrajinskog anarhiste iz doba Oktobarske revolucije Nestora Mahnoa, zvanog Batko Mahno.

BATKO MAHNO, DONBASKA I ODESKA REPUBLIKA

Nekima je Batko Mahno poznat po izreci "Biti 'bele' dok ne pocrvene, biti 'crvene' dok ne pobele..." Trocki ga je dva puta stavljao van zakona, ali mu je i dodelio orden crvene zastave pod rednim brojem četiri, kad je osujetio prodor "'belih' prema Moskvi". Mahno se borio

Zapravo je i u "leveoberežnoj" Ukrajini bilo komplikovano kao i u onoj kijevskoj. Donecko-krivoroška Sovjetska Republika, (nazivana i Donjecka Federacija, Donkrivbas, Krivdonbas, a takođe i Donbas, što se zadržalo i do danas). Bila je u sastavu RSFSR i trajala je od 12. februara 1918. do 17. februara 1919. Formirana je u Harkovu na klasnoj, ekonomskoj, a ne na nacionalnoj osnovi. Suprotstavljala se kijevskoj Ukrajinskoj Narodnoj Republici (UNR), koju je smatrala buržoaskom. Kad je 9. februara 1918. UNR iz Kijeva potpisala separatni mir, nemačko-austrijska vojska je na molbu Kijeva do maja 1918. zaposela i Donjecki i Krivoroški basen. Suprotstavlja im se Crvena armija Donbasa koja je odstupila. Rukovodstvo Donjecko-krivoroške Sovjetske Republike je prešlo u Lugansk, zatim se 28. aprila 1918. evakuiše na Don u Rusiji, kao neki danas. U sovjetsko nemačkom Brest-listovskom sporazumu

od 3. marta 1918. Donbas se tretira kao privremeno okupirana teritorija.

U Odeskoj Sovjetskoj Republici, koja trajala kratko (od 18. januara do 13. marta 1918) i zahvatala i Herson i deo Besarabije dominirali su socijal-revolucionari, tzv. eseri, zapravo anarhisti. Počelo je ustankom pod rukovodstvom revolucionarnog komiteta petnaestorice, zauzimanjem štaba okruga, železničke stanice, telefonske centrale i objavljivanjem preko telegrafa, tadašnjeg interneta, da je ustanovljena sovjetska vlast. Eseri u Odesi su ratovali s junkerima i s trupama kijevske Ukrajine, a priznali su vlast Sovnarkoma Petrograda i sovjetsku vlast u Harkovu.

A ŠTA SAD: Proruski civili blokiraju borbeno vozilo ukrajinske vojske kod Krematorska
foto: AP Photo

Na njihovu stranu su stali mornari s brodova Crnomorske flote. Posle bitke formirali su na krstarici Almaz "Morski vojni tribunal". Uhapšene oficire su na palubi polivali vodom dok na njihovom telu ne počne da se hvata kora leda, a onda ih bacali u more. Hronike kažu da je tako u Odesi bilo ubijeno oko 400 oficira, a da je u vreme te republike u Odesi ubijeno oko 2000 ljudi. Zbog toga, a i zbog haotične "ekspropijacije", austrijsko-nemačka vojska je zauzela Odesu praktično bez boja.

Kad su u novembru 1918. Centralne sile kapitulirale, u Donbasu se posle odlaska nemačke vojske ne uspostavlja sovjetska vlast pošto su region zauzele belogardijske oružane snage Juga Rusije. Crvena armija je zauzela Donbas tek početkom 1920. i tamo je po naredbi Lenjina formirana Donjecka gubernija u okviru sovjetske Ruske Federacije, ali je ubrzo, korak po korak, prebačena u sastav Ukrajinske SSR. Mada su boljševici deklarativno uvažavali prava "potlačenih naroda" na jezik i samoopredeljenje, unutrašnje granice SSSR su tada prvenstveno crtane na osnovu političkih, vojnih, ekonomskih, zapravo "klasnih" interesa.

I državna razgraničenja su na kraju Prvog svetskog rata često rezultirala "sanitarnim kordonima" i "baferima". Sovjetska vlast je, na primer, 1920. privremeno formirala "bafer" Dalekoistočnu Republiku, koju je iz strateških razloga održala van SSSR do 1924, o čemu ponešto znamo iz Pasternakovog *Doktora Živaga*.

Tokom sovjetsko-poljskog rata (28. februar 1919 — 18. mart 1921) na tlu zapadne Ukrajine sovjetima se moglo činiti da su se granice Poljske približile Dnjepru, a da je poljska šljahta merkala Ukrajinu, pa su dodavanjem istorijskoj (Zborovskoj) Ukrajini Donbasa i Novorosije nastojali da ojačaju Ukrajinu tako "da je ne može oglodati Poljska, ta poslednja sabaka Antanti", kako su govorili. Putin će u aktualnoj krizi optuživati Hruščova da je Ukrajini dao Krim kao kompenzaciju za greške tokom poljskog rata i velike gladi tridesetih.

Naravno nastojali su i da pojačaju klasni element dodavanjem radničkih, šahtojroskih masa Donbasa "buržoaskoj" Ukrajini. Posle sloma "belih" i propalih anglo-francuskih intervencija, ni u Ukrajini od buržoazije nije ostalo ni "b".

STJEPAN BANDERA

Hetman Skoropadski je pobegao s Nemcima. Poginuće u Drugom svetskom ratu pri savezničkom bombardovanju Regensburga. Nije podržao Hitlera. To će učiniti jedan drugi junak nekih od sadašnjih ukrajinskih nacionalista, Stjepan Bandera. On je delovao u Galiciji koja je tada pripala Poljskoj, i od 1935. do 1936. godine protiv njega je vođen sudski proces zbog organizovanja ubistva ministra unutrašnjih poslova Poljske Bronislava Perackog. Sa još jedanaest drugova Bandera je osuđen na smrt, ali mu je kasnije kazna zamenjena doživotnom robijom. Iz zatvora izlazi nakon nemačke i sovjetske okupacije Poljske 1939. Nikita Hruščov u svojim memoarima žali što je Bandera pušten "bez detaljne provere". "Grešku" tek 1959. ispravlja NKVD koji ubija Banderu u Minhenu.

Nacionalističke oružane frakcije (OUN, OUN-A i OUN-B) delovale su i na teritoriji SSSR. Jednu je predvodio Stepan Bandera. Nakon nemačkog napada na SSSR 30. juna 1941. godine u Lavovu, pripadnici OUN-a sazivaju Radu (Parlament) i proglašavaju obnovu ukrajinske nezavisne države. Pošto su to učinili bez konsultacija sa Nemcima, gestapo je neke od ukrajinskih vođa streljao odmah. Od Stjepana Bandere Nemci su tražili da sazove novu Radu i poništi tu deklaraciju o stvaranju države, a kad je on to odbio, odveden je u koncentracioni logor Zaksenhauzen.

Ukrajinska OUN je u tom ratnom karuselu i sarađivala i ratovala sa Nemcima, pa sa poljskom Armijom Krajova, i naravno sa crvenoarmejskim partizanima. Posle kapitulacije Nemačke, očito uz pomoć zapadnih službi, čak do 1956. godine njeni pripadnici organizuju gerilske akcije u Galiciji, koja je sada vraćena Ukrajini. Neke od aktera tih događaja "narandžaste" kijevske vlasti su rehabilitovale, što je odjekivalo veoma negativno u Donbasu, i stvaralo pretekst za aktuelne obračune batinama i puškaranja između "separatista" i "banderovaca".

Od tih nekih događaja je prošlo skoro jedno stoleće, od drugih sedam stoleća, ali se Ukrajina ponovo preživljavajući svoje unutrašnje regionalne, ekonomske i jezičke protivrečnosti, bori sa duhovima bivših atamana u Divljem polju. ¶

MILAN MILOŠEVIĆ
Dokumentacioni centar Vremena

Za jedan život sasvim je dovoljna jedna partija

"Samo budale mogu da kažu da su srećne, tako nešto i ne pomišljam da izgovorim. Umesto toga, kažem da sam zahvalan okolnostima i ovom društvu koje me je do te mere prihvatilo, pruživši mi šansu da radim nešto što volim. Dakle, imao sam sreću, ali ne mogu da kažem da sam srećan. Pogotovu živeći u ovakvom užasnom svetu"

Nakon prve režije Jovana Ćirilova, pozorišni kritičar Muharem Pervić je, kažu, prokomentarisao kako je krajnje vrijeme da Ćirilov već jednom odluči čime će se baviti u životu. Srećom, ni posle šest decenija uspješnog bavljenja režijom, dramaturgijom, filmom, pozorištem, pisanjem, etimologijom i crtanjem, Jovanu Ćirilovu ne pada na pamet da donosi takvu vrstu "konačnih odluka". Naprotiv: nastavlja da radi sve ono što je radio i do sada. U tome ga, tvrdi, ne može ništa omesti; najmanje hirurška intervencija koju je imao sredinom januara ove godine.

"Nedavno sam operisan, izvađena mi je štitna žlezda. Nije bolelo, ne... Kada sam se probudio iz anestezije, video sam da na vratu više nema one ružne izrasline. I, bio sam zadovoljan", kaže Jovan Ćirilov. "Inače, moji dobri prijatelji, lekari, veliki stručnjaci, oduvek su sanjali o tome da me operišu."

"VREME": Zašto?

JOVAN ĆIRILOV: Možda su na taj način želeli da mi pokažu naklonost i prijateljstvo.

Kako vi pokazujete naklonost i prijateljstvo?

Ako znam više od svojih prijatelja, pružam im priliku da od mene nešto nauče; ako hoće da se svađaju sa mnom, prihvatam, svađam se. Iako nisam svadljiv. Često kažem kako je moja i najbolja i najgora osobina to što sam tolerantan.

Šta ljudi mogu da nauče od vas, šta mislite?

Prvo, ako uzmemo u obzir moje godine, nesumnjivo, reč je o velikom životnom iskustvu; dakle, neki savet, sugestija... Sa druge strane, moji prijatelji bi, na primer, od mene mogli da nauče ponešto iz oblasti etimologije, koja je moj veliki životni hobi; ili nešto o pozorištu, kojim se profesionalno bavim već šest decenija. Moje prve uspomene su pozorišne. Naime, tridesetih godina prošloga veka, u Kikindi sam gledao Sokolsko pozorište, putujući teatar koji je gostovao po vojvođanskim gradovima. Na jednu od tih predstava odvela me je naša služavka. Bio sam dete...

Koliko dijete?

Tri godine, ne više. Sećam se poluobnaženog muškarca na krstu. Očito, bila je reč o nekoj misteriji o Hristu. Inače, moji roditelji su veoma voleli teatar. Naročito otac. Kada smo se preselili u Beograd, kod nas u kući često su odsedali glumci tog istog putujućeg vojvođanskog pozorišta.

Čime se bavio vaš otac?

Bio je opštinski činovnik.

Kada kažete da su vaše prve uspomene pozorišne...

Zapravo, moje prvo sećanje vezano je za ubistvo kralja Aleksandra u Marseju, 9. oktobra 1934. Imao sam tri godine. Sedeo sam kod maminih krojačica, Mađarica, sestara Kemper. Zvali smo ih – Kemperke. Slušali smo radio-prenos kraljeve sahrane. Plakao sam. Smejale su mi se, što me je veoma uvredilo. Izgleda da nisu bile tužne zbog smrti svog srpskog i jugoslovenskog kralja. U tom trenutku me je, sećam se, preplavilo nepoznato osećanje – nešto nalik patriotizmu – koje mi je danas mnogo manje blisko nego što je to bilo te 1934.

Mnogo godina kasnije, u Beogradu je ubijen premijer Zoran Đinđić.

Upravo sam bio doputovao odnekud iz inostranstva... Na aerodromu me je dočekao Radmilo Đurović i rekao mi da

foto: Aleksandar Andić

“Maćeha moje mame bila je Mađarica iz Beča i, po svoj prilici, imala ljubavnu epizodu sa nemačkim komandantom iz Kikinde. Dva ili tri puta je u našoj kući ugostila na ručku tog Nemca, komandanta grada. Bio sam prisutan. Sa druge strane, moj očuh je lečio i pomagao ilegalce komuniste. Tomu Granfila, recimo... Eto, pogledajte šta vam je život: jednog dana na ručku kod Nemaca, drugoga dana, po vojvođanskim kukuruzima nosim pomoć skojevcima”

je ubijen Zoran Đinđić. Bio sam šokiran.

Zorana Đinđića sam poznavao i veoma poštovao. Iako se nismo često sretali, bili smo na “ti”. Danas se trudim da ga ne tretiram kao sveca, jer Zoran Đinđić to svakako nije ni bio. Ipak, siguran sam da bi Srbija mnogo drugačije izgledala da je preživeo. Neke stvari bi išle lakše. Tim pre što je Zoran Đinđić bio pametan, mudar, sposoban čovek koji bi, verujem, za ovu zemlju i ovu društvo našao neka rešenja. Usput, bili smo kolege: i Zoran Đinđić je završio filozofiju.

Niste bili član Demokratske stranke?

Nisam. Sa sedamnaest godina sam postao član SKOJ-a, a onda i Komunističke partije Jugoslavije. Kada je ukinuta, odlučio sam da više ne ulazim ni u jednu stranku. Verovatno zbog toga što mislim da je za jedan život sasvim dovoljna jedna partija. Doduše, proteklih nekoliko godina sam odlazio na sastanke Odbora za kulturu Liberalnodemokratske stranke, iako na ovim izborima za njih nisam glasao. Glasao sam za Demokratsku stranku, verujući da je njima u ovom momentu moj glas potrebniji. I žao mi je što su tako slabo prošli. Možda su i sami krivi; nisu bili odlučni. Aleksandra Vučića ljudi vole jer je odlučan, zna šta hoće.

Mislite da zna?

Pa... iskreno, ne bavim se preterano takvim ljudima. Ne udubljujem se, ne dajem im toliko emocija, razuma i vremena... Inače, u vreme Ljube Davidovića, moj otac je bio istaknuti član Demokratske stranke u Kikindi.

Otac je znao da ste ušli u SKOJ?

Iako su komunisti bili na vlasti, baš kao i u vreme predratne ilegale, nije se znalo ko je član partije, ko je u SKOJ-u. Ne znam zašto... Dobio sam bio i partijsku knjižicu.

“Zašto si mi to učinio?!”, ponavljao je moj očajni otac kada je saznao da sam se učlanio u SKOJ.

Ćutao sam, nisam odgovarao. Shvatio sam da sam ga veoma povredio. Bilo mi ga je žao. Ali, ne, nisam se pokajao što sam ušao u partiju.

Otac je, inače, bio tolerantan, staložen čovek; miran, pravi Vojvođanin. U neku ruku, tipičan malograđanin... Nismo bili preterano bliski.

Bliži ste bili sa majkom?

Jesam. Moja mama je bila mnogo manje konzervativna, manje patrijarhalna od oca. Dok je sa njim još bila u braku, zaljubila se u drugog čoveka, otišla od kuće i udala se. Strepeći da ne doživi sudbinu svoje majke, moje bake – koja je, zbog toga što joj roditelji nisu dozvolili da se razvede, izvršila samoubistvo – često sam svom budućem očuhu, doktoru Nenadu Miladinovu, nosio ljubavna pisma koja mu je pisala moja majka.

Koliko ste imali godina?

Trinaest... I otac se kasnije oženio, tako da sam odrastao uz dvojicu očeva i dve majke. Očuh je, kažem, bio lekar, a maćeha, Sonja Jovanović, bila je sveštenička ćerka. Obrazovana žena; govorila je latinski i francuski. Sa njom sam voleo da čitam Molijera.

Moja mama i maćeha bile su dobre prijateljice. Obe vanserijske žene. Na mene su uticale više od očeva.

Nisam vas pitala: zašto ste ušli u Komunističku partiju?

Ušao sam najpre u SKOJ, a onda i u KPJ, najviše zbog Titovog raskida sa Staljinom 1948. Pre toga je ta partija bila dogmatska, restriktivna, staljinistička, što mi se nije dopadalo. Posebno ne dogmatizam u kulturi. I, naravno, socrealizam. Kasnije se to menjalo, čemu su presudno doprineli naši predratni nadrealisti koji su krenuli putem nove levice.

Pre rata, u Sokolani su mladi ljudi pravili zidne novine u kojima ste mogli da pročitate i vesti iz Španije, iz građanskog rata. Rano sam osetio simpatiju prema borbi levičara protiv Frankove diktature. Iako mlad, razumeo sam društvena kretanja, znao svašta.

Drugi svjetski rat ste proveli u Kikindi?

Jesam. Iako je Kikinda bila deo Nedićeve Srbije, u njoj su Nemci imali daleko veću vlast. Bili smo vrsta nemačkog protektorata.

Ne mogu da kažem da je tih godina bilo naročito veselo. Sestru moje tetke, skojevku, Nemci su 1943. obesili na pančevačkom trgu. Poticala je iz građanske, intelektualne porodice Matejića. Evo, pokazaću vam fotografiju... To je ona, Mila Matejić. Na vešalima.

Odakle vam fotografija?

Nedelju dana pre nego što je umro, doneo mi ju je poznati kamerman Nenad Jovičić. On ju je snimio. Sa Milom Matejić je išao u pančevačku gimnaziju.

E, a ovo je moj deda, mamin ujak, koji je bio gradonačelnik Vršca. Često smo ga posećivali. Znao je da na ručak pozove sve nas, tridesetak članova porodice. Ovo je

IZ PORODIČNOG ALBUMA JOVANA ĆIRILOVA: Kikinda 1932, sa majkom i Mirom Marković udatom Bakovljev; u dvorištu kuće Milana Ivačkovića, dede; sa stricem, strinom i majkom u Niškoj Banji 1935. godine; Sa majkom i njenom prijateljicom pre drugog svetskog rata (1939-1940)

fotografija sa jedne od naših dečjih zabava, 1937. ili 1938.

Suprugu mog dede, moju baba-ujnu, 2000. sam vodio u Jugoslovensko dramsko pozorište da gleda *Bubu u uhu*. Imala je sto godina i žarko želela da upozna svog Vrščanina Nikolu Simića. Nikola joj se udvarao, šalio se... A ovo je ta baka koja je sa trideset godina zbog ljubavi izvršila samoubistvo. Naša Ana Karenjina. Deci je rekla da ide da kupi jagode. Onda je otišla na mansardu i iz dedine lovačke puške pucala sebi u grudi. Pronašli su je moja mama i ujak... Ovo je dedina kuća. Vidite kako je lepa bašta, to dvorište... Ovde smo 1938. proslavljali Vrbicu. Svi obučeni u lepa građanska odela. I ove baštenske stolice od pruća... Lepo je, jelda?

Jeste. Kao kod Čehova.

Baš tako. I, kada pričamo o ratu... Maćeha moje mame bila je Mađarica iz Beča i, po svoj prilici, imala ljubavnu epizodu sa nemačkim komandantom iz Kikinde. Pored živog dede! Koji je, ruku na srce, bio veoma dosadan, miran čovek, apotekar. Kao i moj otac, uostalom. Zato se i ne čudim ljubavnoj avanturi maćehe moje mame koja je dva ili tri puta u našoj kući ugostila na ručku tog Nemca, komandanta grada. Bio sam prisutan. Sa druge strane, moj očuh je lečio i pomagao ilegalce komuniste. Tomu Granfila, recimo... Eto, pogledajte šta vam je život: jednog dana na ručku kod Nemaca, drugoga dana po vojvođanskim kukuruzima nosim pomoć skojevcima. U svakom slučaju, možda sam baš u tim ratnim danima, pod uticajem slobodoumnih žena u svojoj porodici, postao zagovornik slobodne ljubavi. Sve mi je bilo prihvatljivije od samoubistava zbog toga što čovek ne može da ode tamo kuda ga srce vodi.

Izgleda da je sudbina jedne od vaših baka, te vojvođanske Ane Karenjine, još u ranom djetinjstvu na vas ostavila veoma jak utisak?

U pravu ste. Uostalom, u mojoj porodici su žene uvek bile kudikamo zanimljivije. Izuzev očuha, koji je zaista bio zanimljiv čovek.

U koliko država ste živjeli, znate li?

Uh, u mnogo njih. Da vidimo: Kraljevina Jugoslavija, Nedićeva Srbija, FNRJ, SFRJ, SRJ, Srbija i Crna Gora i – Srbija. Mnogo, vidite. Iako uvek na istom mestu.

U kojoj od tih država je bilo najljepše živjeti?

Čini mi se da su pedesete bile najbolji i najzanimljiviji period: vreme raskida sa Staljinom i početka demokratizacije Jugoslavije. Tačno je da je 1948. bilo hapšenja, Golog otoka, o čemu smo tih godina malo znali. Kada je sa tim završeno, u Jugoslaviji kreće period pluraliteta u kulturi; konačno je dozvoljena alternativa. Za razliku od, recimo, Sovjetskog Saveza. Na to su, već sam rekao, uticali naši predratni nadrealisti: Koča Popović, Marko Ristić, Dušan Matić, Aleksandar Vučo, Oskar Davičo...

Jednom ste rekli i da je, pored čuvene izložbe Petra Lubarde u Galeriji ULUSA-a 1951, predstava Jugoslovenskog dramskog pozorišta *Antigona*, u režiji Tomislava Tanhofera, na neki način označila prekretnicu u jugoslovenskoj kulturi. Zašto?

Tanhoferova *Antigona* bila je prva predstava koju sam, kao student beogradskog Filozofskog fakulteta, 1950. gledao u JDP-u. I to sa druge galerije. E, sada, *Antigona* možda i nije bila toliko prevratnička predstava, koliko je Marija Crnobori bila maestralna u naslovnoj ulozi. Inače, tragetkinje su u našim pozorištima u to vreme bile veoma retke. A Marija Crnobori je imala emociju, stav, lepotu... Imala je sve. Uspela je da impresionira čak i nas koji smo bili mladi modernisti.

Kako je Marija Crnobori glumila Antigonu?

Glumila ju je u francuskom stilu: sa prefinjenom jednostavnošću i ne suviše realistički. U toj jednostavnosti se prepoznavala uzvišenost glume Marije Crnobori. Iako neverovatna glumica, bila je manje voljena od Mire Stupice.

Zašto?

Pre svega, Marija Crnobori bila je »

POZORIŠNI ŽIVOT: Beograd 18. 2. 1964. Jovan Ćirilov sa Titom i Jovankom Broz, posle predstave Ričard III u JDP-u; Beograd 1965. Ivo Andrić, Ivo From i Ćirilov;

predstavnica verbalne hrvatske škole koja je insistirala na čistoti glume i dikcije; sa druge strane, iako je igrala i dramske uloge – kakva je, recimo, bila ona u *Talentima i obožavaocima* – Mira Stupica je kao Petrunjela u predstavi *Dundo Maroje*, bila nezaboravna. Sećam se da su posle gostovanja JDP-ovih *Dunda Maroja* i *Jegora Buličova* u Sovjetskom Savezu – druga polovina pedesetih i moje prvo inostranstvo – u čuvenom ruskom časopisu "Teatar" napisali kako takve glumice nema od Irkutska do Kijeva. Mira Stupica je u toj predstavi zaista bila senzacionalna. Imala je toplinu, glas, autentičnost u komediji... Scena između Petrunjele i Pometa – Mira Stupica i Jozo Laurenčić – antologijska je.

Marija Crnobori i Mira Stupica, obe sjajne glumice, imale su, dakle, različit stil: prva je bila hladnija i nju su obožavali beogradski intelektualci. Milan Dedinac, recimo. Mira Stupica je igrala toplije, sa više emocija i kao takvu ju je svakako bilo lakše voleti nego Mariju Crnobori, tu uzdržanu, lepu i hladnu tragetkinju. Njih dve su se ceo život družile. Od kada su počele, 1948. Eto, šta vam je glumački vek...! Bile su najbolje prijateljice.

Zaista?

Jesu, zaista. Njihovo prijateljstvo je ogromno, iskreno. Ne, nisu bile rivalke. Možda i zbog toga što nisu bile u istom fahu.

Blaženka Katalinić je, recimo, zavidela Mariji Crnobori. Iako je i sama bila velika glumica koju su, doduše, intelektualci voleli za nijansu manje od Marije Crnobori. Evo, setih se... Glumački saloni su fantastični. Mogu da vam ispričam anegdotu... Hoćete?

Hoću.

Blaženka Katalinić se u salonu Jugoslovenskog dramskog pozorišta često ljutila. "Marija Crnobori, pa ta gazi preko leševa!", govorila je. "Njena ambicija... Nevjerojatno...! Joj, već je dva sata, moram ić', moram poć'..."

Kuda, pitali su je.

"Pa, kod Marije Crnobori na ručak", brecnula bi se.

Tipično za glumice: rivalstvo, ali i veliko prijateljstvo.

***Dunda Maroja* je režirao Bojan Stupica?**

Tako je. Ali, moja generacija modernista nije preterano volela Bojana Stupicu. Cenili smo *Dunda Maroja*, to što je osnovao JDP, ali... Što je više išao napred, to je bio bliži kiču, govorilo se.

Bojan Stupica je bio klasičar, a mi smo voleli modernije. Više smo, na primer, voleli Matu Miloševića, njegov stilizovani realizam. Međutim, kako sam stariji, sve više cenim Bojana Stupicu. To što je radio bilo je moćno, duhovito, barokno.

Kako ste došli u pozorište?

Pišući pozorišnu kritiku. Naime, o pozorištu sam najpre pisao u "Studentu", a onda i u "Delu". Iako je Velibor Gligorić, u to vreme upravnik u JDP-u, bio na čelu časopisa "Savremenik", nije se ljutio na mene zbog toga što sam radio za konkurenciju, za "Delo".

"Pišite kako pišete za 'Delo', a ne dosadno kako pišete programe za pozorišta", rekao mi je jednom Milan Dedinac.

Sve u svemu, napisao sam, sećam se, kritiku za predstavu *Hvalisavi vojnik*.

Plaut?

Da, da, Plaut... Režirao ju je Milan Dedinac. Pored one Elija Fincija, bila je to najbolja kritika *Hvalisavog vojnika*. Tako se barem govorilo.

Budući da u to vreme nije bilo dramaturgije i teatrologije, Dedinac je Miroslava Belovića zadužio da me pozove u JDP i da me na neki način uputi u tajne pozorišta.

Prije toga ste završili Filozofski fakultet, Grupu za filozofiju?

Jesam, da... Uvek sam bio odličan đak, sve odlične ocene. Odvratni odlikaš koga je sve interesovalo. Kada sam te 1950. došao da vidim šta ću da studiram, shvatio sam da bih, studirajući filozofiju, nastavio da učim i fiziku i hemiju i estetiku i istoriju umetnosti i jezike... Tako sam doneo odluku. Predavao mi je i Miloš Đurić. Sećam se da je znao sva imena svojih studenata.

"Odakle su vaši Ćirilovi?", pitao me je već na prvom času.

Ali ne samo mene; sve studente. Bio je stručnjak za antičku književnost, pa je tako i predavao.

Još na fakultetu počeo sam da pišem za "Student", za koji su tada pisali Slobodan Selenić, Branko Pejić, Nikola Milošević... Bile su to najslobodnije novine tog vremena. Štampali smo jeretike. Prvi smo, recimo, objavili Žan-Pola Sartra. Sam sam ilustrovao taj tekst, Sartrov scenario *Među zupčanicima*.

Upoznali ste Žan-Pola Sartra?

Da, sedam godina kasnije. Dedinac je 1960. Sartra pozvao na premijeru *Zatočenika iz Altone*. Bio sam veoma uzbuđen. Diplomirao sam na Sartru.

Na večeru smo otišli u hotel Ekscelzior. Kasnije sam o tome napisao pesmu *Večera sa Žan-Polom Sartrom*. Da vam je pročitam? Tu je sve opisano...

Pročitajte, da...

"Bačen u svet sve samih malih stvari
Sivljih od moga sivila i otpadaka plitkih oduševljenja
Došao kao pojam, ali koji se znoji i jede i trepće i diše
Uprkos bića uprkos ništavila
Menu je bio obilan: plavi patlidžani i misao o biću i bivanju

Beograd 1976, BITEF, reditelj Rafaelo Alberti, Mira Trailović, španska glumica Nuria Espert i Jovan Ćirilov

Parče crvljivog sira i neke vibracije o čoveku i okolnostima

A na kraju palačinke na mađarski način i možda konačna misao šta je otuđenje

Ćutao sam i kao gnom vrebao iskosa svog nekadašnjeg učitelja

Za suštinske i bdenje

Ali nisam mogao da mu uhvatim ni pogled ni osmeh

Sve zbog onog legendarnog strabizma i prezrenja prema osmesima

A možda me je gledao Sartr

Ja to nisam znao

Sećam se da sam na kraju kada je večera srećom nepovratno prošla

Izlazeći uspeo da mu uputim pitanje koje sam kovao cele te povesne večeri

Važnije od svih tajnih večera sveta

Qu'est ce que vous pensez sur les rapports

D'etre en-soi et d'etre pour-soi?

A taj Sartr koji sve više stari i koji se sve više goji

Odgovorio mi je da tako kasno obično ne misli ništa

Bez osmeha ali nežno

U njegovoj prezrivoj blagosti krila se teorema o večnosti koja ne postoji.

I, šta ste pitali Sartra?

Pitao sam ga šta misli o stvari po sebi i o stvari za sebe, o razlici među njima. Videli ste: rekao je da u to vreme obično ne misli ništa.

Sartr se cele te noći udvarao Nadi Gregorić, koja je bila ružna gotovo kao i on. Kasnije me je tešila naša kostimografkinja Mira Glišić.

"Vidiš kako je Milan Dedinac, koji ne važi za lepog čoveka, u stvari lep kada sedi pored Žan-Pola Sartra?", pitala me je šaljivo.

Ovde su nekada dolazili značajni ljudi iz celoga sveta. Jugoslavija je bila veoma interesantna i kao jeretička zemlja, koju su zapadni levo orijentisani intelektualci doživljavali kao otelovljenje nove levice.

Ko je sve ovdje dolazio?

Living teatar, Džulijan Bek i Džudit Malina, Piter Bruk, La Mama, Grotovski, Efros, Ljubimov, From, Markuze... Svi su dolazili na BITEF.

Je li i Tito dolazio kod vas u pozorište?

Jeste. Naročito u Jugoslovensko dramsko pozorište. Miroslav Belović je 1963. postavljen za upravnika JDP-a, ja za umetničkog direktora. Često smo Tita pozivali na predstave, pored ostalog i zato što smo znali da ćemo tako izaći na naslovnoj strani "Politike".

"Volim da dođem kod vas", govorio je Tito. "U onom Narodnom pozorištu je tesno, nema čovek gde ni noge da stavi."

Povodom proslave sedamdeset godina od rođenja Miroslava Krleže, Miroslav Belović i ja smo 1963. na scenu Jugoslovenskog dramskog pozorišta postavili njegove drame *Na rubu pameti* i *Salomu*. Tito je došao na premijeru. Danas sam možda jedini živi svedok koji pamti u kakvim su odnosima bili Krleža i Tito.

U kakvim?

Veoma srdačnim. Bili su na "ti". Sećam se, Krleža je jednom hteo da nam pokaže tu bliskost, pa je Titu rekao da, kada god on negde dođe, tu zavlada zategnuta atmosfera. Tito ga je ošinuo pogledom. Videlo se da mu nije prijalo to Krležino *zapažanje*.

Tito je 1963. gledao *Dantonovu smrt* u režiji Miroslava Belovića, sa Stevom Žigonom kao Robespjerom. Stajali smo sami u holu JDP-a i posmatrali plakat za Bihnerov komad.

"Vidite, mislim da bi bila greška praviti paralelizam po kome bih ja bio ona životna strana kao Danton, nasuprot Staljinu kao Robespjeru", rekao mi je Tito. "Ti istorijski paralelizmi obično nisu dobri."

Inače, retko je komentarisao predstave. Nije se preterano razumeo u pozorište i nije se ni trudio da to od nas sakrije.

Gdje je danas Tito, gdje biste ga smjestili?

Tito je nesumnjivo bio zanimljiva i značajna istorijska ličnost. Svestan svoje istorijske uloge, često je umeo da hoda kao živi spomenik; dosta nadmeno i uobraženo. Ponekada bi čovek pomislio da je Tito i sa sobom na "vi". Ipak, za sve naše jugoslovenske narode bio je veoma važna figura. Dosta je učinio na odvajanju Jugoslavije od staljinizma. Naročito u oblasti kulture. Jeste da je uhapsio Milovana Đilasa, koji je u kritici socijalizma za ono vreme otišao možda isuviše daleko. Mi mladi smo, inače, listom bili za Đilasa. Bili smo razočarani kada ga je Tito poslao u zatvor.

Upoznali ste Milovana Đilasa?

Sretao sam ga povremeno na ulici. Prema meni je pokazivao izvesne simpatije, budući da je znao za naklonost redakcije "Studenta". Rado bismo porazgovarali kada god je bio na slobodi. »

"Nasuprot Andriću, čini mi se da Krleža nikada nije izgovorio nijednu rečenicu koja nije bila nabijena emocijama. U smislu otvorenosti, širine, strasti, mogu da kažem da je Krleža daleko više pripadao našem, beogradskom mentalitetu, dok je Ivo Andrić – onako uzdržan i suspregnut – bio bliži zagrebačkom, gornjogradskom, rezervisanom"

Sa koliko godina ste postali dramaturg u Jugoslovenskom dramskom pozorištu?

Sa dvadeset tri, dvadeset četiri. Dosta se putovalo u tim godinama jugoslovenskog otvaranja prema svetu i slabljenja stega u kulturi. Naša pozorišta gostovala su po najvećim evropskim prestonicama. Prvo gostovanje JDP-a van granica naše zemlje bilo je u Parizu 1954: na prvom Teatru nacija održanom u pozorištu "Sara Bernar". Naravno, JDP je išao sa Stupičinom predstavom *Dundo Maroje*, koja je u pariskom "Figarou" dobila sjajne kritike. I sledeće godine Jugoslovensko dramsko gostovalo je u Parizu, ali sada sa *Jegorom Buličovim* Mate Miloševića. Francuske novine su pisale kako je Milivoje Živanović "pružio majstorsku interpretaciju Jegora, koju bi Antoan i Stanislavski podjednako voleli".

Tih godina na čelo Pozorišnog saveta JDP-a dolazi Ivo Andrić. Kako ste sa njim sarađivali? Je li često dolazio u JDP?

Jeste. Za predsednika Pozorišnog saveta JDP-a Ivo Andrić je imenovan 1956.

Bio je dosta uzdržan, zatvoren čovek. Često sam ga viđao i mogu bez preterivanja da kažem da od Andrića, tokom celog svog života, tokom tih stotinjak susreta, nikad nisam čuo nijednu emotivnu rečenicu. Kažem vam, bio je... tako... Za razliku od, recimo, Miroslava Krleže kod koga je prštalo na sve strane.

Kako to?

Lepo! Nasuprot Andriću, čini mi se da Krleža nikada nije izgovorio nijednu rečenicu koja nije bila nabijena emocijama. U smislu otvorenosti, širine, strasti, mogu da kažem da je Krleža daleko više pripadao našem, beogradskom mentalitetu, dok je Ivo Andrić – onako uzdržan i suspregnut – bio bliži zagrebačkom, gornjogradskom, rezervisanom. Sve u svemu, Miroslav Krleža je bio nad-tip. Na onom čuvenom kongresu podržao je avangardu...

U Ljubljani 1952?

Tako je. Pažljivo, oprezno, ali ju je ipak podržao.

Status koji je Krleža imao i koji ima u jugoslovenskoj kulturi apsolutno je zaslužen. Njegova uloga u jugoslovenskoj kulturi je grandiozna. Mislim da je svojim delima pokazao i to koliko levica zapravo može da bude kompleksna, ozbiljna, moderna, rafinirana.

Kao srdačan, topao i, uprkos godinama, veoma radoznao čovek, često me je pozivao kod sebe u Zagreb.

Gdje?

Kod njega na Gvozdu ili u Leksikografskom zavodu. U Beogradu, obično smo se viđali u Mažestiku. Krleža je uvek tamo odsedao... Belović i ja smo jednom otišli kod njega u Mažestik. Primetio je da sam bio tužan.

"Šta je Ćirilovu?", pitao je Belovića.

"Upravo je saznao da mu majka boluje od karcinoma."

"Eh, pa nije to ništa!", rekao mi je Krleža veselo. "Evo, pogledajte mene: imam karcinom kože i... Hoćete da se skinem, da vam pokažem?"

Bio je spreman da tu, u restoranu Mažestika, skine sako i košulju ne bi li me oraspoložio. Bio je žovijalan, srdačan...

"Ne, nemojte", branio sam se. "Verujem, verujem..."

Krleža je, naprosto, bio divan čovek.

Kada ste napustili JDP?

Kada me je Mira Trailović pozvala da osnujemo BITEF, 1967.

Je li bilo rivaliteta između JDP-a i Ateljea 212?

Istinski nije. Bila su to različita pozorišta, imala različit repertoar. JDP je preko Tanhofera i Bojana Stupice već bio krenuo ka ekspresionizmu; preko Mate Miloševića, koji je između dva rata radio modernističke komade, ka avangardi... Ipak, Atelje 212 bio je sigurno modernije pozorište od Jugoslovenskog dramskog. Naročito zbog toga što je, kao prvi teatar u Istočnoj Evropi, imalo hrabrosti da 1956. postavi na scenu čuveni komad Semjuela Beketa, *Čekajući Godoa*. Pošto ipak nisu smeli da krenu sa Beketom, u maloj sali stare zgrade" Borbe", novembra 1956, Atelje 212 je svoju prvu pozorišnu sezonu otvorio Geteovim *Faustom* u režiji Mire Trailović. Igrali su Marija Crnobori, Mata Milošević, Ljubiša Jovanović i Viktor Starčić. Na premijeri, i to u prvom redu, sedela je – Jovanka Broz!

Sutradan je održana i premijera *Čekajući Godoa*, koja je bila senzacija. Kasnije su, prvi put u Jugoslaviji, na scenu Ateljea 212 postavljani i Ežen Jonesko, i Alber Kami, i Sartr, i Džems Džojs i Vilijam Fokner, i Tadeuš Ruževič i Slavomir Mrožek...

Kako je bilo moguće da se u jednoj socijalističkoj zemlji igraju takvi pisci?

Kažem vam, bio je to jugoslovenski glas otpora prema socijalističkom realizmu SSSR-a; deo Titove borbe protiv staljinizma. U tom smislu, ono što je radio Atelje 212 moglo se nazvati nekom vrstom državne avangarde. Uostalom, ne zaboravite da je u jednom momentu "Delo", kao moderan časopis, nadvladalo "Savremenik"...

Osim donekle u Poljskoj, takav repertoar bio je nezamisliv u bilo kojoj zemlji iza gvozdene zavese. U Čehoslovačkoj, Rumuniji, Mađarskoj o takvim autorima nije moglo biti ni reči. O Albaniji da i ne govorimo, u kojoj su ta dela počela da se igraju tek devedesetih. Albanija je, inače, poslednja zemlja u Evropi u kojoj je postavljen *Čekajući Godoa*.

"Jedino je u socijalizmu bilo moguće da najpesimističkiji i najapstraktniji komad druge polovine XX veka bude shvaćen kao jeretički i politički", napisao je Jan Kot.

U grupi koja je napravila Atelje 212, važnu ulogu odigrali su Dušan Matić, Mića Popović, Borislav Mihajlović Mihiz... Iako

"Mira Trailović i Dragoslav Srejović se nisu voleli. Iako je bila izuzetno ljubazna osoba, koja je cenila i pamet i obrazovanje Dragoslava Srejovića, Mira naprosto nije mogla da se uzdrži. Bila je neverovatno ljubomorna. Nije trpela da, osim nje, imam bilo koga. Ali, ni Dragoslav nije bio bolji: i on me je, baš kao i Mira, želeo samo za sebe. Ne mogu da vam opišem kako je to izgledalo. Pa, otvoreno su govorili jedno protiv drugoga"

foto: A. Anđić

u početku disidenti, ti ljudi su imali veliki uticaj u jugoslovenskoj kulturi. Aludirajući na taj njihov status, deo javnosti im se na neki način podsmevao, nazivajući ih – državnim disidentima.

Kada ste upoznali Miru Trailović?

Pedesetih... Jedno vreme sam pisao radio-drame koje je ona, budući da je bila zaposlena na Radio Beogradu, veoma uspešno postavljala. *Vetrovite drumove*, recimo, koji su postigli ogroman uspeh. Dramu je preveo Milo Dor, prevodilac iz Beča, posle čega je Mira dala komad Radio Kelnu. Od dela dobijenog honorara svojoj tadašnjoj supruzi sam kupio automobil. Polovina novca je otišla Milu Doru. Inače, od honorara koje sam u to vreme dobijao u Jugoslaviji mogao sam eventualno svoju suprugu da izvedem na večeru.

Krajem šezdesetih smo Mira Trailović i ja napravili BITEF. Mira je bila generalni direktor, ja – umetnički. Jednom sam rekao da je, ako je majka BITEF-a Mira Trailović, otac tog pozorišnog festivala Atelje 212.

BITEF je bio glavni nosilac koncepta novog pozorišta u ovom delu Evrope. Na trećem BITEF-u 1969. su, recimo, prvi put, i to na tri koraka od publike, viđena naga tela glumaca. Igrane su Euripidove *Bakhe*.

Kako je reagovala publika?

Bio je to ogroman šok. Žuta štampa se podsmevala, napadala nas.

"Mira Trailović i Jovan Ćirilov osnovali su BITEF zbog svojih ličnih perverznih seksualnih sklonosti", pisali su.

Dotle se išlo! Naravno da u tome nisu učestvovali ozbiljni kritičari kakvi su bili Muharem Pervić i Vladimir Stamenković, koji su nas podržavali. Ali ne i Eli Finci.

Koje su predstave izazvale najburnije reakcije?

Living teatar i Taganka. Bili smo prvi festival koji je doveo ruskog *Hamleta* sa Vladimirom Visockim. Onda i te *Bahke* iz 1969. Od naših, jugoslovenskih predstava, najviše pažnje izazvala je *Misa u A-molu* Ljubiše Ristića, zatim neke slovenačke predstave... Kasnije i *Bure baruta* Slobodana Unkovskog.

Kako je jugoslovenski politički establišment doživljavao BITEF? Jeste li sa njima imali problema?

Zavisi koji establišment. Ovi malo levlji i liberalniji voleli su BITEF, koji su doživljavali i kao prostor gde su se mogla videti najbolja i ruska i američka pozorišta, najbolji svetski reditelji i glumci. Beograd je, u tom smislu, bio pozorišni centar Evrope.

Sećam se, Bela Ahmadulina je bila gost na prvom BITEF-u... Bela, Mira Trailović i ja gledali smo probu Living teatra. Bela nije govorila engleski.

"Zašto se ovi ljudi bune?!", pitala nas je. "Šta hoće?"

"Bune se protiv kapitalizma", objasnila joj je Mira.

"Jao, ne znaju kako će se jednoga dana zbog toga kajati."

Inače, iako sam veoma tolerantan čovek, moram da kažem da sam se sa Mirom Trailović gotovo svakodnevno svađao.

Zašto?

Ne znam ni sam... Bila je posebna žena, koja je i u prijateljstvu i u svemu što je radila tražila celog čoveka. Želela je da joj uvek budete na raspolaganju, da nemate druge prijatelje. Bila je isključiva i posesivna. Eto, zato smo se svađali. Jednom sam je čak gađao šoljicom kafe... Bili smo otišli u Moskvu na jedan dan i Borka Pavićević nas je zamolila da joj kupimo neku lepu rusku maramu.

"Obavezno ću da kupim, dušo, ne brini...", obećavala je Mira.

Dok smo jurili Moskvom, nekoliko puta sam je podsetio na Borkinu maramu.

"Ne, ne, sada", odmahivala bi rukom, "kasnije..."

Na kraju, kada smo se vratili...

"Joj, Borkice dušo, Jovan nije imao vremena, nije hteo da ide sa mnom..."

Nisam mogao da verujem. Poludeo sam i na nju bacio šoljicu kafe.

A ona?

Smejala se.

"Vidite koliko mu je stalo do mene kada me gađa šoljicom!", objašnjavala je.

Mira nikada nije dozvoljavala da dan završimo u svađi. Uvek bi pozvala negde oko ponoći i molila da se pomirimo. Inače »

je obožavala da svoje prijatelje maltretira pozivima u gluvo doba noći.

"Hej, Mucili, šta radiš?", pitala je jednom Ljubomira Mucija Draškića.

"Lepo što zovete, Miro", rekao joj je Muci. "Evo, baš sam na svojoj Maji."

"Ju, ju, oprosti...", spustila je brzo slušalicu.

Borka Pavićević kaže kako je Mira Trailović teško podnijela odlazak u penziju?

Veoma teško. Kasnije su joj kao igračku dali zgradu u kojoj se danas nalazi BITEF teatar. Što Miri, naravno, nije bilo dovoljno; nije joj prijala ta promena.

Zgrada u kojoj je nekada bila crkva za nemačke protestante ili adventiste a u kojoj je danas BITEF teatar, nikada nije osveštana. Iako nije bila sujeverna, Mira je, razbolevši se, počinjala da uzroke svoje teške bolesti traži u neverovatnim stvarima.

"U grupi koja je napravila Atelje 212, važnu ulogu odigrali su Dušan Matić, Mića Popović, Borislav Mihajlović Mihiz... Iako u početku disidenti, ti ljudi su imali veliki uticaj u jugoslovenskoj kulturi. Aludirajući na taj njihov status, deo javnosti im se na neki način podsmevao, nazivajući ih – državnim disidentima"

"Eto, zato sam se i razbolela", govorila je gorko. "Sve je to zato što sam pristala da od crkve napravim pozorište."

Umrla je uvređena jer nije nađen način da ostane u Ateljeu 212.

U bolesti sam je posećivao svakodnevno. Sećam se kada su joj doktori saopštili da joj je ostalo još mesec dana...

"Bože, rekli su joj, rekli...", ponavljala je očajno Mirina sestra.

Ali je Mira Trailović odmah napravila inverziju.

Kakvu inverziju?

"Ozdraviću za mesec dana, rekli su mi...", ubeđivala nas je veselo. "Vraćam se na posao!"

Desa Trevisan mi je pričala da joj je Mira Trailović, iako je znala od čega boluje, ponavljala: "Dobro je, samo da nije rak!"

Mira je bila takva žena. Nije da se zavaravala, nego...

"Ustaću, ustaću", govorila mi je ležeći u tom ogromnom, sivom bolničkom krevetu.

Kada sam došao poslednji put, pored njenog kreveta je sedela Desa Trevisan. Znali smo da je kraj.

"E, Jovane, baš dobro da ste stigli", rekla je gospođa Trevisan. "Hajde, ispričajte Miri šta se događa u pozorištu. Šta ima novo?"

"Nekome ko je na samrti ne priča se o pozorištu", procedila je Mira Trailović.

Jedva je disala. Bilo je to prvi i poslednji put da je priznala... Umrla je sutradan.

"Kakav dobro obavljen posao, smrti...", napisao je, povodom smrti Mire Trailović, Danilo Kiš.

Jeste. Kiš kao da je tu pesmu napisao za sebe. Uskoro je i on otišao.

Mira Trailović je bila vaša najbolja prijateljica?

Uz Dragoslava Srejovića, najbolja.

O vašem prijateljstvu sa Dragoslavom Srejovićem čitala sam davno, u knjizi Ildi Ivanji *Pusto polje*.

Ildi Ivanji je napisala kako je Dragoslav Srejović stalno kašljao.

"Veštica, veštica!", ljutio se Dragoslav kasnije. "Kao da je znala da sam bolestan."

Srejović je imao karcinom pluća. Znao je da će uskoro umreti.

Zanimljivo, Mira Trailović i Dragoslav Srejović se nisu voleli. Iako je bila izuzetno ljubazna osoba, koja je cenila i pamet i obrazovanje Dragoslava Srejovića, Mira naprosto nije mogla da se uzdrži. Bila je neverovatno ljubomorna.

Zašto je bila ljubomorna?

Nije trpela da, osim nje, imam bilo koga. Ali, ni Dragoslav nije bio bolji: i on me je, baš kao i Mira, želeo samo za sebe. Ne mogu da vam opišem kako je to izgledalo. Pa, otvoreno su govorili jedno protiv drugoga!

Dragoslav je voleo klasično pozorište i operu, i Atelje 212 mu se nije mnogo dopadao. Bio je konzervativan, a teatar koji smo stvarali Mira i ja doživljavao je suviše avangardnim.

"To je ćorsokak pozorišta", znao je da kaže.

Inače, Srejović i ja smo se upoznali pedesetih godina, čekajući u redu za karte za Narodno pozorište. U to vreme karte su se kupovale jednom sedmično, obično ponedeljkom, i to za celu nedelju. Znali smo da u tom redu stojimo i po celu noć.

I sa njim sam bio do poslednjeg dana te 1996, kada je otišao... Dragoslav Srejović je imao dar za to da bude prijatelj. Pravi prijatelj. To su vam ona prijateljstva za ceo život. Drugo je ovo sa Zoranom Jovanovićem, koji je, kao mladi romski umetnik, jednoga dana došao kod mene rekavši kako je čuo da pomažem mladim i talentovanim ljudima.

Pomažete li?

Pomažem. Pomogao sam i Zoranu da osnuje romsko pozorište. Ovih dana je došao kod mene, tu se uselio. Plaši se, kaže... Misli da posle operacije nisam dovoljno zdrav da bih ostao sam.

Prija li vam ta pažnja?

Prija, naravno. Ali mi i malo smeta. U smislu ograničavanja slobode. Pored toga, pomalo me plaši i to što se uselio. Kao moja mama: posle razvoda sa Majom, i ona je tako došla kod mene da živi. Nije pitala. Samo se jednoga dana pojavila na vratima.

"Ja došla...", rekla je, spustivši kofere u hodniku.

Iako mi njeno prisustvo nije uvek prijalo, ništa nisam mogao. I ona je bila ljubomorna na moje pozorišne i sve ostale prijatelje.

Jeste li imali mnogo pozorišnih prijatelja?

Jesam. Naravno, ne onakvih kakva je bila Mira Trailović.

Šta ste dobili od pozorišta?

Zadovoljio sam svoju strast prema toj umetnosti koju nosim još od detinjstva. Zahvaljujući pozorištu, putovao sam, upoznavao velike i značajne ljude. I tu sam se na neki način ostvario... Kada sam se 1985. vratio na mesto upravnika i umetničkog direktora Jugoslovenskog dramskog pozorišta, odlučio sam da na repertoar uvrstim dela koja u Beogradu do tada nisu bila prikazana, čime sam to pozorište ponovo podigao, vratio mu stari sjaj.

Tih godina smo, recimo, postavili Ibzenovog *Per Ginta*, pa *Troila i Kresidu*, *Pozorišne iluzije*, *Baal*, *Putujuće pozorište Šopalović*... Šta sam još dobio od pozorišta? Imao sam sreću da radim sa velikim rediteljima: Tomislavom Tanhoferom, Matom Miloševićem, Miroslavom Belovićem, Bojanom Stupicom, Kostom Spajićem, Ljubišom Ristićem, Slobodanom Unkovskim... Dakle, zadovoljan sam. Vredelo je.

Je li?

Jeste, ipak... Pošto mislim da samo budale mogu da kažu da su srećne, tako nešto i ne pomišljam da izgovorim. Umesto toga, kažem da sam zahvalan okolnostima i ovom društvu koje me je do te mere prihvatilo, pruživši mi šansu da radim nešto što volim. Dakle, imao sam sreću, ali ne mogu da kažem da sam srećan. Pogotovu živeći u ovakvom užasnom svetu. Kao antropološki pesimista, veoma dobro znam da je ljudski rod nesavršen. Čim je hiljadama godina vodio takve ratove, to ne može da bude dobra vrsta.

Veliki Piter Bruk je jednom rekao da u ovom svetu postoji stvarnost, postoji umetnost i postoji Šekspir. Pošto je Šekspir ta "treća stvarnost" – a pitali ste me gde sam i kada najbolje živeo – mogao bih da kažem da je moj život, naročito devedesetih, prolazio između *Troila i Kreside* i *Tita Andronika*. I to onoga *Tita Andronika* sa Lorensom Olivijeom, koji je 1957. gostovao u Beogradu. Zašto to kažem? Zato što je i umetnost stvarnost. Stvorena stvarnost. Kao i Bog. Koji postoji samo time što neki ljudi u njega veruju.

Vi ne?

Ne verujem. Kao što ne verujem da se selimo negde drugo. Nema govora! Posle smrti ne postoji ništa. Kao kada ubijemo komarca: to je kraj. A tog se kraja, da ne bude zabune, ne plašim.

Svi se toga plaše.

Ne, ne plašim se, zaista... Zimus, posle operacije, u trenutku buđenja iz anestezije, prvi put sam osetio strah. Neku strepnju... Tu strašnu provaliju uništavila! Trajalo je tek nekoliko sekundi. Dok izborojite do... šest, recimo. I, onda se izgubilo. Više se ne bojim. Mada o *njoj* nikada ne razmišljam intenzivno. Možda potiskujem, ko zna... U svakom slučaju, siguran sam da umreti nije ni lepo ni lako. Ali, šta da radimo?! Sa tim se moramo pomiriti. ¶

TAMARA NIKČEVIĆ

In memoriam

Mirko Đorđević (1938–2014)

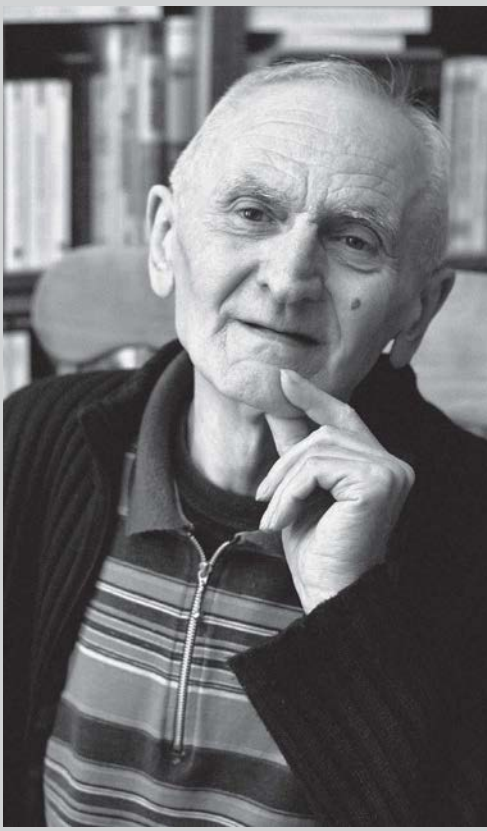

foto: A. Anđić

Umro je poslednji hrišćanin, pomislio sam čuvši za smrt Mirka Đorđevića. Onda sam se lecnuo: čekaj, budalo, ima ih još; prvo su mi na pamet pali Marko Oršolić, moj omiljeni franjevac iz Bosne Srebrene, i Drago Pilsel, herojski laik; mora biti da ih ima još. Ima ih svakako: dobri Boga je to pametno rasporedio, ali se ne vide na prvi pogled.

Zašto sam pomislio "poslednji"? Zato što je Mirko Đorđević bio najviše nalik na prve hrišćane. Živeo je u siromaštvu, sa Isusom opštio direktno (iz Šimanovaca, sa 022; bila je lokalna telefonska tarifa) i širio Reč bez straha, uporno i hrabro. Fariseji, književnici, carinici i sadukeji proganjali su ga i mrzeli, marljivo i sa razumevanjem. Da je nekim slučajem nekom današnjem Pilatu zatraženo da raspne Mirka, a ne Jocu Amsterdama, šta mislite kako bi odlučio? Na svu sreću, čak ni ova država još nije Sinedrionu (srpski: Sinod) dopustila takva prava; skoro sve drugo jeste i upravo protiv toga vapio je Mirko Đorđević u pustinji. Skoro sam, vapio je kao Jeremija i korio ove naše crkvene knezove zbog jeresi filetizma i simonije, zbog licemerja, pohlepe i beskonačne grešne žudnje za svetovnom vlašću. Crkva u Srba podlegla je jevtino prvom iskušenju svetovne vlasti i bogatstva i zaboravila jevanđeljske poruke. Dvori, zlato i debeli džipovi, ratno huškanje i mržnja odmah su došli ispred Reči i ljubavi Hristove. Teško Crkvi kojoj su Justin i Nikolaj svetitelji, a Filaret, Pahomije, Artemije i Kačavenda episkopi. O sitnoj boraniji i da ne govorimo. Koliko puta ih je Mirko Đorđević podsećao na zavet siromaštva i jevanđeljsku misiju; uzaman. Jesu li gladne hranili, žedne pojili i gole oblačili? Jesu li se brinuli za udovice i siročad? Nešto malo. Ali su se zato gurali u vlast, ratove i politiku. Više su sirotinje unesrećili nego pomogli.

Govorio je i pisao Mirko Đorđević, ranohrišćanski blag i mudar, sve to – uporno i bez straha, siguran u nauk Isusov sasvim, bez rezerve, kao rani hrišćanin. Novi zavet u ruke, sestre slatke i braćo u Hristu, govorio je Mirko Đorđević do kraja. Pišući o Isusu kao našem savremeniku za "Vreme", pomenuo sam da bi Hrista, da se danas pojavi, jedino Mirko Đorđević primio i razumeo.

Umro je na Veliki petak i ne očekujem da će uskrsnuti u nedelju; Bog ništa ne čini dvaput. Spisak od trideset "izdajnika" kod onih Njihovih spao je na 29; mnogima je laknulo što više neće morati da slušaju i čitaju Mirkove jeremijade, ali to se njima samo tako čini. Mirkovi prekori, opomene i upozorenja ostaju zanavek. A Tamo Gore, na Poslednjem informativnom razgovoru, ne brinem se kako će naš blagi i mudri Mirko proći. Dobiće zadržavanje u raju navek. ¶

MILOŠ VASIĆ

24 sata medijske neslobode

Danas važi jedno tužno pravilo – što je Zoran Kesić zabavniji i gledaniji, to lakše i brže nestaje sve ono zbog čega smo voleli B92 i verovali njegovom informativnom programu

Piše: **Zoran Ćirjaković**

Prethodnih godina smo mogli da gledamo domaće verzije najrazličitijih zapadnih programa – od "Britanija ima talenat" do "Očajnih domaćica". Ali retko kada je neka balkanska kopija bila toliko dobra i dostojna skupog originala kao emisija "24 minuta sa Zoranom Kesićem".

Konsenzus o ovoj emisiji, koja štedi malo koga, toliko je snažan da kazati da Kesić nije odličan znači izložiti sebe optužbama da ste frustrirani ili ljubomorni – "hejter", rečeno žargonom amerikanizovanih generacija. Ipak, da je jedinstvo u Srbiji teže ostvariti nego poslati čoveka na mesec, svedoči tvrdnja da Kesićeva sofisticirana sprdačina predstavlja građanski nastavak Indeksovog radio pozorišta, emisije koju su u Beogradu oduvek prezirali svi oni koji su želeli da deluju "kul".

Na istom kanalu, pre "24 minuta", emituje se "Utisak nedelje" (proizvod produkcijske kuće "Mreža"). Iako, za razliku od zabavnog i teflonizovanog Kesića, žestoko osporavana i klevetana, Olja Bećković je postala institucija, jedan od najcenjenijih novinara u Srbiji.

Za razliku od Aleksandra Tijanića, Olja ne može da napiše knjigu koja bi se zvala "Ja i niko moj", ali niko od nas nije mogao da bira roditelje. Ona je velika uprkos diskvalifikacijama onih koji ne znaju šta da joj zamere pa insistiraju na ratobornom ocu, kome, čak ni posle serije poraza i kumanovske kapitulacije prikrivene smokvinim listom UNMIK-a, nije dosta ćeranja. Mada, kao i Matiju, Olju najviše vređaju građani koji se ponižene Srbije mnogo više gade nego što žele da razumeju njene hronične frustracije i bolove.

Dve emisije su spojene pupčanom vrpcom i čine jedinstvenu celinu – redak prostor slobode govora i kritičke reči u sve gušćem televizijskom mraku u Vučićevoj Srbiji. Ali, čak i ovi slobodni minuti predstavljaju moćno sredstvo ućutkavanja ponižene profesije, neobičnu alatku koja doprinosi daljem sužavanju prostora za etičkim principima vođeno novinarstvo.

Kesić je u jednom važnom smislu preuzeo ulogu Brankice Stanković – hrabre i autistične novinarke koja je ranije bila zloupotrebljena da bi na B92 bio pacifikovan i obesmišljen otpor medijskih profesionalaca pretvaranju informativnog programa ove kuće u, praktično, dnevni bilten Tadićevog kabineta, Demokratske stranke i sestrinskih evroatlantskih snaga.

Ipak, Brankica je odigrala i neuporedivo značajniju, istorijsku ulogu. Između ostalog, ova neobična i neustrašiva medijska ratnica je, uz malu pomoć prijatelja, utrla put Briselskom sporazumu i, praktično, dokusurila medijski nepismenu Demokratsku stranku Srbije, poslednje Mohikance u borbi za poštovanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta apatijom natopljene zemlje. Brankica će verovatno ostati zapamćena i kao jedan od, to u novinarskom žargonu nema ružne konotacije, najvećih "buldoga" – kad ščepa "žrtvu", ne pušta.

Nažalost, prvo Olja i Brankica, a zatim i Kesić, omogućili su Veranu Matiću i njegovim naslednicima (vlasnička struktura B92 je do pre nekoliko meseci bila manje transparentna od bitumena) da otvorenost i kritička reč u potpunoj tišini budu polako uklanjani iz informativnih emisija na nekada najslobodnijoj televiziji u Srbiji. Štaviše, danas važi jedno tužno pravilo – što je Zoran Kesić zabavniji i gledaniji, to lakše i brže nestaje sve ono zbog čega smo voleli B92 i verovali njegovom informativnom programu. Zato, uprkos vrednosti i kvalitetu Olje, Brankice i Kesića, posle višegodišnjeg etičkog čišćenja ovaj medij se pretvorio u karikaturu nedostojnu svog imena.

Ne želim da sugerišem da je za sunovrat na bilo koji način odgovoran popularni trio. Ali, na primer, "Insajder" o načinu kako je prethodnih godina uređivan informativni program na B92 predstavljao bi jedan od najšokantnijih. Galerija etički osiromašenih likova, prizemnih motiva i ponižavajućih situacija predstavlja savršenu temu za istraživačko novinarstvo. Tabloidi, koliko god da su opasni i moćni, bili bi suviše jeftina i laka tema.

"Utisak nedelje" i "24 minuta" Aleksandru Vučiću i njegovim poslušnicima danas prvenstveno služe kao benigni ventil, sofisticirana anestezija za one koji još veruju da nešto može da se promeni u privatizovanoj Srbiji. Iako je Olja, a možda i Kesić, izložena različitim pritiscima i ultimatumima, oni na B92 proizvode jedina dva sata i 24 minuta pravog informativnog programa nedeljno – i u SAD je zabavljački segment, Kesićevski "infotejment", odavno postao njegov integralni deo.

U informativnim redakcijama, ne samo na B92 već i na ostalim televizijama, caruje ubitačna kombinacija poltronstva jednih, (sasvim razumljivog) straha drugih, profiterstva trećih i gluposti, te blažene ljudske slabosti četvrtih. Postoje, naravno, i oni peti – novinari koji su želeli da govore, ali im nisu dali. Nažalost, bojim se da oni odavno ne rade na bule-

varskoj televiziji u kojoj Veran Matić ima manje vlasti nego Zoran Lilić u Miloševićevoj Srbiji.

Ne treba gubiti iz vida da je Veran sam režirao tužan kraj. Novi vlasnici samo dovršavaju posao čoveka koji je, u izuzetno jakoj konkurenciji silikonskih grudi i antifašističkih stavova, bio jedna od najuspešnijih "sponzoruša" u Srbiji devedesetih – i jedan od najgorih vlasnika medija u prvoj deceniji dvehiljaditih. Matić je uređivanje informativnog programa uglavnom prepustio paranovinarima koji su se, prvo, trudili da ispune očekivanja i hirove čelnika Demokratske stranke, a zatim su se, praktično preko noći, preorijentisali na nove sponzore – naprednjake.

Boris Tadić se Srbijom i njenim problemima bavio sat-dva dnevno, uglavnom predveče. Verovao je da sebe i svoju stranku biračima može "prodavati" pomoću televizije kao, na primer, uloške s krilcima ili afričku šljivu. Za razliku od "Bokija", Aleksandar Vučić se trudi da građane Srbije, bar javno, ne tretira kao volove.

Za sada, Vučić ne pokazuje znake infekcije hubrisom, ubitačnim virusom koji je kroz istoriju kosio vlastodršce širom sveta – fatalniji je od Aleksandra Velikog, CIA i Soroša zajedno. Zato činjenica da nema opoziciju ne bi trebalo previše da zavara. Preveliko oslanjanje na "službu", tabloide i ogroman strah, koji postoji čak i kod njegovih najbližih saradnika, izuzetno je delotvorno, ali ima jednu kontraindikaciju – smanjuje imunitet na opasni virus koja napada najmoćnije.

Što su ljudi bliži Vučiću, to više govore o njegovoj buci i besu. Nasuprot tome, on nam se na televiziji predstavlja kao skoro pa katatonični spoj Majke Tereze i Vladimira Putina. Novi, do šapata utišani Vučić je, kako tvrde, vešta kreacija stručnjaka koga često opisuju kao "novog Šapera". Sledeći premijer je svog spin-doktora doveo iz Izraela, zemlje koja se već decenijama suočava sa nekim od najvećih izazova vezanih za neophodnost prikrivanja ili prepakivanja neprijatnih realnosti. Ovde će to, pored pojačanog manira i eksplozivnih emocija mladog vladaoca, uključivati i veliki deo politike koju sprovodi.

Izazov nije mali. Zaokret je toliko radikalan i šokantan da mnogi i dalje veruju da je reč o veštom triku voljenog vođe. Verovatno čak ni malosrpska Latinka Perović nije mogla da sanja da će Nemačka postati srce Srbije ili da Vučić može biti veći modernizator od Čedomira Jovanovića, slabe tačke ove iskusne političke komesarke koju obožavaju svi oni koji se gnušaju Srbije.

Ipak, postavlja se pitanje – kako Vučić i moćni ljudi koji ga okružuju racionalizuju svoje novo ja?

Dimitrije Vojnov je odlično sumirao samorazumevanje evrooptimističnog vladara i njegovih medijskih poslušnika – oni veruju da obavljaju "menadžment neizbežnog". To u velikoj meri objašnjava zašto su čak i neki od najvernijih medijskih ratnika koji su bili u službi DS-a sa lakoćom prešli pod Vučićev barjak. Pri tome, u nameri da istraju na novom kursu ohrabruje ih i široko prihvaćeno shvatanje, koje nije ni neracionalno ni glupo, da je najgora stvar koja danas može da se desi "Beogradu" – da mu neko vrati "Prištinu".

Da bi bio uspešan, "menadžment neizbežnog" podrazumeva ako ne potpuni medijski mrak, onda strogu kontrolu najmasovnijih medija i kroćenje svih onih koji veruju da se Briselski sporazum morao izbeći. Nažalost, naš "put u Evropu" podrazumeva toliko poniženja i gutanja žaba krastača da to, u suštini, isključuje istinske medijske slobode.

Već je postalo prilično jasno i kakve televizijske "alternative" će nam biti nuđene u periodu tokom koga neizbežno treba nekako da postane odomaćeno i pretvoreno u "novu normalnost".

U informativnim redakcijama, ne samo na B92 već i na ostalim televizijama, caruje ubitačna kombinacija poltronstva jednih, (sasvim razumljivog) straha drugih, profiterstva trećih i gluposti, te blažene ljudske slabosti četvrtih

Finansiran američkim kapitalom, Jugoslav Ćosić, muževni novinar koji je karijeru izgradio na samozaljubljenosti, nevešto fingiranom besu i žestini veštog medijsko-političkog preduzetnika, oko sebe okuplja tim uglavnom malo poznatih novinara koji će proizvoditi program koji se najavljuje kao "regionalna televizija Kanal N1". Meru Ćosićevih sposobnosti ilustruje činjenica da je uspeo da BBC-jevu dinamičnu formu "žustrog razgovora" pretvori u dosadni "samorazgovor" – gosti su mu uglavnom služili kao povod da iz dana u dan intervjuiše samog sebe.

Druga moguća alternativa, Al Džazira, dosadna je i bezuba. Iako mlada i moderno upakovana, ova katarsko-sarajevska televizija deluje potrošeno, kao i Goran Milić, glavni urednik, koji je, posle velikohrvatskog nacionalizma, ponovo otkrio jugoslovenstvo. Nije lako oživljavati geopolitičke mrtvace – Milićeva "Al Džazira Balkans" je, nažalost, najbolja i najzanimljivija kada ne govori o Balkanu.

Ono što se danas može videti na brojnim kanalima daleko je od realnosti Vučićeve Srbije. Sve smo stavili na jednu kartu i ostaje nam da se tešimo televizijom – "drogom nacije". Ako u nedelju uveče propustite 144 minuta Olje i Kesića, čekaju vas vesti i prilozi koje pripremaju novinari koji su ili ućutkani pretnjama ili su sami zaključili da je bolje ćutati.

(Autor je predavač na Fakultetu za medije i komunikacije u Beogradu)

Razvoj Angole je prilika za Srbiju

Srbija je zemlja u tranziciji i verovatno je da će se u budućnosti priključiti Evropskoj uniji. Međutim, zemlja ima neprocenjivo nasleđe koje datira iz vremena kada je bila jedan od lidera Pokreta nesvrstanih. Nakon devedesetih su se javile nove tendencije, Srbija se okrenula Evropi i nekim novim prijateljima. Ali, sada se radujemo jer vidimo da se javljaju nagoveštaji da Srbija ponovo obnavlja te svoje odnose iz prošlosti

Odmah nakon uspešno izborene nezavisnosti od Portugala 1975. godine, mladu nezavisnu državu Angolu je potresao građanski rat koji je trajao duže od četvrt veka, najzad se završivši 2002. godine. Od tada Angola beleži astronomske stope rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP), zahvaljujući niskoj startnoj bazi, ali i velikim prirodnim bogatstvima: Angola je sedma zemlja sveta po izvozu sirove nafte, sa oko dva miliona barela dnevno. Izvoz sirovina poput nafte, dijamanata, kafe, drveta, omogućili su Angoli da joj u periodu 2006–2008. BDP raste skoro 21 odsto godišnje. Nakon pada zbog svetske finansijske krize, od 2010. angolska privreda ponovo stabilno raste i procena je da će u 2014. imati rast iznad sedam odsto. Ambasador Republike Angole u Srbiji Toko Serao za "Vreme" govori o mogućnostima privredne saradnje dve zemlje, nekada blisko povezane članstvom u organizaciji Nesvrstanih.

"VREME": U Srbiji ste četiri godine i napustićete ambasadorsko mesto na leto. Kako biste ocenili odnos Angole i Srbije kada ste došli, a kako sada kada odlazite?

TOKO SERAO: Zbog situacija u kojoj su se nalazile obe zemlje, tokom devedesetih godina odnosi između Angole i Srbije praktično su nestali u jednom trenutku. Pre toga, ovi odnosi su tradicionalno uvek bili dobri, ali sve što se tih godina dešavalo u Srbiji i u Angoli, prouzrokovalo je da se ti odnosi skoro ugase. Ja sam ovde došao sa posebnom misijom – da ponovo uspostavim nekadašnje tradicionalne odnose. Bez sumnje, prvi zadatak bio je da napravim balans u već postojećim odnosima i da započnem stvaranje novih. Kada je reč o prethodne četiri godine, mislim da sam ispunio misiju – danas sa ponosom možemo da kažemo da smo ponovo uspostavili tradicionalne odnose između naše dve zemlje. Očigledno je da smo došli do nivoa koji smo želeli da dostignemo, i na dobrom smo putu da se ova odlična saradnja i nastavi. Dovoljno je da pomenem da su u periodu od ove četiri godine dva srpska ministra posetila Angolu, a jedan angolski ministar i nekoliko državnih sekretara bili su u Srbiji. Preneli smo *know-how* iz Srbije u Angolu i time doprineli ekonomskom oporavku moje zemlje. Nekoliko državnih i privatnih preduzeća iz Srbije trenutno obavljaju važne poslove u Angoli i moram reći da veoma dobro rade. Konkretno, postoji primer firme Jomil, koja obavlja mnoštvo poslova u Angoli, poput remonta vojne opreme i poslova u civilnom građevinarstvu. Jomil trenutno radi i na izgradnji fudbalskog stadiona, za fudbalski tim koji pripada vojsci, a u Beogradu je ista ova firma već izgradila i zvaničnu rezidenciju ambasadora Angole u Srbiji. To je jedina rezidencija nekog ambasadora Angole na Balkanu, tako da praktično možemo da govorimo o svojevrsnom angolskom sedištu u ovom regionu. Stoga, imamo želju da u daljim poslovima Jomil još više svog iskustva prenese u Angolu. To je samo jedan od primera srpskih firmi koje uspešno posluju u mojoj zemlji, a da se ne bismo ograničili samo na jednu firmu, pomenuću i druge uspešne primere poput Vlatacoma, Planuma, kompanije Nelt, Instituta za kukuruz iz Zemun Polja, kao i firmu Amiga iz Kraljeva, koja je vezana za razvoj sportske infrastrukture. Angola je pokazala da ceni zalaganje srpskih firmi, i to ne samo u oblasti vojske i infrastrukture, već i u raznim drugim oblastima. Da rezimiram, odnosi Srbije i Angole u ove četiri godine doživeli su veliki razvoj. To je, u stvari, izraz tesnih političkih odnosa ove dve zemlje. Kao što znate, u doba bivše Jugoslavije, SFRJ je bila veoma solidarna sa Angolom dok se ona borila za nezavisnost, a i Angola je takođe bila solidarna sa Srbijom tako što nikada nije priznala nezavisnost Kosova. Dakle, odnosi su dobri, ali moraju još da se razviju, kao što mora da se razvije i privredna razmena. Ja srpskim firmama nudim svojevrstan izazov i kažem: Angola je zemlja prilika, ali vi morate ići u susret tim prilikama, a ne da čekate da one dođu kod vas. Zato se divim agresivnosti Jomila koji je prihvatio izazov, iskoristio priliku koja mu je data, i traži nove šanse, a sve to je na dobrobit na obe strane, i srpske i angolske.

Kažete da postoji ekonomska saradnja, ali da ona mora biti bolja. Na koje grane privrede ste mislili? Da li je trenutno vojna saradnja najviše eksploatisana?

Naša saradnja treba da se vidi u svim oblastima ekonomske rekonstrukcije. Čak i u sektoru odbrane u kom je angažovana Angola, postoje mnoge civilne komponente. U Angoli se trenutno gradi vojna bolnica, tako da je tu već reč o medicini i civilnom stanovništvu, a razmišlja se i o tome da se osnuje kompanija za proizvodnju lekova. Postoje i ugovori u vezi sa obnavljanjem infrastrukture, aerodroma. Kada je reč o obrazovanju, u Srbiji trenutno boravi priličan broj angolskih studenata koji studiraju na Vojnomedicinskoj akademiji, a imamo i stipendiste koji, nevezano za vojsku, studiraju na različitim fakultetima u Srbiji. Njih smatramo najboljim ambasadorima koje Srbija

**“Bivša Jugoslavija je bila veoma solidarna sa Angolom dok se ona borila za nezavisnost, a i Angola je bila solidarna sa Srbijom tako što nikada nije priznala nezavisnost Kosova.
Dakle, odnosi su dobri, ali moraju još da se razviju, kao što mora da se razvije i privredna razmena”**

Foto: A. Anđić

može da ima u Angoli – poznajući srpsku kulturu i jezik, oni će odlično braniti interese Srbije u Angoli kada se vrate. Takođe, mislim da poljoprivreda može da bude ključni sektor u razvoju budućih odnosa. Srbija je zemlja u tranziciji i verovatno je da će se u budućnosti priključiti Evropskoj uniji. Međutim, zemlja ima neprocenjivo nasleđe koje datira iz vremena kada je bila jedan od lidera Pokreta nesvrstanih. Nakon devedesetih, javile su se nove tendencije, Srbija se okrenula Evropi i nekim novim prijateljima. Ali, sada se radujemo jer vidimo da se javljaju nagoveštaji da Srbija ponovo obnavlja te svoje odnose iz prošlosti.

Na koji način može da se ubrza to obnavljanje odnosa?

Stalnim kontaktima između lidera država, i stalnom saradnjom privrednika dveju zemalja – to je saradnja koju moramo da obnovimo i razvijemo. Nema boljeg promotera slike jedne zemlje od toga kada jedna firma radi u Angoli i kada narod Angole vidi konkretne plodove koje je stvorila ta firma. Treba promovisati tu liniju koja spaja prošlost i sadašnjost.

Angola i Srbija su veoma različite zemlje kada je reč o strukturi privrede. Međutim, deluje kao da postoje i izvesne sličnosti u problemima. Tu, pre svega, mislim na raširenu korupciju i razvoj pretežno glavnog grada, odnosno preteranu centralizaciju zemlje. Ima li načina da dođe do saradnje u kontrolisanju ovih oblasti?

Kada je reč o Angoli, ne delim isto mišljenje. Razvoj Angole nije centralizovan u Luandi. Samo imajte na umu da je za deset godina zemlja proizašla iz grupe ostrva koja su sada povezana kopnom, izgradnjom puteva, mostova i drugih sredstava za uravnotežen razvoj različitih regiona zemlje. Treba da vidite dostignuća realizovana u deset godina mira za bolji sud o razvojnim naporima u Angoli. Problemi i dalje postoje na putu da se postigne savršenstvo u razvoju. Razvoj je nedovršen proces i Angola čini napore da eliminiše prepreke za postizanje ovog cilja, uključujući borbu protiv korupcije.

Ako se ne varam, Luanda je proglašena za najskuplji grad na svetu pre neku godinu. Zbog čega je to tako, i da li to na neki način koči razvoj cele Angole?

Postoje objektivni razlozi za to: Prvo, ratna situacija koja je dovela do koncentracije stanovništva u gradu. Luanda nije bila u stanju da primi više od pet miliona ljudi kao što se dogodilo u ratnim godinama. Drugo, budući da je Angola zemlja proizvođač nafte, postojala je koncentracija multinacionalnih naftnih kompanija u prestonici. Veći deo stranih kompanija koje rade u Angoli drži svoje osoblje u Luandi, tako da je sav hotelski kapacitet popunjen – uopšte nije lako iznajmiti sobu u glavnom gradu, sve je zauzeto. I pošto se sve procenjuje na osnovu cena smeštaja i hrane, to je razlog zašto su cene sada tako visoke. Ali to ne znači da Angolci moraju da budu multimilioneri da bi mogli da prežive. Luanda jeste veoma skup grad, ali sve je to ipak relativno. ¶

RADMILO MARKOVIĆ

Nije dobro, pritom i ne valja

Problem je što je u Srbiji poljoprivreda poligon za političke manevre: ministri se menjaju na godinu dana, državna struktura je nestabilna, poljoprivredni budžet je svake godine drugačiji... Čini se da urbani Beograd i beogradsku elitu poljoprivreda ne interesuje

Dr Emil Erjavec je profesor za agrarnu politiku na univerzitetima u Ljubljani i Beču, ekspert za evropske integracije. U te vode uplovio je, kako kaže, sticajem okolnosti: "Srećom sam imao što sam završio doktorat u Beču baš kada su Austrijanci stupali u EU, a moj mentor je bio član savetničke ekipe tadašnjeg ministra poljoprivrede. Onda sam ja sa tim znanjima došao kući i već 1995. počeo rad na analizi šta bi bilo ako bi Slovenija ušla u EU." Uporedo je, kaže, gradio akademsku karijeru: postao je redovni profesor, dobio počasni doktorat u Skoplju, imenovan u Izvršni odbor Evropske asocijacije za poljoprivredu.

"Sada nisam više toliko vezan za politiku i političare, ali radim za slovenačku vladu: komentarišem, pripremam dokumente... Radio sam na izradi Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore, potom i Makedonije, bio sam angažovan na izradi Zakona o poljoprivredi Albanije. Prošle godine bio sam u poslednjoj fazi priključenja EU uključen i u hrvatsku vladu, a sada sam uključen u izradu srpske strategije."

"VREME": Srpsku poljoprivredu pratite od 2006. godine. Kakvi su vam utisci?

EMIL ERJAVEC: Sve je dualno, sve ima dve slike. Jedna slika je siromaštvo na jugu, gde imate elemente totalne nerazvijenosti, druga je sever gde ima sistema proizvodnje koji su na nivou najboljih: video sam izvrsne voćnjake, vinograde, video sam semensku proizvodnju kukuruza... Tako gledano, Srbija ne treba da se stidi, ali to važi za Beograd, Vojvodinu, možda još malo uz Savu... Što se ide južnije, to je sve tužnije. Najgore od svega je što je veliki deo površine Srbije faktički van neke moderne proizvodnje, a i ta moderna proizvodnja je vezana za mali broj velikih proizvođača: nema udružene proizvodnje malih i srednjih proizvođača. To je ozbiljan problem. Nedostaje koncept agro-lanca. Mnogo je tajkunizacije, mnogo nadmoćnih ljudi koji vladaju i uzimaju pare, ili su iz nekih drugih poslova ušli u agrar.

Ima na jugu i veselijih slika: u leskovačkom i trsteničkom kraju imamo izvrsne povrtare, vrhunske bostandžije u Timočkoj krajini, višnjare u Merošini, vinogradare u Župi...

I malinski kraj je južno, ali to je kao da si ušao u neku drugu Srbiju: tu su ljudi svesni, znaju tehnologiju, znaju to rashladiti i prodati. Ceo lanac su stvorili. Mislim da su tu veoma veliki potencijali. Srbija zaista u poljoprivredi može mnogo toga da uradi, ako bi se još bolje organizovala, ako bi išla sa razumnom podrškom na pravu stranu, ako bi se rešio problem malog seljaka i ovih isključenih regiona.Evropa tu donosi pravu priču: ona se bavi isključenim regionima, ona hoće da pomogne malog seljaka, ona pruža podršku lancima u poljoprivrednoj proizvodnji, ona podržava prenos znanja, za sve to postoje fondovi, mada i ta priča ima drugu stranu: pređite preko granice u Rumuniju i Bugarsku, pogledajte šta je tamo urađeno sa tim novcem – ako tako bude i ovde, slika neće mnogo da se promeni. Ključ je koliko je zemlja sposobna da preuzme taj novac i pametno ga potroši: da li će taj novac otići, kao u Bugarskoj, najjačim, najmoćnijim, ili ćete, po recimo austrijskom uzoru, ili po našem – slovenačkom uzoru, da distribuirate po svim delovima zemlje, po svim granama.

Od koga zavisi kako će taj "evropski" novac da se distribuira: od onoga ko novac daje ili od onoga koji novac uzima?

Suština evropskog pravnog poretka su direktive. To Srbija još nije shvatila: sve postaje Brisel, naročito kad je o poljoprivredi reč – nema više suvereniteta, ali može da se unutar tog sistema – u politici ruralnog razvoja, u politici zaštite životne sredine, u politici i odabiru mera direktnih plaćanja, nađe neka "svoja priča". Ako je ne nađeš, onda te Komisija tera u nešto što možda i nije najbolje. Zato, proučiti šta se tamo radi i onda uzmi od toga ono što je za zemlju najbolje.

Kad bi Sloveniju i Srbiju stavili u koordinatni sistem čija je jedna osa kalendar, a druga razvijenost, gde se nalazi srpska poljoprivreda u odnosu na slovenačku?

Biljna proizvodnja je "tu negde": ja sam video ovde neke voćnjake kakve mi nemamo, video sam vinograde koji nisu još na našem nivou, ali se vrlo brzo razvijaju. Problem je stočarstvo, mlekarstvo, živinarstvo... Sve. I ako se tu nešto ne promeni, Srbija će imati isti problem kao i druge zemlje koje su pristupile EU, to znači da će stočarstvo i dalje opadati. Po celom istoku Evrope stočarstvo opada, a biljna proizvodnja raste.

Stočari u Velikoj Plani, Jagodini, Smederevskoj Palanci, Šumadiji ostvaruju vrhunske rezultate bez neke naročite podrške iz državnog budžeta...

S tim da vaši najbolji proizvođači hvataju naš prosek, ili malo iznad njega, a naši najbolji su kao prosečni u Danskoj.

Kao strani ekspert član ste Radne grupe za izradu srpske strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja: ova je treća ili čak četvrta grupa u poslednjih deset godina i sve su "pale" sa ministrima koji su ih doneli. Kakva će biti sudbina ove sadašnje?

Foto: A. Anđić

Problem je što je u Srbiji poljoprivreda poligon za političke manevre: ministri se menjaju na godinu dana, državna struktura je nestabilna, poljoprivredni budžet je svake godine drugačiji... Na kraju, urbani Beograd i beogradsku elitu poljoprivreda ne interesuje. U Briselu je suprotno: poljoprivredni ministri su elita, imate mnogo ministara inostranih poslova, ministara finansija koji su najpre bili u poljoprivredi. Tako rade najjači, zbog toga Angela Merkel poljoprivredu drži čvrsto u šaci. Prosto, to ne sme da se ispusti. Srbiji je potrebna depolitizacija stručnih stvari. U modernoj državi imaš nezavisne stručne sisteme.

Možda je problem baš u tim "stručnim sistemima", što nikako da se dogovore šta da se radi, kuda da se krene, koje mere da se primene: neko je za premiranje proizvodnje, neko za plaćanja po hektaru, neko za povoljne kredite...

Ima mnogo falseta, ja znam samo dvojicu, trojicu koji mogu za državu nešto ozbiljno da urade, dok ih u medijima ima daleko više. I svi se u sve razumeju. Šteta je što se političari na kraju više bave njima, nego onima koji zaista hoće i umeju nešto da rade. To je odgovornost političara, da zna koga sluša i kome služi. Nije to samo srpski problem. Ta kvazidemokratizacija javnosti dovela je do toga da se političari više odazivaju na predmet o kome se priča iako je to totalno... Afera "aflatoksin" je tipična: od jednog ozbiljnog tehničkog problema napravljen je ideološki.

Da se vratimo na koordinatni sistem: gde se, Srbija nalazi u odnosu na Sloveniju gledano po vremenskoj osi?

Recimo da smo mi pre početka pregovora bili otprilike tu gde ste vi sada, mada mislim da su vas možda i prebrzo "ugurali" u pregovore za poljoprivredu: mi smo imali celu godinu za "skrining", vi to morate odraditi u dva meseca, a pregovarачka delegacija nema čoveka koji bi bio direktno odgovoran za poljoprivredu. To me veoma brine.

Zašto vas to brine?

Veoma je važno da na čelu pregovarачkog tima imate nekoga ko je nezavistan, a po mogućnosti unutar državne strukture, nekoga ko će pregovore da vodi od prvog do poslednjeg dana. Komisija pomno gleda sa kim razgovara: ako je taj čovek kompetentan, ako taj čovek ima i moć u smislu promene sistema, ako mu možeš verovati, pregovori idu mnogo lakše. Sad je to napola u magli: imaš ljude, ali oni nisu nominovani... Ne može mali činovnik da govori u ime Srbije. Ja ne znam da li svi razumeju tu odgovornost, da li su svesni toga. Poljoprivreda je za Srbiju pola pregovora. Zbog toga može da bude i nekih poteškoća, kao što je bio slučaj sa Crnom Gorom, da im zbog toga što pregovarачke ekipe nisu bile spremne, kažu i "OK, vama to baš nije jasno, uradite vi prvo strategije, postavite strukture, pa se vratite". Bojim se da je to moguće, a nadam da ovde neće doći do sličnog scenarija.

U vreme kad je Slovenija ulazila u pregovore – u vreme kada je još bila liberalna, u vreme kad nisu stranke i političari bili sve, mene su uzeli u pregovarački tim, jer je tada bilo normalno da se traže najbolji ljudi. Sastavio sam ekipu – bio je tu čovek iz Narodne banke, statističari... Bila su samo dva političara, od kojih je jedan bio ambasador. Mi smo uradili predloge za sve reforme agrarne politike u Sloveniji.

Kad smo mi išli na skrinig 1998, državni sekretar je morao pred nama da uvežbava šta će da priča u Briselu, jer smo se bojali da ne priča gluposti. Vlade su se menjale, a ta mala ekipa od devetoro ljudi je ostala nepromenjena od 1998. do 2004.

Srbija je uplovila u poznate vode, bar što se politike tiče: opet imamo jednog političara koji je "najjači", a ispod cela piramida gleda u njega i čeka šta će on da kaže. Da li to može da se ispostavi kao nepovoljno u pregovorima?

Vi u Srbiji umete da kolektivno odigrate nešto, ali najveći ste protivnik sami sebi. Recimo, sada se kod koordinacijskih stvari ne radi tako ozbiljno kako bi moralo. S druge strane, vidim ljude koji zaista vredno rade, menjaju se, uče, pokušavaju, trude se... Politika se meša preduboko u osnovne sisteme po kojima društvo funkcioniše. Ako je ta linija sposobna, onda ćete se približavati veoma brzo Evropi, ako nije sposobna, onda će sve ići sporo. Ne može se blefirati: možeš ti u početku reći ja sam za Evropu i ubediti šefove država da jesi, ali to je samo deo, ne i celina. Ako ta politička odluka ne ide po dubini, neće proći. ¶

ZORAN MAJDIN

Jugoslavija ili ništa?

Gavrilo Princip i ostali pripadnici Mlade Bosne su bili grupica velikosrpskih nacionalista, krvoždnih i primitivnih, koji su uz pomoć zločinačke klike iz Srbije smakli prestolonaslednika najnaprednije i najmultikulturalnije ondašnje države i njegovu trudnu ženu, a taj se prestolonaslednik baš u to vreme spremao da tu zemlju na skali napretka i multikulture podigne još više. Svi antijugoslovenski projekti, i za vreme Kraljevine i za vreme SFRJ, pa i danas, nastavljaju se, na ovaj ili onaj način, na austrougarsku propagandu čija je ovo osnova, a čiji je rezervni položaj potenciranje Crne ruke i Apisa kao stvarnih organizatora Sarajevskog atentata, dok su mladobosanci, uprkos idealizmu, bili tek Apisove marionete

Ima tako tih novina što su u nekim gradovima izlazile pa su se u jednom trenutku ugasile; onda decenijama kasnije neko u tom istom gradu osnuje nove novine koje se, eto, zovu isto kao te neke stare davno ugašene, a da se iz novih novina i ne pozivaju na bilo kakav kontinuitet. Ako kontinuitet i ne postoji ni u ideološkom ni u imovinsko-pravnom, pa ni u simboličkom smislu, uvijek postoji barem u nekom poetskom.

U nekim gradovima, hoću reći, valjda moraju da postoje novine koje se zovu baš tako. Eto, u Beogradu je, recimo, nekad davno, između dva svjetska rata, postojalo "Vreme". Neko drugo "Vreme" postoji i sada. U isto to međuratno vrijeme, u Zagrebu postoji "Jutarnji list". Novina tog imena u Zagrebu nije bilo duže od pedeset godina, a zatim su se pojavile. U tom istom Zagrebu danas postoje "Novosti" ("tjednik srpske manjine"), no one nisu prve zagrebačke "Novosti". Postojale su "Novosti" u Zagrebu još 1918. godine. U tadašnjim zagrebačkim "Novostima", u broju od osmog novembra 1918. godine, oglasio se kratkim tekstom u to doba relativno nepoznat mladi autor po imenu Ivo Andrić.

NEZVANI NEKA ŠUTE

Tekst je nosio naslov *Nezvani neka šute*. Prije nego, međutim, uz neznatna

Ništa.

Štrajkački odbor đačkih demonstracija u Sarajevu februara 1912.

skraćenja citiramo taj članak, prisjetimo se konteksta. Dakle, osmi je novembar 1918. godine, što će reći da Prvi svjetski rat još nije ni završio. Tri nas dana dijele od mira. Isto tako, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca još nije osnovano, od toga nas dijele još dvadeset i tri dana. Poslušajmo sada Andrića: "Čuvši, tu i tamo, debate o republici ili monarhiji, mi smo mogli stvarati više ili manje oštre zaključke o političkoj nevaspitanosti mase i o plitkosti buržoaske psihe i – preći preko toga. Ali žurnalistička vodenica koja mnogo melje a malo brašna daje, dokopala je i raspru dokonih purgara i napuhala od nje uvodničarski balon, prvi zlokoban i otrovan simbol nesloge. To je bio početak. I sad dok se s mukom polažu temelji hramu naše slobode, oni su stali da se prepiru: kakav će oblik imati zlatna jabuka na vrh kupole. Dok udovice onih koji su poginuli za naše ujedinjenje još ni crninu nisu skinule, oni obesvećuje žrtve i ugrožavaju njihov plod. – Zar su srpski vojnici koji su još jučer na Savi i Dunavu umirali, mislili da li umiru za monarhiju ili republiku? Zar sirotinja po Bosni, Istri i Dalmaciji, koja izdišući čeka da joj se što prije donese hljeba i slobode, misli da li će joj to donijeti republika ili monarhija? Zar kapitalističko-imperijalistička Italija koja poseže za našim teritorijem, brine da li će okrnjiti republiku ili monarhiju? »

(...) Ne, то pitanje su u najnezgodniji čas nabacili siti i obesni besposlenjaci, bivši ekskluzivisti i skorojevići unitarske misli. (...) Njima nije dosta da su nekorisni, htjeli bi da budu i škodljivi. Oni su pošli da – u ovaj čas! – ispituju čvrstoću veza naših plemena ili da traže garancije (!!) da Hrvati u Jugoslaviji ne budu 'zapostavljeni'. (...) *Oni su stavili u sumnju pitanje našega jedinstva*. To je činjenica od koje se više ne može glava okrenuti i preko koje jugoslovenski intelektualac ne može mirno preći. To nije više novinska polemika, koja se sa gnušanjem baca iz ruku. To je alarm za sve borce narodnog jedinstva. To je znak da našu mladu slobodu treba zaštititi ne samo prema unutra. Red je da se ovim delatnostima, u ime svih nas reče ova mirna i muška riječ, za kojom stoji dovoljno snage i odlučnosti: Misao narodnog jedinstva baština je najboljih naših naraštaja i plod teških žrtava. To jedinstvo, san našeg života i smisao svih naših borba i patnja, mi ne smijemo danas, kad je uglavnom ostvareno, prepustiti u ruke nezvanih, da na njemu ostave tragove svojih nečistih prsta i da ga tretiraju svojim krezubim sofizmima. Ko god, pa ma pod kojom izlikom, potresa tim jedinstvom, koje radom i žrtvama mnogih pokoljenja danas postaje: Ujedinjenje, neprijatelj je slobode i izdajica naše tek oslobođene otadžbine. A svi mi koji smo tu misao ujedinjenja pronijeli neokaljanu kroz bratoubilačke bojeve i nismo je zatajili pred krivokletničkim austrijskim sudovima, znat ćemo je obraniti i od besavjesnih žurnalista i prgavih, samozvanih politikanata."

POSLE STOTINJAK GODINA

Nemoguće je, naravno, prenebregnuti posve činjenicu da je ovaj tekst pisao Ivo Andrić. Svejedno, tekst je moćan. Ne zaboravimo, početak je novembra 1918. godine; prije manje od mjesec dana Andrić je napunio dvadeset šest godina. Nije još objavio skoro ništa, samo pregršt poezije; od proze apsolutno ništa. A ipak, ovaj tekst nam je danas manje zanimljiv književnoistorijski, kao jedan od ranih radova iz bibliografije nobelovca, nego kao trenutno aktuelan *politički* stav. Zar su zaista debate od prije stotinjak godina, debate o (prvoj) Jugoslaviji kao republici ili monarhiji aktuelne i danas? Da; jedna ih je godišnjica aktuelizovala, godišnjica Sarajevskog atentata. Prisjetimo se doskorašnje dominantne atmosfere spram Mlade Bosne i Sarajevskog atentata u javnosti (ili javnostima) na jugoslovenskom prostoru. Do prije koju godinu ta je atmosfera bila gotovo identična austrougarskoj propagandi iz vremena neposredno poslije atentata. Simplifikovana do kraja, suština je izgledala otprilike ovako: Princip i ostali pripadnici Mlade Bosne su bili grupica velikosrpskih nacionalista, krvožednih i primitivnih, koji su uz pomoć zločinačke klike iz Srbije smakli prestolonasljednika najnaprednije i najmultikulturalnije ondašnje države i njegovu trudnu ženu, a taj se prestolonasljednik baš u to vrijeme spremao da tu zemlju na skali napretka i multikulture podigne još više. Kako i zašto, tema je za istraživanje i eventualni duži i drukčiji tekst, no klatno javnosti se pomjerilo. Počelo je s jedva dva ili tri disonantna glasa koji su o Mladoj Bosni govorili drugačije, no vremenom su ti stavovi počeli da odjekuju i atmosfera se promijenila. To se najbolje može vidjeli kroz evoluciju mišljenja nekoliko istaknutih javnih ličnosti. Mada ona nipošto nije jedini takav slučaj, paradigmatičan je primjer Biljane Srbljanović. Gostujući u radio-emisiji *Peščanik* 7. decembra 2012. godine, a govoreći o drami koju se sprema da napiše jer ima "neku porudžbinu austrijskog pozorišta", Biljana Srbljanović doslovce kaže: "Šta bi meni drugo bilo zanimljivo nego atentat, i zanima me to učešće srpske tajne policije pod Apisom. Našla sam transkripte sa suđenja Gavrilu Principu itd. Te 1913. godine u celoj Bosni ti imaš 30, slovima tri-nula, 30 stanovnika Bosne koji su fakultetski obrazovani. Oni su svi muslimani, oni su deca bogatih trgovaca iz gradova, znači nema nijednog iz sela, a Srbi su po selima. Ti kad vidiš, taj Gavrilo Princip i ti mladobosanci, oni su zapravo potkupljeni i finansirani od Apisa koji je njih iskoristio time što im je davao pare, a oni kupe knjige. Taj Gavrilo Princip, on dobije neku lovu, ne znam kako mu stigne ta lova, onda ode, šta ste radili sa tim, to ima na suđenju, šta si radio s tim novcem, kupio sam Emila Zolu, greote. A onda je poslao kofer majci, a majka spalila, knjiga ušla u kolibu, jer su oni živeli onako kako su živeli Srbi,

Ilustracija iz knjige Cvetka Đ. Popovića, *Sarajevski Vidovdan 1914.*

većinsko stanovništvo izvan Beograda, izvan Novog Sada su živeli na tucanom podu, ognjište, nema krevet. Znači, oni se svi zovu Princip, oni su se zvali Čeka, jer su se izdržavali, celo to pleme, od toga što su pravili sačekuše i pljačkali Turke, a bili su ta neka grupa tih ljudi koji su raštrkani po nekim selima i onda su željni bilo kog znanja. Daj mi bilo koju knjigu, daj mi bilo šta, hoću ja da dođem na univerzitet. I onda kad imaš tu glad za nekim saznanjem, a onda te neka podlost ljudska, organizovana i uniformisana, kao što je kod nas od 19. veka tajna policija koja se jedna ista nastavlja do dan danas, tako lako uzme i iskoristi, načini od tebe ubicu trudne žene, što u krajnjem slučaju i pokrene jedan novi svetski rat."

MARIONETA

Samo malo više od pola godine kasnije, 21. juna 2013. godine, u istoj radijskoj emisiji, Biljana Srbljanović govori potpuno drukčije; recimo, ovako: "A oni koji optužuju Gavrila Principa kao teroristu, moraju da shvate istorijski kontekst; da je u istorijskom kontekstu tog doba tiranoubistvo bilo sredstvo borbe za oslobođenje. Oni zaista jesu bili okupirana teritorija i on ima pravo da izrazi svoj bunt i radikalnom metodom, bacanjem bombe, odnosno metkom u onoga koji za njega predstavlja tiranina, odnosno okupatora." Nema više "trudne žene", nema pokretanja svjetskog rata, sada se govori o tiranoubistvu. Takođe, cijeli ton je drukčiji. Nije prezriv, više je suosjećajan. Da i ne govorim da se barata faktografski tačnim informacijama. Kad Biljana Srbljanović u decembru 2012. godine govori o samo 30 fakultetski obrazovanih stanovnika Bosne i Hercegovine i isključivo muslimana, to nema veze s mozgom. Kad pola godine kasnije govori o šest gimnazija u BiH, to je tačno. Ipak, jedna stvar ostaje ista; Biljana Srbljanović i dalje u mladobosancima vidi marionete Apisove. ("I sad ti tu imaš mladobosance koji su Jugosloveni i imaš Crnu ruku koji su velikosrbi i to je kleš, istorijski sukob koji je meni užasno zanimljiv, na koji način su ti mladobosanci zapravo iskorišćeni od jedne vrlo retrogradne ideje.") To je, naravno, nova varijacija na staru lokalnu verziju austrougarske propagande o kojoj je najbolje pisao Miloš Crnjanski. ("Sem toga, čak i kod nas, neki su od Principa bili načinili Srbina – provincijalca, fanatika, šovena, koji je, tobože, bio samo igračka u rukama šefa Obaveštajnog odseka srbijanskog generalštaba, pukovnika Dragutina Dimitrijevića Apisa.") Ključno je, naime, pitanje je li Princip bio marioneta odnosno igračka Apisova ili nije. Ako jest, onda je realno svejedno što je on volio poeziju i ložio se na bratstvo i jedinstvo. Ako nije (kao što nije!), kojeg je vraga onda bitno kakav je Apis bio kao čovjek. S jedne strane, vrijedilo bi napisati tekst pod naslovom "Pravda za Apisa". Biljana Srbljanović je od njega načinila arhetipskog negativca, skoro pa nekog profesora Morijartija (ne zaboravimo da su mladobosanci čitali Šerloka Holmsa!), koji je ne samo zao, nego je i kukavica. I mada dramatičarka za svoj komad veli da iako je "zasnovan na istinitim događajima, arhivu, zapisima sa suđenja i brojnoj istorijskoj građi; ipak je predmet čiste fikcije", treba imati na umu da ona u intervjuima i o stvarnom (istorijskom) Apisu govori kao o kukavici ("Apis je pre svega bio velika kukavica.") Međutim, kako rekosmo, Apisov karakter je nebitan, ako ne mislimo da je Princip tek marioneta. O tom problemu u komadu Biljane Srbljanović već je odlično pisao Zlatko Paković. ("Iako je Princip Jugosloven, atentat je počinio, nezavisno od svoje oslobodilačke mladobosanske želje, kao marioneta Crne ruke, tajne vojne organizacije iz Kraljevine Srbije, čiji je glavešina Dragutin Dimitrijević Apis (...). Dakle, jugoslovenstvo Mlade Bosne kompromitovano je velikosrpskom taktikom, a izvršioci atentata toga, naprosto, nisu svesni. Ovakva interpretacija, Biljani Srbljanović služi da pokaže kako se velikosrpska politika proteže tokom čitavog trajanja Jugoslavije, i kako rovari kroz samu ideju jugoslovenstva, da bi, na kraju, razorila i samu jugoslovensku državu, a zatim izvršila atentat i na premijera Zorana Đinđića, koji zemlju pokušava da integriše u jugoslovenski region koji se sada zove drugim imenom. Apis, stoga, izgovara rečenice Vojislava Koštunice, Aca Tomića i ostalih koji su u javnosti označeni kao tvorci ideološkog konteksta za atentat na premijera Đinđića. Ovde se, međutim, nagomilavaju dve interpretativne nejasnoće. Prvo, ako Princip ubija austrougarskog »

zavojevača kao eksponent velikosrpske ideje, iste one koja će inspirisati genocid u Srebrenici, a ne, kako sam misli, kao jugoslovenski borac za slobodu, onda je taj atentat de facto, a ne samo de iure, zločin protiv čovečnosti. Drugo, ako je inspirator ubistva Franca Ferdinanda isti onaj duh nacionalizma i tajne policije koji dovodi i do atentata na premijera Đinđića, onda se stvara i analogija između Ferdinandove i Đinđićeve smrti. Kako Biljana Srbljanović pokušava da razreši ovu semantičko-ideološku konfuziju? Tako što nam članove Mlade Bosne predstavlja kao tinejdžere, kao nedovoljno zrele ljude koji iz ljubavi prema velikoj ideji, u strahovitom samopožrtvovanju, čine gnusan zločin. Dakle,subjektivno, to su heroji. Objektivno – teroristi. Ta interpretacija se, dakle, ne izjašnjava. Ona samo produbljuje dilemu.")

Metak koji je ubio Ferdinanda i metak koji je ubio Đinđića nikako nisu jedan isti metak; to su dva metka, dva simbola dvije ovdašnje politike, a oba još uvijek kruže. Tvrdeći da je to isti metak, uspostavlja se analogija i između onih koji su te metke ispalili, a tu odvratnost cijele analogije naprosto bode oči. Gavrilo Princip u Hrvatima i muslimanima vidi svoju braću, Zvezdan Jovanović, između ostalog i u Đinđićevom rodnom Bosanskom Šamcu, bije Hrvate i muslimane samo zato što su Hrvati i muslimani. Ne, to su dva metka. Metak koji je ubio Ferdinanda simbol je težnje Jugoslovena za ujedinjenjem, slobodom i političkim subjektivitetom. Metak koji je ubio Đinđića poslao je, *in ultima linea*, i nekadašnji jugoslovenski Pijemont u suštinski kolonijalan položaj

REPUBLIKANCI

Na tragu Pakovićeve dijagnoze, valja nam se vratiti još jednom detalju na kojem insistira Biljana Srbljanović i u drami i u intervjuima povodom svoje drame *Mali mi je ovaj grob*, kao i Dino Mustafić, režiser njene beogradsko-sarajevske postavke. U intervjuu za *Peščanik* iz juna 2013. godine, Biljana Srbljanović govoreći o mladobosancima kaže: "Njihova ideja je bila republika." U NIN-u od 27. februara ove godine, Dino Mustafić kaže da su mladobosanci bili mladići nošeni idejom "ujedinjenja Južnih Slovena u državotvornu zajednicu, odnosno republiku Jugoslaviju". 12. marta, u intervjuu za Radio Slobodna Evropa, Mustafić veli: " Gavrilo Princip na sudu je rekao da je po nacionalnosti Jugosloven, da se zalaže ne za bilo kakvu državnu tvorevinu nego Republiku Jugoslaviju." Ovdje već imamo problem; Mustafić po svoj prilici aludira na sljedeću Principovu izjavu sa suđenja: "Ja sam nacionalista Jugosloven i težim za ujedinjenjem svih Jugoslovena u bilo koju državnu formu, i da se oslobode Austrije." Pročitajmo pažljivo ovu rečenicu. Princip insistira na dvije stvari: na ujedinjenju Jugoslovena *u bilo kojoj državnoj formi* te na oslobođenju od Austrije. Insistiranja na republici nema. To se još bolje vidi iz sljedećeg isječka iz transkripta suđenja; Principa ispituje Čabrinovićev branilac Premužić, a dijalog ide ovako – "Pitanje: Kako je bilo mišljenje što se tiče Srbije, da li bi za Bosnu bilo korisno da se pripoji Srbiji? Odgovor: Bilo je mišljenje da se ujedine Jugosloveni. Razumije se, Srbija kao slobodni dio Jugoslovena imala bi moralnu dužnost da pomogne tom ujedinjenju, da bude kao što je bio Pijemont u Italiji, Pitanje: Kakvog je mišljenja bio Ilić u političkom pogledu? Odgovor: Bio je nacionalista kao i ja, Jugosloven. Pitanje: Dakle, istog mišljenja kao i vi? Odgovor: Jest, da se imadu ujediniti Jugosloveni. Pitanje: Pod Austrijom? Odgovor: Bože sačuvaj. Ja nisam bio za dinastije. Tako daleko nismo išli, nego smo mislili: ujedinjenje, pa kako budu prilike."

BOŽE SAČUVAJ

Pročitajmo pažljivo ovaj dijalog. Istini za volju, Princip kaže da je protiv dinastija, što bi značilo i protiv monarhija, ali odmah potom dodaje: "Tako daleko nismo išli, nego smo mislili: ujedinjenje, pa kako budu prilike." Opet su dvije stvari važne: Ujedinjenje Jugoslavije oko Srbije kao Pijemonta i odlučno odbijanje svakog austrijskog pokroviteljstva. ("Bože sačuvaj!" – tako na pitanje o ujedinjenju Jugoslovena pod Austrijom odgovara čovjek koji se pred tim istim Premužićem malo poslije izjasni kao ateista.) Princip, dakle, kaže istu stvar koju će četiri godine kasnije ponoviti Ivo Andrić: cilj je oslobođenje i ujedinjenje, a pitanje monarhija ili republika u tom je kontekstu trivijalno. Sjetimo se kako i dan-danas oni koji Principa proglašavaju teroristom najčešće obesmišljavaju njegov čin. Rade to, naime, tako što insistiraju na Ferdinandovom antimađarskom sentimentu i ističu u svakoj prilici da je on navodno planirao da dvojnu monarhiju pretvori u trojnu tako što bi, tobože, i slovenskim narodima dao njihov vlastiti *entitet*. To je vjerovatno kontekst zbog kojeg i Premužić sugeriše mogućnost ujedinjenja (Južnih) Slovena pod Austrijom. Mladobosance to, međutim, ne zanima. Zato na ovom mjestu valja biti vrlo precizan. Onodobna austrougarska propaganda mnogo je više antisrbijanska nego antisrpska. (Ne ulazim ovdje u savremene kontroverze

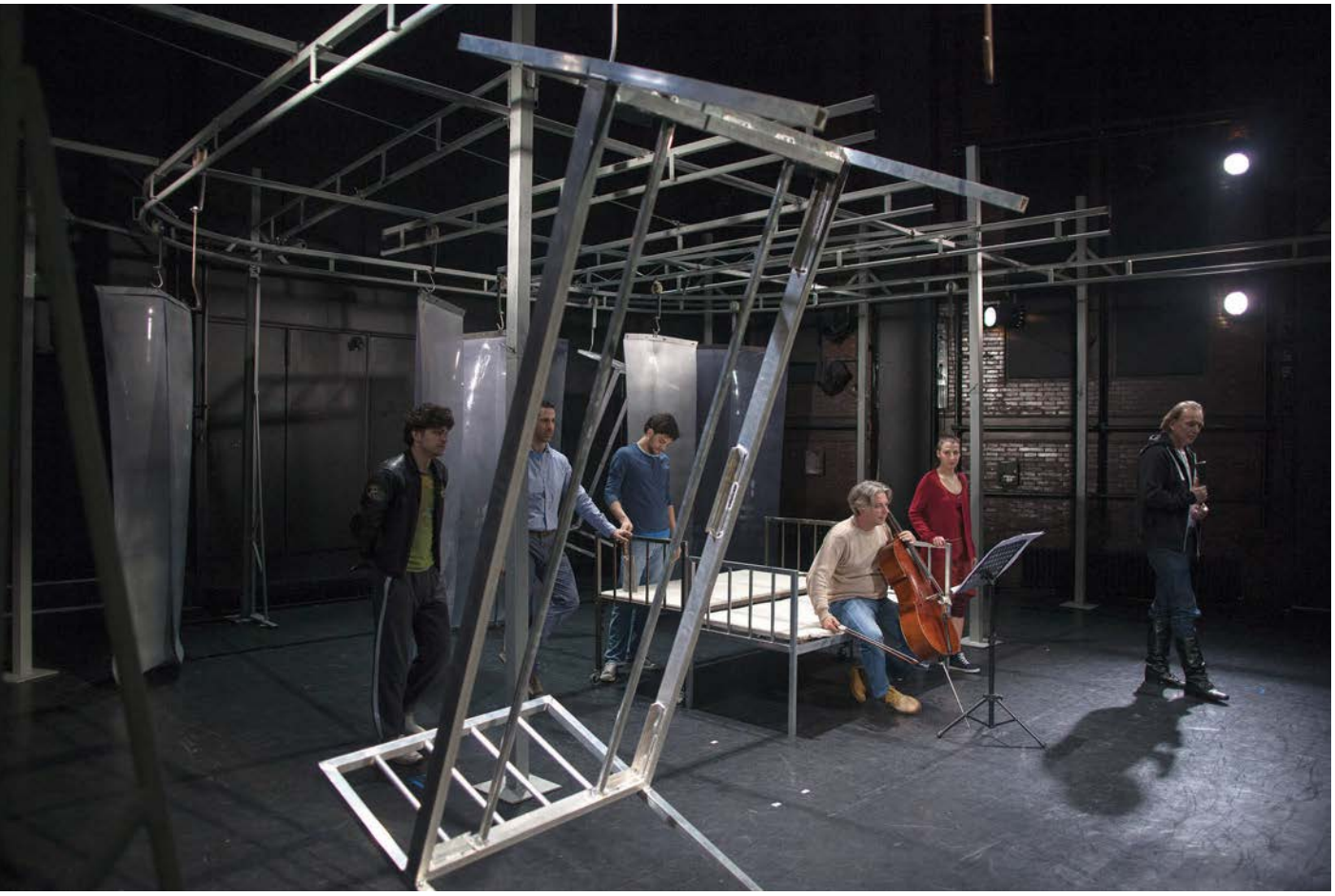

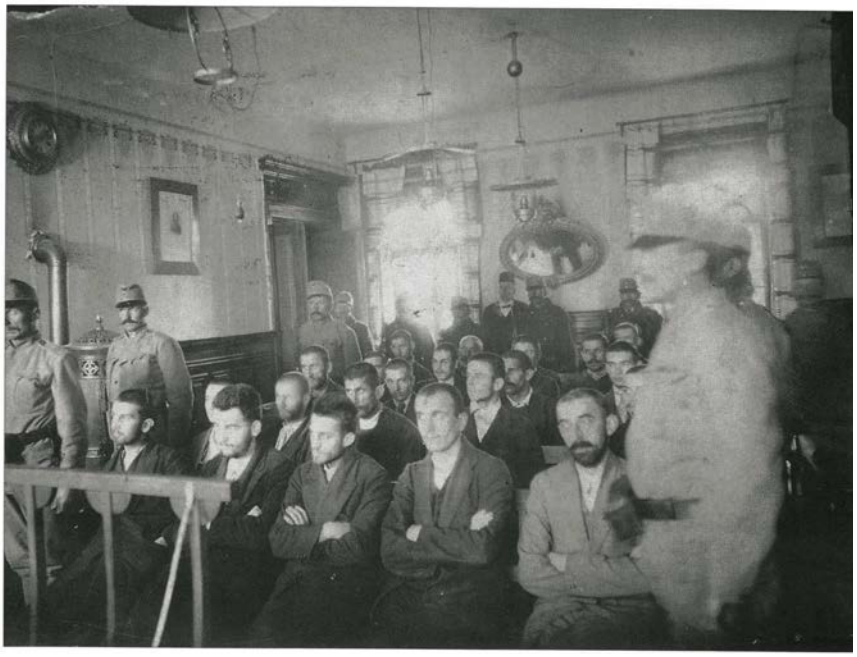
foto: Vladimir Miladinović

Iz predstave *Mali mi je ovaj grob* Biljane Srbljanović u režiji Dina Mustafića

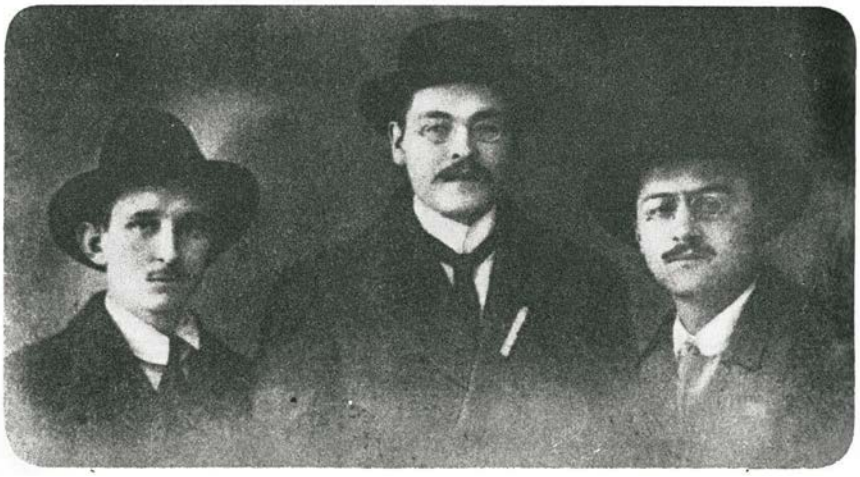
oko upotreba pridjeva srbijanski i srpski, želim samo reći da je Austro-Ugarskoj mnogo više smetala slobodna država Srbija nego srpski narod kao takav.) Uostalom, u Austro-Ugarskoj su (u Vojvodini, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji) Srbi ionako bili najbrojniji južnoslovenski narod; bilo ih je, dakle, u samoj Austro-Ugarskoj, ne računajući Srbiju, više nego Hrvata i Slovenaca. Austro-Ugarska je na te Srbe računala kao na svoje lojalne građane. Smetala joj je Srbija kao potencijalni Pijemont za sve Jugoslovene. Kad poslije Majskog prevrata, a naročito poslije Balkanskih ratova, u Beograd pohrle Tin Ujević, Luka Jukić, Ibro Fazlinović, Đulaga Bukovac i ini, oni to ne čine zbog Srba, Srbi su ionako svuda oko njih, sa Srbima se svakako druže, oni to rade zbog slobodne Srbije. Kao u onoj mnogo kasnijoj pjesmi, oni kad iz Austro-Ugarske pređu u Srbiju, osjećaju da su iza sebe ostavili maglu, strah i zlo, osjećaju da su stigli na slobodno tlo. U tom smislu, potenciranje Crne ruke i Apisa kao stvarnih organizatora Sarajevskog atentata, dok se samim mladobosancima, eto, priznaje idealizam, ali se proglašavaju pukim marionetama, predstavlja tek rezervni položaj austro-ugarske propagande.

MECI ŠTO KRUŽE

Prije deset godina, u tekstu pod naslovom *Atentat koji traje*, objavljenom u *Vremenu* povodom devedesetogodišnjice Sarajevskog atentata, Svetislav Basara je napisao: "Metak koji je Gavrilo Princip ispalio pre devedeset godina još uvek kruži ovim prostorima. Nedavno je pogodio Zorana Đinđića." Jedan važan aspekt drame *Mali mi je ovaj grob* bazira se na ovoj analogiji. Analogija je, međutim, lažna. Iz svake moguće perspektive je lažna: Ferdinand je bio okupator, Đinđić je bio demokratski izabran premijer; Ferdidand je ubijen na okupiranoj teritoriji, Đinđić u glavnom gradu sopstvene zemlje itd. Nešto je tu, međutim, još važnije. Ako bi trebalo tražiti analogiju za Đinđićevo ubistvo, puno bolje bi bilo razmišljati o atentatu na kralja Aleksandra u Marseju. U oba slučaja je država obezglavljena ubistvom vladara, u oba slučaja su ti vladari pokušavali da vode inokosnu politiku, nedirigovanu od strane velikih sila. Jako je indikativna Pakovićeva sugestija da je Đinđić pokušao da Srbiju "integriše u jugoslovenski region koji se sada zove drugim imenom." Gotovo da bi se moglo reći da je Đinđićeva Srbija na nešto drugačiji način ponovo mogla da bude Pijemont. (Uostalom, tek kao digresija i tema za razmišljanje, da je Đinđić ostao živ ko zna da li bi se raspala zajednica Srbije i Crne Gore, a ona je kao takva bila makar i najmanji mogući jugoslovenski ujediniteljski projekat.) Metak koji je ubio Ferdinanda i metak koji je ubio Đinđića nikako nisu jedan isti metak; to su dva metka, dva simbola dvije ovdašnje politike, a oba još uvijek kruže. Tvrdeći da je to isti metak, uspostavlja se analogija i između onih koji su te metke ispalili, a tu odvratnost cijele analogije naprosto bode oči. Gavrilo Princip u Hrvatima i muslimanima vidi svoju braću, Zvezdan Jovanović, između ostalog i u Đinđićevom rodnom »

Optuženi mladobosanci u sudnici

Mladobosanci Vaso Čubrilović, Ivo Kranjčević i Cvetko Popović na slobodi, posle rata

Bosanskom Šamcu, bije Hrvate i muslimane samo zato što su Hrvati i muslimani. Ne, to su dva metka. Metak koji je ubio Ferdinanda simbol je težnje Jugoslovena za ujedinjenjem, slobodom i političkim subjektivitetom. Metak koji je ubio Đinđića poslao je, *in ultima linea*, i nekadašnji jugoslovenski Pijemont u suštinski kolonijalan položaj.

SLOBODA

S dobrim razlogom ili ne, mladobosanci su u Srbiji vidjeli simbol slobode. Grabež na suđenju izjavljuje: "Kad sam došao u Srbiju, vidio sam ogromnu razliku između režima u Srbiji i u Bosni. Uočio sam težak položaj naših ljudi i naših seljaka u poređenju sa slobodom koju u Srbiji uživa svaki građanin." A 13. maja 1912. godine, mladobosanac Miloš Pjanić piše svoj prijatelju Džemilu Drljeviću u Senj: "Zdravo! Dođoh iz slobodne Srbije. Bio sam sa studentima iz Zagreba cijelo vrijeme. Oduševljenje veliko i s jedne i s druge strane. Primio Tvoju kartu. Ti si još dobro, bar znaš – premda sažaljevam da nemaš oca, a ja imam, ali niko neće da mari za mene. Svako me se *odriče*. Ali neka! Ideja će sve pobijediti. U nama teče krv koja teži za slobodom i koju ništa ne može spriječiti. Mi ćemo ginuti za ideju i narod. Mi ćemo sve...sve za narod, ništa za sebe. Jugoslovenski revolucionarni pozdrav! Tvoj Miloš." Među ovim studentima iz Zagreba koje pominje Pjanić bio je i Luka Jukić. Dobar pisac bi iz ove razglednice mogao da sastavi cijeli roman. Otkud uopšte Džemil Drljević u Senju (nije baš da je u Senju u ono vrijeme bilo muslimana)? Izbačen je iz gimnazije u Sarajevu zbog učešća u đačkim protivmađarskim demonstracijama. Šta mu piše njegov prijatelj: Da je bio u *slobodnoj* Srbiji, sa studentima iz Zagreba, da je oduševljenje veliko i obostrano. I dalje: o ideji, o spremnosti da se gine, da se ništa ne uzme za sebe. To je maj mjesec 1912, dvije godine prije atentata. Kakav Apis, kakva zloupotreba?! Sve se već zna; mladobosanci su spremni, kao zemlja za proljeće. Ako je neko nekog iskoristio, iskoristila je Mlada Bosna Crnu ruku, a ne obrnuto. I da se razumijemo, nije da mladobosanci nisu razmišljali o republici. Istom tom Džemilu Drljeviću, u aprilu 1912. godine, tri njegova prijatelja (Vladeta Bilbija, Ibrahim Fazlinović i Matej Kordić) šalju razglednicu na kojoj piše: "Pozdrav od sakupljenih Jugoslovena. Puši lulu! Živjela republika!" (Iz današnje perspektive Vladeta, Ibrahim i Matej su Srbin, Bošnjak i Hrvat, iz svoje vlastite bili su sakupljeni Jugosloveni.)

BAŠTINA NAJBOLJIH NARAŠTAJA

Nije, naravno, problem republika. Stvar je u prioritetima. Politička deviza Mlade Bosne nije: republika ili ništa; politička deviza Mlade Bosne jest Jugoslavija ili ništa. U tom smislu, ovo današnje falsifikovanje istorije i falsifikovanje ideja Mlade Bosne ima dublji cilj. Ideja je, a na tragu austrougarske propagande, obesmisliti svaki jugoslovenski projekat izjednačavajući ga sa velikosrpstvom. Pristaju svjesni ili nesvjesni austrougarski propagandisti na razne lične i intimne Jugoslavije, snovite i utopističke, trivijalno-nostalgične i fiktivne, ali nipošto na *političku* Jugoslaviju. Ona bi, tobože, uvijek bila tek Velika Srbija pod drugim imenom. A, eto, mladobosanci su, kao, htjeli republiku, jer su znali da bi Jugoslavija kao kraljevina bila još velikosrpskija nego kao republika. Sve je to slatko, samo što nije istina. Da ne ispadne da se pozivamo na nekog Srbina koji usprkos svojim anarhističkim i ateističkim uvjerenjima još uvijek osjeća mističnu vezu sa Karađorđevićima, citirajmo Ivana Kranjčevića, najistaknutnijeg Hrvata optuženog na procesu za Sarajevski atentat. Citat je iz transkripta suđenja; Kranjčevića ispituje državni odvjetnik: "Pitanje: Ali što ste kazali da bi se imala osnovati velika jedinstvena država. Kako bi se imala zvati? Razgovarali ste o tom kako bi se imala zvati? Odgovor: Velika Jugoslavija. Pitanje: Koja bi imala biti dinastija u njoj? Odgovor: Ona koja je

u Srbiji. Pitanje: Dakle srbijanska, a koja je tamo? Odgovor: Kralj Petar Karađorđević." I Ivan Kranjčević na optuženičkoj klupi "krivokletničkog austrijskog suda" 1914. godine i Ivan (Ivo) Andrić, najprije u zagrebačkom *Vihoru* u proljeće iste te četrnaeste kad priziva kraljeve vojske, a zatim i u *Novostima* četiri godine kasnije poručuju istu stvar: Jugoslavija ili ništa. I ima nečeg jako licemjernog u tome da se njihove ideje i ideali danas falsifikuju, naročito od strane one generacije koju se u vrijeme kad se Jugoslavija raspadala, kad je propadala "misao narodnog jednistva kao baština najboljih naših naraštaja i plod teških žrtava", to nije ticalo ama baš ništa. A oni su, kao u nekoj istorijskoj farsi, bili upravo u godinama u kojim su bili mladobosanci kad je Jugoslavija stvarana. Svi ti *gorčini mustafići* (kao metafore) smijali su se Goranu Bregoviću kad je pjevao *Pljuni i zapjevaj, moja Jugoslavijo*, kad je lijepio *Lijepu našu* na *Tamo daleko*, kad je, u krajnjoj liniji, pokušao i politički nešto da radi sa Antom Markovićem na spasavanju Jugoslavije, makar bitka i unaprijed bila izgubljena. To njima, jebiga, nije bilo kul. Bilo je pametnijeg posla, da se čita *Alan Ford* i sluša Sisters of Mercy. U redu je to, i apolitičnost je pogled na svijet. Samo što izgleda nije bilo nikog mlađeg od Miljenka Smoje da sedamdeset godina poslije Andrića kaže da su rasprave da li Jugoslavija treba da bude federacija ili konfederacija besmislene ako je u sumnju dovedeno pitanje jedinstva. A pitanje jedinstva je dovedeno u sumnju insistiranjem na tezi da jedinstvena Jugoslavija jest jednako Velika Srbija. I sada, kad Jugoslavije više nema, kad je propala "baština najboljih naših naraštaja i plod teških žrtava", oni koji su, u najboljem slučaju, tom propadanju sekundirali svojim nečinjenjem, *post festum* opravdavaju svoj izbor fatalističkim falsifikovanjem istorije. Jugoslavija kao politički projekat po njima ni u kojoj varijanti nema niti je imala šanse, jer će uvijek da je zloupotrijebe zli velikosrpski crnorukaši. Njima je, uostalom, i bolje da Jugoslavije nema. Ovako se lakše parazitira na sentimentima tipa *jest nam nekad bilo lijepo, al nema veze, mi se i dalje družimo*. I da, priča o Mladoj Bosni nije njihova priča. Svodeći je na Principa, na tri-četiri, kao sa švedskog stola, izabrana citata, na lažne analogije, oni je lišavaju suštine. Jer Princip nije bio sam. Iza njega je stajala sva sila onih koji su "misao ujedinjenja pronijeli neokaljanu kroz bratoubilačke bojeve i nisu je zatajili pred krivokletničkim austrijskim sudovima." Jedan od njih zvao se Marko Perin. Njega je Premužić na suđenju pitao kojeg je političkog mišljenja, a on je odgovorio da je nacionalista Jugosloven. Na pitanje šta to znači, odgovara: Znači ponajprije kulturno ujedinjenje svih Jugoslovena, a onda političko. Taj Marko Perin koji je decembra 1914. umro u zatvoru zapravo je napisao one stihove, slične poznatijim Principovim stihovima, stihove koji se u posljednje vrijeme također pripisuju Principu. Ispravimo ovdje tu zabludu; ovo je napisao Marko Perin:

I grobovi naši Bečom će se borit
Po dvorovima šetat i plašit gospodu.
A grobovi naši Evropi će zborit
Jugosloven mora dobiti slobodu.

Mora da su još i prije atentata Perin i Princip pričali o tome da će se i mrtvi boriti protiv Beča, pa im se poslije, u zatvoru, ta slika obojici, na ponešto drugačiji način ukazala u stihovima. A ideja da Jugosloven mora dobiti slobodu poslije sto godina opstaje samo u grobu i stihu. ¶

MUHAREM BAZDULJ

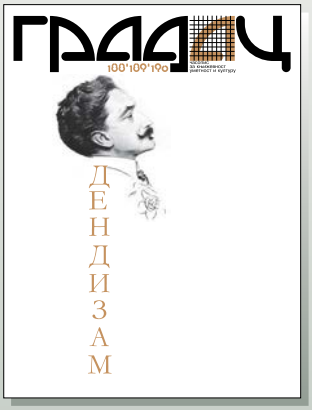
ГРАДАЦ

NOVA IZDANJA

Časopis Gradac
Mlada Bosna

Časopis Gradac
Dendizam

Časopis Gradac
Detinjstvo

Distributer Krug komerc
11000 Beograd
Makedonska 5/II (Staklenac)
E-mail: krug.avala@sbb.rs
Tel: 011 303 92 66
011 240 14 33

zaum@eunet.rs
www.gradac.org.rs

Svaka se knjiga proda, samo neka za dvadeset pet dana, a neka za dvadeset pet godina.

Žoze Korti, pariski izdavač i knjižar

Kecmanovićeva demonumentalizacija etnonacionalizma

Nedavno je u Sidneju preminuo jedan od vodećih psihijatara iz regiona prof. dr Dušan Kecmanović. Premda ga nisam nikada lično upoznao, jesenas me je mejlom zamolio da napišem predgovor njegovoj knjizi *Etnonacionalizam*, koja će uskoro biti objavljena. Sa zadovoljstvom sam prihvatio ponudu. Danas sa ne manjim žaljenjem objavljujem deo priloga

Piše: Todor Kuljić

Ako bismo u jednoj rečenici pokušali sažeti strukturu pristupa, način izlaganja i usmerenost angažmana psihijatra Dušana Kecmanovića u knjizi *Etnonacionalizam*, mogli bismo reći da je reč o slojevitom socijalnopsihološkom pristupu u kom se polazi od opštih antropoloških potreba za grupom ka objašnjenju raznovrsnih iracionalnih preuznošenja nacije, a koji je uokviren kritičkim nastojanjem da se pruži diferencirana ocena iracionalnosti etnonacionalizma.

Da je pisac shvatio etnonacionalizam samo kao banalnu iracionalnu mržnju pojedinaca i grupa prema drugima ili kao manipulaciju političara koji se njime planski koriste, njegova analiza se ne bi mnogo razlikovala od uobičajenog antinacionalizma koji je odskora počeo u regionu da kao senka prati još snažnu strukturu normalizovanog nacionalizma, pa čak i da od njega uči opirući mu se sličnim političko-emotivnim habitusom. Ova knjiga ne pripada pomenutom dvokolosečnom strukturnom toku upravo stoga što njen predmet nije shvaćen kao puka ubilačka iracionalnost koju treba a priori odbaciti. Naprotiv, etnonacionalizam je u ovoj knjizi shvaćen na isuviše složen način da bi se neko njegovom analizom mogao politički okoristiti.

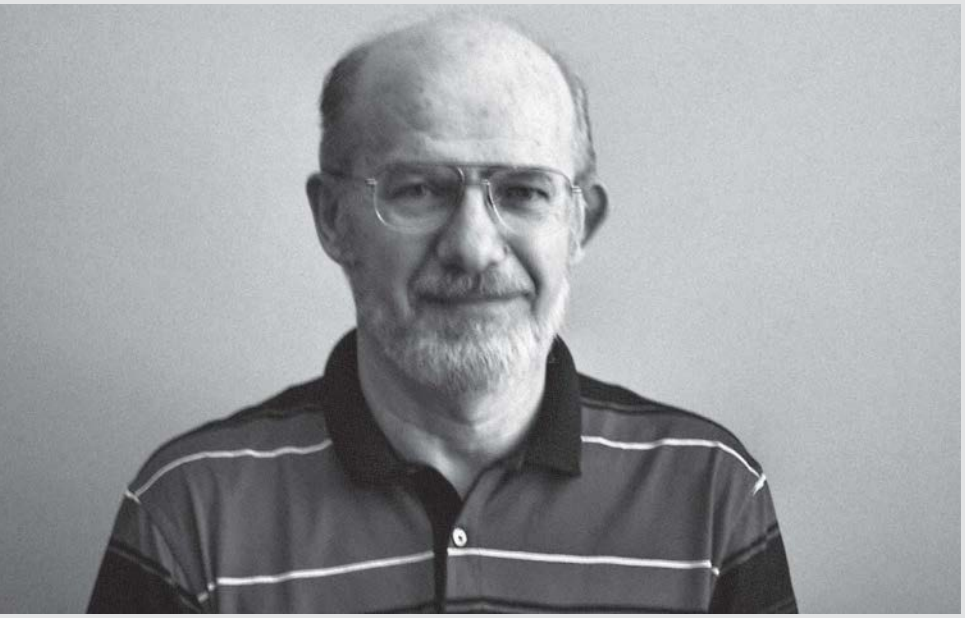
Kakva je budućnost Kecmanovićeve knjige? Uprkos tome što su individualno psihološke i socijalnopsihološke strukture i mehanizmi etnonacionalističke lojalnosti i isključivosti i dinamike neizostavna strana analize svakog nacionalizma, ovaj kritički brevijar neće skoro ući u lektiru slepih patriota koji nadziru kulturu i udžbenike u regionu. Ako se dosledno držimo piščevih odredbi, onda će u ovoj knjizi etnonacionalisti naći Drugoga, ali ne i sebe, a ako se u nečemu i prepoznaju, teško će isto priznati. Zašto? Iz prostog razloga što nacionalisti nisu samorefleksivni jer sebe i svoju grupu uvek vide kao doslednu i nesebičnu žrtvu. Tek ako se povuče važna razlika između rigidnosti i doslednosti, moguća je samorefleksija. Da li su za to kadri etnonacionalisti? Nisu, što je još davno uočio francuski filozof E. Renan kada je zapisao da naciju čine grupe ljudi koje imaju mnoge zajedničke stvari, ali koji su i mnoge stvari zajednički zaboravili.

UDAR NA DOGME

Za razliku od ideoloških štiva, delotvornost istinske naučne studije počiva na odsustvu moralizma. Premda nacionalisti veruju da su superiorniji od drugih, Kecmanović nigde ne piše da je njegova pozicija superiornija, ni moralno ni intelektualno. Ova knjiga može dotaći jedino samorefleksivne subjekte, a etnonacionalista to nije, jer je kao autoritarna ličnost rigidna u emocionalnom, ali i u kognitivnom pogledu. Već ovom opaskom je sam pisac dovoljno definisao čitalački status svoje knjige u srpskohrvatskom jezičkom području. Bar za sada.

Pa ipak, treba se nadati da će knjiga imati odjeka, ali drugačijeg. Ne samo zato što će je većinski slepi patrioti verovatno dočekati sa uobičajenom ignorancijom kao što to inače čine prema svemu što nije u skladu sa njihovim samoviđenjem, niti otuda što će možda kod malo liberalnijih rodoljubaca izazvati ponešto nelagode. Knjiga jeste pisana za manjinu, ali nikako ne za manjinsku grupu istomišljenika nego za manjinsku grupu prosvećenih i inkluzivnih čitalaca. Ništa neobično ni pesimistično, jer publiku ove vrste imaju svi pisci koji nisu legionari trenutka. Knjiga ne pripada zavodljivoj strani duha vremena, niti hegemonoj epohalnoj svesti. Neprilagođenost knjige je u tome što je zakoračila u onaj prostor i narušila one tabue koji su za većinu neupitni, nedodirljivi, pa čak i sveti.

Upad u rečeni hegemoni prostor nije direktan, nije politički ni moralistički, nego je posredni teorijski udar na iracionalne dogme. Drugačije rečeno, Kecmanovićevo nepristajanje uz nacionalizam jeste osobeno. Uprkos prinudnom odlasku iz Sarajeva, u ličnoj piščevoj jednačini nema osvetoljubivosti. Izbegnut je ne samo mehanizam pretvaranja sebe iz žrtve u dželata, nego i onaj česti uticaj čaršije i palanke kog ima i u metropoli, a naročito u onoj zahvaćenoj nacionalizmom. Kecmanović nije ničiji i nije skrušen ni pred snagom božje reči. Ne svrstava se, dovoljno je uzdignut iznad pomenutih političkih i komercijalnih pritisaka, pa se i zato njegova misao slobodnije i svestranije odnosi prema raznim iracionalnostima. Njegova kritika etnonacionalizma je lišena političkih štitnika i

Dr Dušan Kecmanović (1942 – 2014)

uokvirena nenametljivim, ali jasno iskazanim opredeljenjem u kom nema laviranja, ograđivanja, pa ni bojazni da se bude pogrešno shvaćen. Ovo je važno dodati jer se u domaćoj misli o nacionalizmu ne malo napora rasipa na uveravanje da se ne bude pogrešno shvaćen, da se ne daj bože ne zamerimo, da su nam namere časne i akademske, da nismo političari, niti navijači, nego smo učenjaci. Psihologija domaćih intelektualaca, koji se katkad više troše oko napora da ne budu pogrešno shvaćeni nego oko izlaganja same argumentacije, jeste takođe naročiti kulturni epifenomen nacionalizma, nesavladanih bojazni i u suštini autoritarne lojalnosti. Strah od stigme nacionalnog izdajnika neretko guši osnovni postulat naučne objektivnosti. Nije mali kvalitet ove knjige upravo odsustvo pomenutih neproduktivnih strepnji.

ANTISPOMENIK RATU

Metaforički rečeno, knjiga je prilog antispomeniku građanskom ratu u regionu: višeperspektivna i slojevita analiza ne nameće zaključke niti oktroiše smisao, nego argumentuje anatomskim raščlanjivanjem. Na delu je osobena socijalnopsihološka demonumentalizacija etnonacionalnog koje guši zato što je već po sebi slavno, što kao takvo tobože rođenjem obavezuje i što redukuje identitet i patriotizam na jednu pretežno bojevu dimenziju. Već samo isticanje nacionalnog kao prioritetnog identiteta, opredeljenja i lojalnosti, ogrubljuje razumevanje istorije i sadašnjosti, jer kruti sećanje nameću dužnost grupi kojoj tobože nužno pripadamo lišeni izbora. Već samim tim etnonacionalizam na autoritaran način redukuje smisao življenja zato što i u ostalim segmentima života afirmiše jednodimenzionalnost.

Po čemu se još ova knjiga izdvaja? Koliko god bio angažovan, analitičar koji nema na umu multifunkcionalnost etnonacionalizma ne može ga uspešno kritikovati niti voditi dijalog sa njim. Na neki način, bez uočavanja složene prirode etnonacionalizma, vodimo dijalog gluvih, a tek ako ga svestranije shvatimo, možemo ga problematizovati. Tu je Kecmanović na tragu Gadamerovog uputstva: "Ako hoćeš da svladaš protivnika, moraš ga najpre ojačati." Drugim rečima, pisac ne kritikuje najslabije banalne tačke etnonacionalističkih stereotipa, nego se suočava sa njegovim najsnažnijim grupnim i identitetskim uporištima i argumentima koji se naizgled teško mogu opovrgnuti.

Kako čitati ovu knjigu u atmosferi službeno normalizovanog nacionalizma okruženi etnocentričnim udžbenicima i spomenicima? Nikako kao alternativno nekonformističko štivo koje nas zabavlja samo zato što se ne slaže sa horom koji nas uporno medijski anestezira. Nego kao lektiru, trajno remetilačku i duboko subverzivnu u najboljem smislu reči. I više od toga, knjiga je preko potrebna samorefleksija regiona, uprkos tome što će se mnoge njene opomene verovatno još dugo odbijati od debelog oklopa palanačke banalnosti koja štiti svaki nacionalizam. Šta još ova knjiga nije? Nije štivo koje užareno oponira, nego hladno i trezveno analizira. Upravo zato što nije polemična angažovana esejistika, nego hladna sistematika, razlikuje se od mnogih zavodljivih navijačkih kritika nacionalizma. Praćenje Kecmanovićeve lavirintske pojmovne i teorijske mreže ne traži samo strpljenje nego i predznanje. Ovde radoznalost nije dovoljna, nego je potreban popriličan napor da se svi meandri objašnjenja sklope u složenu, ali nezaokruženu i otvorenu celinu i diferencirano, a ne jednoznačno primene kod redukovanja galame oko nacije u regionu. Pisac nam olakšava razlikovanje dubljeg od površnog i trajnog od efemernog jer čitaoca na produktivan način zamara prevodeći ga iz jednog problemskog lavirinta u drugi. Pri tome se čuva isključivih vrednosnih zaključaka i prognoza, ali ne samo otuda što ove nisu vedre. Etnonacionalizam povećava agresivni potencijal tim više što je u regionu normalizovan u pervertiranoj verziji patriotizma. Piščeva analiza ne obećava i ne teši, nego samo izlaže kriterijume kojima se, bar kada je u pitanju današnja budućnost etnonacionalizma, podjednako mogu prepoznati i uteha i beznađe. Treba se nadati da ova knjiga neće potonuti u zaborav, nego da će, kao svako istinsko naučno ostvarenje, produktivno zastareti. Kako je zapazio sociolog Maks Veber: "Nije samo sudbina svih nas da jednom budemo prevaziđeni, već je to i cilj svih nas." Neće samo razvoj nauke, nego će i razvoj etnonacionalizma određivati ritam produktivnog zastarevanja Kecmanovićeve analize. ¶

Književnost i istorija

“Istorija nije ciklična, pre se radi se o spiralnom kretanju. Dakle, i ako se desi nešto što izgleda kao isto, opet nije isto jer se dešava na drugom mestu spirale. A da li moji romani pričaju ili ne pričaju o današnjici, vezano je za to šta istorija jeste. Ja sam čak sklon mišljenju da moji romani isključivo govore o današnjici, čak i *Savršeno sećanje na smrt*, mada se taj roman zbiva u vremenu pada Vizantije”

Dvadeset godina nakon prvog izdanja, roman Radoslava Petkovića *Sudbina i komentari*, po oceni kritike jedan od najvažnijih romana u srpskoj književnosti poslednjih decenija XX veka i jedan od deset najboljih romana koji su dobili Ninovu nagradu, ponovo je pred čitaocima, ovoga puta u izdanju “Lagune”. To je i povod ovom razgovoru. *Sudbina i komentari* je četvrti roman Radoslava Petkovića. Prethode mu *Put u Dvigrad*, *Zapisi iz godine jagoda* i *Senke na zidu, a* slede ga romani *Savršeno sećanje na smrt* i *Događaj godine*, knjige priča *Izveštaj o kugi* i *Čovek koji je živeo u snovima*, i knjige esejističke proze *Ogled o mački*, *O Mikelanđelu govoreći*, *Vizantijski internet* i *Upotreba vilenjaka*.

“VREME”: Prvi je maj, praznik rada. Kad se kaže “rad”, na šta pomislite?

RADOSLAV PETKOVIĆ: Na dva moguća pristupa radu. Jedan je noviji, obično ga smatramo protestantskim, gde se rad na lestvici vrednosti postavlja visoko. Marks je ovo doveo do vrhunca kada je tvrdio da je rad generička suština čoveka: Marks, kojem su protivnici često pominjali jevrejsko poreklo, prevashodno je bio dobar protestant. Nije nimalo slučajno što je Angela Merkel ćerka pastora iz Istočne Nemačke, mnogi njeni stavovi dobro odražavaju to protestantsko-marksističko okruženje. Pre doba u kojem se protestantizam pojavio, rad se i nije preterano cenio. U antičko doba od slobodnog čoveka se očekivalo da ratuje, pa ako ga u ratu stigne loša sreća morao bi, kao rob, da radi. Ali da vas podsetim na sam početak Biblije: rad je Adamu i Evi, a preko njih celom ljudskom rodu, kazna zbog istočnog greha – u znoju lica svog, ješćeš hleb svoj. Ako me pitate, mnogo sam bliži ovom arhaičnijem stavu, dakle da je rad kazna za naše grehe. A da je čovek grešno biće, u to nimalo ne sumnjam.

Prvo izdanje *Sudbine i komentara* objavljeno je u “Stubovima kulture”, a vi ste bili pisac tog nevelikog ali važnog izdavača. “Stubovi” više ne postoje, a “Laguna”, vaš novi izdavač, sad je najveći izdavač u zemlji. Podsetiću da je “Laguna” mlađa od vašeg romana. Kako tumačite ovakvu vrstu promena među našim izdavačima?

Stvari su još komplikovanije jer se *Sudbina i komentari* nije pojavila u izdavačkoj kući “Stubovi kulture” već u izdavačkoj kući “Vreme knjige”. Dakle: pokretač i spiritus movens celog projekta je bio Predrag Marković, ali je i “Vreme” u tome učestvovalo dajući medijsku podršku, kao i prostorije. Kasnije, tačnije ubrzo, “Vreme” je izašlo iz priče i, pošto su ime i logo zaštićeni, ime se moralo menjati i nastali su “Stubovi kulture”. Tog početka se sećam prilično melanholično, tada sam puno popodneva proveo u redakciji “Vremena”, pamte to neki od vaših sada najstarijih novinara. Sredinom devedesetih bilo je to jedno od retkih mesta gde sam se prijatno osećao. A bio je to, što se izdavaštva tiče, nekakav herojski početak, sećam se kako smo Peđa, Dušan Šević kao tehnički urednik i dizajner i ja proveli celu noć na prelomu moga romana – ja više iz solidarnosti, jer nisam bogzna šta o tome znao – a ujutro čekali Lasla Vegela da bi nam ispisao rečenice na mađarskom. Internet nismo imali. Mnogo šta se poslednjih decenija menjalo u našem izdavaštvu: svoju prvu knjigu sam objavio u “Prosveti”, sledeće dve u “Radu”, četvrtu u “Nolitu”. I ovih izdavača praktično više nema, ili jedva da ih ima. U jednom trenutku “Stubovi kulture” i nisu bili tako mali ili, kako ste učtivo rekli, neveliki izdavač za srpske uslove, mislim ne samo kvalitativno već i kvantitativno, po broju naslova. Nisu bili veliki kao nekada “Prosveta” ili “Nolit”, ali to je

fotografije: A. Anđić

bio drukčiji koncept, državnih izdavača koji nisu mogli propasti dok god nije propala država. Mada, to treba istaći, bilo je tu sjajnih izdanja, recimo na "Nolitovim" edicijama *Sazvežđa* te *Književnost i civilizacija* intelektualno su se formirale generacije. "Laguna" je opet nov fenomen u srpskom izdavaštvu, za srpske uslove zaista veliki izdavač iza kojeg ne stoji država, dakle u okviru jednog drukčijeg koncepta, i nadam se da će i taj koncept uspeti ne samo kvantitativno već i kvalitativno.

Da li ste nešto promenili u romanu zbog novog izdanja?

Samo ponešto u ponekoj rečenici. Tada sam sasvim pogrešno napisao kako su jednog Košutovog generala, Jozefa Bema, streljali u Aradu, a on je, zapravo, pobegao u Tursku i postao general i paša. Pošto se taj deo romana pripoveda u prvom licu, stavio sam: ja sam tada mislio da su Bema streljali u Aradu, dakle jedna ironična igra pisca na račun pisca. U opravdanje greške, da podsetim, nije bilo mogućnosti da guglujete, trebalo bi tada negde iskopati neku knjigu sa tom odrednicom. A i strane knjige 1992. i 1993. nisu bile tako dostupne. No, inače nisam menjao ništa jer bih, verovatno, morao menjati mnogo, ponovo napisati roman. Montenj kaže za sebe kako su *ja* od onda i *ja* sadašnji zapravo dvojica. To ne znači da je jedan od ove dvojice pametniji, ne znači ni da je gluplji, znači samo da je drukčiji, te bi i drukčije pisao. Bolje ili gore, to nećemo saznati.

Da li smo postali zavisnici od istorije?

Istorija se nalazi na samom početku evropskog književnog stvaralaštva. *Ilijada* opisuje jednu opsadu koja se desila prilično davno, i u odnosu na tadašnje čitaoce i, dodajmo, slušaoce, jer su se ti stihovi glasno izgovarali, skandirali. Naravno, možemo prigovoriti da to za Grke nije bila istorija već da se radi o mitu, filozofi su to konačno i zamerali pesnicima, ali je kod njih pojam "istorije" i nastao, te je čak postojala i boginja istorije. Naravno, pojam je bio drukčije koncipiran nego danas, ali se i u novije vreme značenje toga pojma menja i višestruko tumači.

Tu sada dolazimo do pitanja šta istorija, istoriografija tačnije, jeste: da li je to nauka koja spoznaje prošlost ili je vid metaforičnog govora o sadašnjosti. Volim rečenicu jednog mađarskog pisca, Antala Serba, koji je rekao da je istorija područje istinite laži. Priznajem, pomalo nejasno, kao i svaka metafora. Možda mi se zato i sviđa.

U slučaju istorije postoji zanimljiva metodološka zbrka između predmeta »

i discipline. Dakle: sociologija je, na primer, nauka o društvu, jednostavno rečeno, a istorija je nauka o istoriji. Maločas sam upotrebio reč "istoriografija" da bih razlikovao disciplinu i predmet, ali se to čini tek retko i izuzetno. Istorija, dakle, definisana u istovetnosti priče i teme, diskursa i predmeta, što je zaista približava književnosti. Nije slučajno Aristotel tu pravio poređenja makar zato da bi podvlačio razliku.

Da li ste i vi pristalica stava da se već sve desilo? Da li zato vaši romani ne pričaju o današnjici?

Ne mislim da se sve desilo. Pojam cikličnosti koji postoji u vašem pitanju mogao bih prihvatiti pod jednim uslovom: ne radi se o kružnom, već spiralnom kretanju. Dakle, i ako se desi nešto što izgleda kao isto, opet nije isto jer se dešava na drugom mestu spirale. A da li moji romani pričaju ili ne pričaju o današnjici, vezano je za ono što smo ranije govorili, šta istorija jeste. Ja sam čak sklon mišljenju da moji romani isključivo govore o današnjici, čak i *Savršeno sećanje na smrt*, mada se taj roman zbiva u vremenu pada Vizantije.

Iako su romani najčitanija književna vrsta, a eseji su pri dnu lestvice čitanosti, vi ih ipak pišete. Šta eseji mogu, a romani – ne mogu?

Ocenu da su eseji nečitani mogu prihvatiti samo sa ogradom da su kod nas prilično slabo čitani, ali njihovi tiraži, recimo u Francuskoj, mogu biti i te kako značajni. Ali ja ne znam tačno šta mogu i romani i eseji, no način pisanja je drukčiji. Neka starinska distinkcija bi glasila da se roman zasniva na mimezisu, dakle nekakvom podražavanju stvarnosti, a da se u eseju pretenduje da se iskaže nekakva istina o stvarnosti. Opet, ne možete podražavati stvarnost a da nemate makar maglovitu ideju istine o njoj, čak i ako ste skeptik, te smatrate da se ne može doći ni do kakve istine. Svejedno: da bi uistinu čitao roman, čitalac, makar nakratko, mora prihvatiti da je to kao stvarno. Na primeru pozorišta se to još jasnije vidi: da biste se uživeli i, eventualno, uživali u predstavi, vi morate zaboraviti na kartonsku ili gipsanu prirodu kulisa, da su ispred vas glumci koji u znoju lica svoga zarađuju hleb svoj, i da, makar nakratko, gledate kao da se sve to pred vama uistinu zbiva. U eseju otpada to *kao da*, autor eseja nam direktnije tvrdi da je to što govori istina, makar to, da se opet vratim Montenju, bila istina u koju je on jednom, u posebnim okolnostima, dakle u času pisanja, verovao i nimalo ga ne obavezuje da veruje i dalje. Ili ovako: u romanu postoji manje ili više junaka, a u eseju postoji samo jedan, to jest pisac. Montenj je zato pisao da je jedino što u svojim *Esejima* opisuje – on sam. Montenj nije pisao eseje, sa malim e, njegova knjiga se zove *Les essais*, recimo Pokušaji, dobar starinski prevod glasi "ogledi": podeljena je na poglavlja a on, za razliku od kasnijih tumača, nikada nijedno od tih poglavlja nije nazvao esejom. Taj naslov se odnosi samo na celinu knjige kao *pluralia tantum* i trebalo bi je već jednom prevesti na srpski, praviti izbor iz Montenjevih *Eseja* je isto kao praviti izbor iz *Don Kihota* ili *Rata i mira*. Montenj prividno piše o svemu i svačemu, ali kada treba da jasno kaže o čemu piše, odgovara: o sebi, isključivo. Kada pišem roman, moram da vodim računa o svojim junacima, šta oni čine i govore, treba čitaoca nekako nagovoriti da prihvati to "kao da"; kada pišem esej, toga sam oslobođen. Dakle: mnogo sam ličniji kada pišem esej.

Šta bi neka asocijacija srpskih pisaca trebalo da uradi za esnaf?

Nisam član nijedne – samo sam u PEN-u, ali verovatno niste na to mislili. Ne pada mi na pamet da im se u posao mešam.

Pre skoro četiri godine roman *Sudbina i komentari* objavljen je u ediciji *100 slovenskih romana* pokrenutoj s namerom da se podstakne prevođenje među zemljama slovenskog govornog područja. Šta je postignuto?

Iskreno, šta se sa tim projektom dešava nemam pojma, to morate da pitate one koji su na njemu neposredno angažovani. Kada kažem da im želim svaku sreću, to nije konvencionalno, jer je u pitanju jedan značajan projekt, kao i svaki projekt koji omogućuje da književnost bude dostupna čitaocima raznih jezika. Ja sam vrlo zadovoljan jer se, u okviru ovog projekta, moj roman pojavio na slovenačkom jeziku.

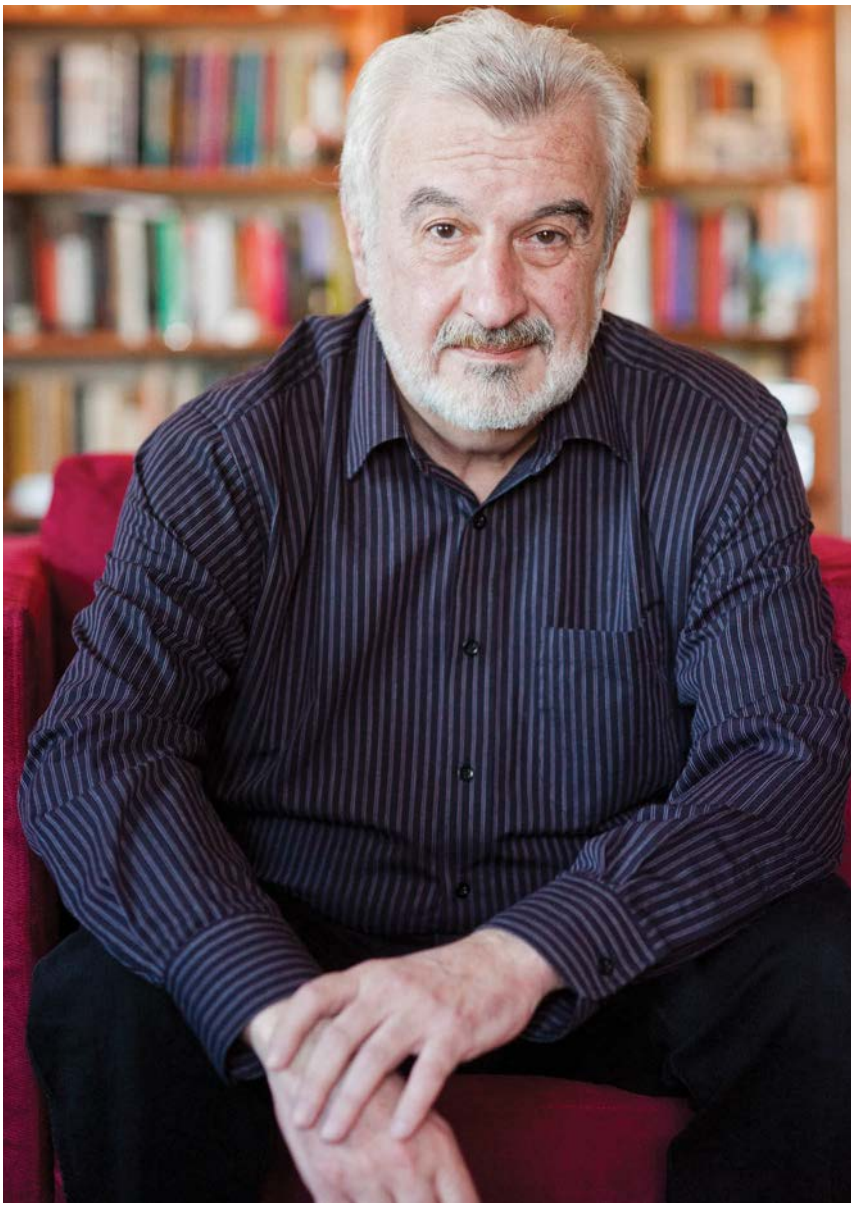
Vi ste prevodilac. Kako ocenjujete prevode onih koji se late vaših knjiga?

Dosta sam prevođen na francuski, ali moje poznavanje francuskog je daleko od toga da bih se usudio da ocenjujem prevod, mada mislim da je Alen Kapon dobar i vrlo savestan prevodilac. Engleski znam bolje i mislim da je prevod jako dobar, počev od naslova. Druge jezike ne znam, najviše sam prevođen na mađarski, a verujem Gaboru Čordašu, mada mi ništa drugo i ne preostaje.

Pre doba u kojem se protestantizam pojavio, rad se i nije preterano cenio. U antičko doba od slobodnog čoveka se očekivalo da ratuje, pa ako ga u ratu stigne loša sreća morao bi, kao rob, da radi. Ali da vas podsetim na sam početak Biblije: rad je Adamu i Evi, a preko njih celom ljudskom rodu, kazna zbog istočnog greha – u znoju lica svog, ješćeš hleb svoj. Ako me pitate, mnogo sam bliži ovom arhaičnijem stavu, dakle da je rad kazna za naše grehe. A da je čovek grešno biće, u to nimalo ne sumnjam

Koliko vas činjenica da je *Sudbina i komentari* najnagrađeniji srpski roman štiti od negativne kritike drugih vaših dela?

Nikada nisam razmišljao o tome. S jedne strane, kada čovek uđe u neke godine, recimo pređe šezdeset, ima apsolutno pravo da negativnu kritiku svoga dela smatra apsolutnom budalaštinom. Hoću reći da se tu nameće problem komunikacije, a lako je moguće da u uzajamno negativnom sudu i pisac i kritičar budu u pravu.

Kada kritičar napiše za neki roman da je loš, on je, statistički gledano, verovatno u pravu: ogromna većina romana je loša ili katastrofalno loša. Ali nevolja je što se ovo pravilo odnosi na čitavu književnu produkciju te je tako, opet statistički gledano, i njegova kritika najverovatnije smeće. Neću kao dokaz da koristim negativne kritike o velikim delima, mnoga dela se hvale i slave iz krajnje pogrešnih razloga. Recimo, kada većini i obrazovanih čitalaca pomenete Prusta, oni će da vam pričaju o čaju i madlenicama, nikako o javnom WC-u. A Prust je posvetio priličan broj stranica upravo javnom WC-u na Šanzelizeu i njegovoj čuvarki i čistačici sa nadimkom Markiza – nisu kod njega jedine markize one sa zvučnim titulama. Tu se, upravo u javnom toaletu, šlogira i njegova baka. Uzgred budi rečeno, Prust čaj nije voleo, voleo je pivo, ali to ne zvuči dovoljno poetično. Inače su ga komplimenti o poetičnosti, prefinjenosti njegove proze nervirali, od prijatelja kritičara je tražio da ih ne koriste. Ali ništa nije vredelo: u Engleskoj se njegov roman počeo prevoditi još dok je izlazio i ushićeni prevodilac je stavio naslov, uzet iz jednog Šekspirovog soneta, *Remembrance of Things Past*, očigledno smatrajući bukvalni prevod naslova *Á la recherche du temps perdu* nedovoljno poetičnim. Prust mu je napisao pismo, zahvalio mu na trudu, ali mu je skrenuo pažnju na krajnje neadekvatan prevod naslova. Naime, to *temps perdu* i u francuskom kao i u srpskom je višeznačno i, takođe, ima značenje gubljenja vremena, dangubljenja, a Prustu, koji je inače dosta tragao za naslovom, ova višeznačnost je bila važna, jer njegovi junaci zaista često gube vreme, ne samo u metafizičkom i poetskom smislu, već ga prosto razbacuju na trivijalnosti. Ništa nije vredelo, engleski prevod je ostao pod poetskim naslovom, a više decenija kasnije i srpskom prevodiocu će smetati nedovoljan poetski duh bukvalnog prevoda te ćemo dobiti traganje za iščezlim vremenom. Dakle, Prust je kanonizovan i slavljen, pa i čitan, ali kako je rekla američka teoretičarka, njegovo delo je podvrgnuto procesu "kičerizacije" i on je verovatno, u recepciji, najkičerizovaniji pisac. Ima i drugih umetnika kojima se slično desilo, poput Mocarta, koji je dugo i u tzv. stručnoj javnosti doživljavan kao kompozitor vedrih nota a i danas ga dobar deo i obrazovane publike doživljava kao nešto slatko poput Mocart kugli, a sve začinjeno netačnom pričom o Mocartovoj sirotinjskoj sahrani. Naravoučenije je vrlo pesimistično: neko može, sa trudom i ljubavlju, prevesti stotine stranica i malo toga razumeti.

Kad popunjavate neki formular, da li u rubrici "profesija" napišete pisac? Ko je kod nas pisac – onaj ko piše knjige ili ko živi od pisanja knjiga?

Kada pogledate tiraže knjiga, jasno je koliko se od pisanja može živeti. Pisac dobija oko jednog evra po prodatom primerku, dakle za pristojnu platu trebalo bi da imate više knjiga godišnje i to pod uslovom da se za srpske pojmove dobro prodajete.

Da li je pisanje bežanje od stvarnosti?

Pisanje, knjige su deo stvarnosti. To ćete lako i neprijatno ustanoviti ako vam polica sa knjigama padne na glavu. Naravno, možete se buniti na ovakav primer, ali vodite računa: ona grčka reč od koje je mnogo šta poteklo, i Biblija i biblioteka, potiče od imena luke u kojoj se kupovao papirus i potom prevozio za Evropu. Pismo, kako nam arheologija tvrdi, nije nastalo iz ljudske želje da se zapisuju uzbudljive priče i mudre misli, već da se precizno popišu pšenica i masline u nekom magacinu da količina zaliha ne bi zavisila od poštenja nekog čuvara, magacionera. Setimo se Prusta i čuvajmo se naknadnih, nezasnovanih poetizacija, da ne kažemo kičerizacija. ¶

SONJA ĆIRIĆ

Istina piše na zidu

Zahvaljujući diskretnim stensilima, naročitoj vrsti grafita koji se crtaju sprejom uz pomoć šablona, Beograd je lepši i duhovitiji grad. Ujdi, TKV, AIR, BUG, INK, StreeDog, Sila i drugi su pseudonimi nekih od uličnih umetnika čiji radovi krase beogradske ulice

Kada su jednog od najčuvenijih evropskih arhitekata, Borisa Podreku, pitali kako mu danas izgleda Beograd u kome je rođen, odgovorio je da grad izgleda polomljeno i da za početak prestanemo da ga lomimo. Mislio je na polomljene ivičnjake, klupe, fasade, pločnike. Pored toga što je izlomljen, naš grad je i ižvrljan. Ne znamo šta Podreka misli o tome, ali mi se ovde bavimo street artom, "žvrljotinama" koje naš izlomljeni grad čine humanijim, lepšim i podnošljivijim mestom za život. Kada prođete pored smrdljivog, zapišanog zida Prirodno-matematičkog fakulteta i na njemu vidite *stencil* pisoara, biće vam lakše jer ćete se nasmejati. Ili ako vas sa sive trafo-stanice gleda umiljato lice orijentalne lepotice, biće vam drago što ste odabrali taj musavi sokak da njime prođete. Ovi crteži, grafiti crtani uz pomoć šablona, "stensili" kako se nazivaju, ipak nemaju samo estetsku poruku već su i sveobuhvatna kritika društva, saopštena na suptilan i diskretan način.

ŠTA SU STENSILI

Pariz je, kako kažu istoričari, grad u kome je šezdesetih godina, za vreme velikih studentskih protesta, počela istorija stensila. Upotreba stensila ili šablona koristila se za brzo ispisivanje i prenošenje parola i crtanje simbola studentskih demonstracija. Sedamdesetih se ovaj način vizuelne komunikacije prenosi u Ameriku, u Njujork. Umetnici kao poligon svog delovanja koriste vozove i metro. Deluju u potpunoj ilegali, jer je ovaj vid izražavanja stavova za većinu predstavljao samo nedolično ponašanje kojim se gradski ambijent skrnavi.

Započet kao neka vrsta, možemo reći, urbanog kiča, nastalog iz dokolice po hodnicima metroa, strit art se ubrzo preneo na ulice i postao globalni fenomen. Velike, čiste površine zgrada koje su uglavnom bile oslobođene ornamentike, bile su idealne besplatne površine za majstore grafita. Na početku, grafiti su izražavali duh protesta i sažimali različite poruke, a danas se smatraju jednim

Intervju:
TKV, stensil umetnica

"VREME": Rekli ste da vam je strit art posao, da radite i za novac. Kako se ova vrsta umetnosti "distribuira", naplaćuje, naručuje?

TKV: Pored prodaje radova, postoji i komercijalni deo ovog posla. Do sada sam sarađivala sa kompanijama kao što su Red Bull, "Knjaz Miloš", Telenor, Convers... Grafiti estetika je sve popularnija i koristi se dosta često. Takođe, oslikavala sam i enterijere par restorana i barova. Bilo je i prilike da se oslikava fasada Fakulteta dramskih umetnosti, što je bilo jako kreativno iskustvo.

Radili ste i za jednu veliku domaću kompaniju koja je napravila iskorak poželevši da dekoriše svoje zgrade u okolini Beograda?

Kompanija NELT je napravila art projekat u kome je učestvovalo 10 umetnika, koji su oslikali jedan od njihovih magacina. Površine su bile velike 10x12m. Volim takve izazove zato što tako pomeram svoje granice. Uživala sam radeći mural i jako sam zahvalna na toj prilici. Veoma sam zadovoljna finalnim izgledom zida i mislim da bi takvih projekata trebalo da bude više.

T. J.

od elemenata hip-hop kulture. Polemika da li su grafiti javna umetnost ili vandalizam, razrešena je uvrštavanjem mnogobrojnih umetnika grafita u zvanične umetničke selekcije referentnih svetskih umetničkih institucija. Oni koji sada praktikuju ovaj vid izražavanja kažu da je danas aktuelan pojam strit art u stvari isto što i grafiti umetnost, jer je sve nastalo na ulici.

Stensili su posebna vrsta grafita: slova, simboli, brojevi, oblici, likovi iscrtani su pomoću šablona, obično bojom u spreju (aerosolom). Digitalna slika se najpre pretvori u crno-beli kontrast sa grafičkim filterom, odštampa se na papir ili foliju, a onda iseče skalpelom.

Prvim stensilom (na engleskom *stencil*, u bukvalnom prevodu matrica za umnožavanje) mogao bi se smatrati obris šake koju je, pre oko 12 milenijuma, praistorijski čovek naslonio na zid pećine i oko nje raspršio pigment, koristeći šuplju kost ili trsku. Ti prvobitni stensili su bili veoma rasprostranjeni, od Argentine do Indonezije, i mnogi su sačuvani do danas. Sličnu ali savršeniju tehniku nanošenja boje na fine svilene materijale koristili su i Japanci u srednjem veku.

Digitalna tehnologija i virtuelni domen je pomogao stensil artu da se razvija, zbog brzine komunikacije: neko postavi stensil na zid, neko to fotografiše i postavi na neki portal, i sve se odvija izvan galerija i institucija. Metode su jednostavne a ideje uglavnom napredne. Stensil je danas najpopularniji pravac u svetu strit arta i grafičkog dizajna.

BEOGRADSKA ŠKOLA

Istoričarka umetnosti Ljiljana Radošević u filmu Jasmine Tešanović koji se bavi beogradskim stensil umetnicima, kaže da su se prvi grafiti pojavili u Beogradu devedesetih godina i bavili se dnevnopolitičkim komentarima uobičajenim za tu vrstu izražavanja, a sredinom dvehiljaditih počinju da gube inspiraciju. Tada se stvara nova stensil scena sa potpuno novim senzibilitetom i novim pristupom izražavanju, a nju, što se smatra kuriozitetom, počinju da osvajaju veoma mlade devojke.

Motivi koje počinjemo da primećujemo na ulicama potiču iz savremene kulture, istorije umetnosti, stripa, književnosti, filma, tu su pop zvezde, citati, sve ono što klasični grafiteri nisu koristili. Radovi su nenametljivi, diskretni, duhoviti. Na beogradskoj stensil sceni izdvajaju se neka imena čije radove rado otkrivamo i počinjemo da pratimo, to su Ujdi, TKV, AIR, BUG, INK, StreeDog, Sila i drugi.

Posle skoro deset godina od kada je počela da stvara na ulici, najeksponiranija stensil umetnica Beograda, poznata »

po pseudonimu TKV (The Kraljica Vila), i dalje insistira na anonimnosti, iako je do sada izlagala u KC Grad, galeriji BLOK, a učestvovala je na Belefu, Danima Beograda, Talent Zoni, u Francuskom institutu vodila nekoliko radionica. Sad je na master studijama Fakulteta za medije i komunikaciju i u razgovoru za "Vreme" kaže da ovo što radi jeste umetnost, ali i više od toga: "To je pokret. Ne morate da pratite trendove, da idete u umetničku školu da biste se izrazili." Njeni motivi su diskretni i uvek ženstveni – leptirići, pop ikone, filmske zvezde, lica, uvek su smešteni u skrivene neugledne prostore kojima daje nov smisao. Na pitanje da li joj je estetski kriterijum najvažniji, kaže:

"Kada biram motive za svoje radove, polazim od nekakve osnovne emocije koju imam u tom trenutku, a onda je razvijam dalje u ideju i pretvaram je u simbole. Možda je baš to ono što konstruiše moj stil takav kakav je manje-više prepoznatljiv publici. Nekada je to za mene samo artikulacija nekog trenutka koji je bitan. Kada sam počela, nisam razmišljala o tome da će neko primetiti, niti sam pokušala da imenujem, već sam radila isključivo da bih se zabavila i istraživala grad. Nisam čak to ni nazivala *street art* ili *graffiti*, nego je sve spontano preraslo u konkretan rad."

ESTETIKA BEZ ŠABLONA

Beogradske ulice danas su poligon za ostavljanje duhovitih i pametnih poruka iza kojih stoje desetine umetnika. Jedna od možda najpoetičnijih stensil umetnica Beograda, Ujdi ili Ledy Ujdi, inače studentkinja hispanistike, kaže da voli interakciju sa publikom. Kada je uradila svoj možda i prvi rad Sex pistols, neko je ispod napisao: "Sid je pička!" Ona misli da je tako stvorena interakcija sa publikom, jer je neko ostavio svoj komentar na njen rad, a mogao je jednostavno da ga prekreči, uništi. Njene teme su, kako kaže, njen lični život: "Ako čitam Bodlera i impresionira me, ja uradim stensil sa njegovim likom da ukažem ljudima na njega, da treba da pročitaju." Kroz stensile izražava svoja osećanja i podstiče ljude da počnu da gledaju oko sebe, jer se svuda krije nešto lepo i vredno pažnje. Na pitanje zašto je španskog pesnika Lorku "postavila" na nekoliko lokacija u Beogradu, kaže da su je privlačile njegove metafore i da je htela da pokaže da i književni klasici mogu da budu deo popularne kulture: "Tako je Lorka i u strit artu zadržao svoju vrednost."

Zajednička sudbina strit arta određena je činjenicom da je vek trajanja radova uglavnom kratak a budućnost neizvesna. Mimo toga, ovakva vrsta kreativnog izražavanja je i – kažnjiva. Grafiti, stensili, za policiju i zakonodavca razlikuju se po sadržaju i po mestu na kome su postavljeni, od toga zavisi da li podležu krivičnoj ili prekršajnoj odgovornosti. Poruke "Pravda za Uroša" ili čuveno "Dobro veče" sa likom Milke Canić, otisnuto na PMF-u, tretiraju se isto.

Ipak, ulična umetnost i ovde i u svetu postaje sve kontroverznija, tvrdoglavija i sve rasprostranjenija. Kriza u Evropi je od gradova kao što je Barselona ili Lisabon napravila ono što je bio Njujorški metro osamdesetih. Granice skoro da ne postoje a kreativnosti će uvek biti. ¶

TANJA JOVANOVIĆ

Podgrejano,

Treći nastavak serijala o Bridžet Džouns podbacuje utoliko što nas ne iznenađuje ničim suštinski novim, ali oni koji su je ranije voleli imaju ipak sve razloge da posegnu za njim

Sticajem za mene prijatnih okolnosti, te sam 1996. godine (sledi grlom-u-jagode tema) neko duže vreme proveo u Londonu Džouns, i izbliza posmatrao dva popkulturna fenomena, jedan na vrhuncu, drugi u nadiranju: britpop i Dnevnik Bridžet Džouns. Oasis, Blur, Suede i ostali drmali su top listama, pompa oko njih bila je vehementna najava onoga što će koju godinu kasnije biti uobličeno u toniblerovski "cool Britannia" projekt (jah, tipična zanimacija "šampanjske levice"), na radiju i u novinama od njihove muzike i još njihovijih skandala nije moglo da se živi, a baš one večeri kada sam stigao na Ostrvo braća Gallagher održala su veeeliki koncert na otvorenom, koji je direktno prenosio BBC radio, a ja poslao *Vremenu* (telefaksom, mein Gott!) egzaltirani tekst o tome a da se još nisam ljudski ni raspakovao... Šta ćete, mladost-ludost...

Mladost? Pa, kako se uzme. Već sam bio prevalio trideset godina. Nekada vas je ta dob činila solidno sredovečnim. Danas, sa pedeset godina uredno nabijenih u predeo ispod leđa mnogi tek počinju da se postepeno privikavaju na apsurdnu ideju da možda više i nisu tako jako mladi. Kako god, Bridžet Džouns je bila moja *around thirty* vršnjakinja, blaženo čedo engleske više srednje klase, urbana profesionalka umereno *posh* zanimanja i načina života, uglavnom *solo*, mučena prekomernim

ali ne zagorelo

kilogramima, kalorijama, kompulzivnim opijanjem, cigaretama, uglavnom nedokučivim i nemogućim muškarcima... Nešto kao unapređeni model Štefice Cvek, ali na ostrvski način. Bridžet je vodila dnevnik-kolumnu za *The Independent*, i to, ako se dobro sećam, ponedeljkom (u to blaženo vreme nije bilo blogova, kamoli *tvitova*), i taj je serijal postao kulturni fenomen za sebe, naročito kad je prerastao i u istoimeni roman. Tako je Bridžet postala literarna činjenica par excellence, a šta bi drugo i bila kada je otpočetka tek književni lik, nastala u mašti Helen Filding? Ali opet, i ta mašta... stvar i jeste bila u tome da ste svi – i muškarci, a o ženama da i ne govorimo – imali dojam da poznajete više nego dovoljno tih Bridžet, a da i ne govorimo da ste njene zamašne parčiće mogli lako da otkrijete i u sebi.

Ostalo je, dakako, istorija: veliki uspeh i sumanuti tiraž Dnevnika i njegovog nastavka, megahitozne filmske adaptacije (Rene Zelveger, Kolin Firt, neizbežni Hju Grant...) i sve u svemu, B. Dž. je postala svojevrsno Opšte Mesto iz pojmovnika duhovno-emotivnog stanja zapadnog čoveka u poznom XX veku. Malo li je za jednu smotanu bucmastu devojku koja je, na kraju krajeva, samo želela da smuva onog očaravajućeg Marka Darsija i *skrasi* se? O fenomenu B. Dž. i kontroverzama oko nje sam, negde potkraj devedesetih, napisao i esejčić za *Vreme*, kasnije štampan i u mojoj knjizi *Osobeni znaci*; red je da se vršnjaci podržavaju, ne?

Skoro dve decenije kasnije, Bridžet se vratila u naše živote, u jedan bar spolja gledano prilično drugačiji svet. Polet "postistorijskih" devedesetih splasnuo je, ekonomska kriza u modu je ubacila neke druge teme (pa je danas skoro nemoguće postići bitniji uspeh unutar kapitalističke kulturindustrijske mašine bez obaveznog ritualnog pamfletiranja protiv te iste kapitalističke mašine, jer u krizama kapitalizam uvek sjajno prodaje moralizatorske "antikapitalističke" narative), a promena tehnološke paradigme jednom rečju zvana internet (uključujući društvene mreže i sve druge forme do apsurda doterane "ekstaze komunikacije") vrlo neposredno utiče na našu svakodnevicu doslovno u svakom segmentu.

I usred svega toga – eto nama Bridžet Džouns ponovo na delu (*Luda za njim*; prevela Milica Kecojević; Laguna, Beograd 2014)! Ima pedeset i jednu godinu, dvoje slađane i nemoguće dece i – udovica je. Famozni Darsi tragično je, mada i pomalo glamurozno, izginuo kao humanitarac u Darfuru, a mi zatičemo tužnu (ali materijalno odlično zbrinutu, što strateški rasterećuje Fildingovu od obaveze preteranog pametovanja o "društvenom kontekstu") Bridžet u petoj godini njenog udovištva, dok u njoj raste osećaj – kojem se (sve bezuspešnije) odupire, da ne bi "izneverila" Marka – da to tako više ne može, i da napolju, izvan sveta dečije kake i povraćke, postoji ceo jedan život koji njoj, jbg, ipak treba. A taj život, nemojte ni sumnjati, podrazumeva i muškarce, utoliko bolje ako su mladi i zgodni, ili bar zgodni...

Zato je današnja Bridžet, ona koju zatičemo na početku romana, bar nalik na onu koju znamo: opet se bori s kilogramima, opsesivno broji sebi zalogaje i čašice, čini joj se da svi imaju divne i glamurozne i dakako ljubavno srećne živote osim nje, nespretna je s muškarcima ali i zapravo u svemu tome tako neodoljiva što, sto mu gromova, valjda ipak na kraju ne može da ostane, što bi rekao Bard, *nenagrađeni ljubavni trud*... Naravno, do tog (ne)srećnog kraja se treba probiti kroz 470 strana (!) knjige, pa nije red da kvarimo radoznalcima čar otkrivanja...

Helen Filding ponudila nam je, u osnovi, podgrejanu "staru" junakinju u donekle novim okolnostima. To joj je od britanske kritike dosta zamereno, ali da li je uopšte i moglo drugačije? Da, Bridžet se zaista ponekad ponaša kao iritantna šiparica, što ne izgleda baš dobro na jednoj pedesetogodišnjakinji, ali zar to ne radimo i vi i ja, bar ponekad? Veći je problem što Filding ume da "neuverljivo" preteruje kada pokušava da baš u svaki trenutak Bridžetinog sadašnjeg života inkorporira sms-ove, tviter i ostalo, pa to ponekad izgleda neautentično i groteskno.

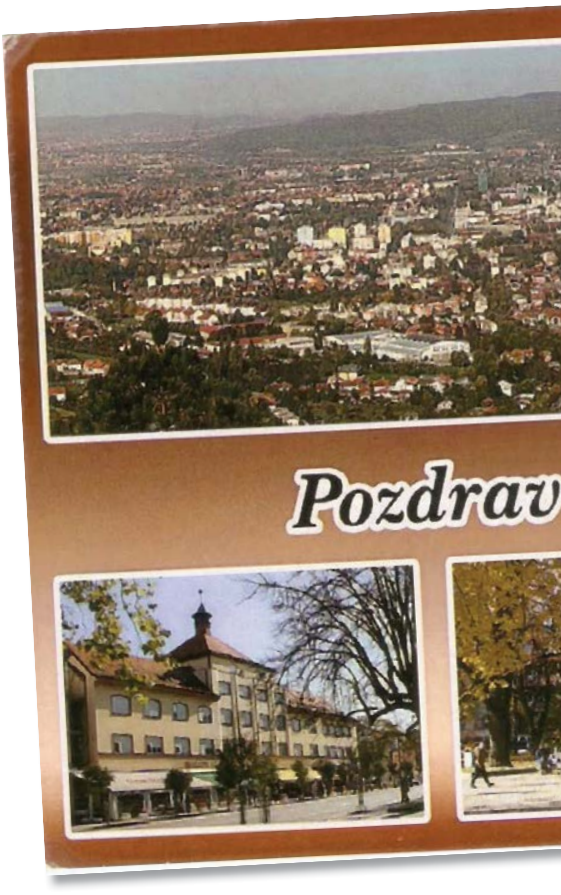
Osećaj "podgrejanosti" se ne zaustavlja na ovome. Podbačaj trećeg nastavka Bridžet-serijala u tome je što zapravo ne nudi nikakav uistinu bitan pomak, što vas naprosto ničim ne *iznenađuje*. S druge strane, mada se možda pregrčevito trudi da bude duhovita, Helen F. povremeno zaista razgali lucidnim kalamburom ili komentarom, ali vam takođe i smesti knedlu u grlo: što reče jedna kritičarka, koga ne stegne u grlu na nekim stranicama ove knjige, taj valjda i nema srca. Taj je, ono, *cool*... Bridžet Džouns nikada – čak i kad smrša, nabaci dobrog frajera, osmehnu joj se glamurozni karijerni izgledi... – neće biti dovoljno *cool*, kao ni oni koji je čitaju i vole. Da je drugačije, ko bi to uopšte čitao?! Ima li ičega dosadnijeg za čitanje ili gledanje od *cool* života *cool* ljudi, čak i ako olako pretpostavimo da takvi stvarno postoje?

Sve u svemu, i kad je debela i kad je mršava, Bridžet je jedna sada već vremešna romantična lucprda koju biste želeli da poznajete i da se družite s njom, a bog zna da li bi to preraslo i u nešto više, naročito posle pite sa piletinom i izvesnog broja "alkoholnih jedinica"... Njeno *srce kuca, tu je*, što bi rekao onaj pedesetogodišnji adolescant iz Zrenjanina. Kuca u vama i oko vas. Zato nas Helen Filding, uz sve lako uočljive nedostatke trećeg nastavka, na kraju ipak kupi: nije mala, smotana, draga Džounzi kulturološko opšte mesto zato što je njena autorka šampionka mašte i stila nego zato što bi svako od nas mogao za nju da kaže ono što je Flober onomad rekao za svoju gospođu Bovari: Madame Bovary, c'est Moi... ¶

TEOFIL PANČIĆ

Specijalne ili paralelne veze

Svaki povratak u Bosnu i Hercegovinu posle ratova, ili *naročito* posle ratova, ima karakter prustovskog traganja za izgubljenim vremenom. Evo nekoliko skica za portret "krajiške ljepotice" u kojoj sam odrastao

Uskršnje praznike proveo sam u Banjaluci. Urednici "Vremena" zamolili su me da "tangentne" osvrte na grad u kojem sam završio osnovnu i srednju školu konačno proširim na jedan kratki medijski putopis. Svaki povratak u Bosnu i Hercegovinu posle ratova, ili *naročito* posle ratova, ima karakter prustovskog traganja za izgubljenim vremenom. Svi mi koji tamo odlazimo, a ne živimo, pokušavamo da u obnovljenim tranzicionim kulisama prepoznamo junake i junakinje našeg "djetinjstva" mereći veličinu promene, što je u osnovi jalova rabota. Odavno sam naučio da u Bosni ne treba tražiti ovu jednostavnu logiku: ni u miru niti u ratu, već morate malo pažljivije gledati i slušati – pa onda pokušati da protumačite viđeno. Evo nekoliko skica vaskršnje krajiške ljepotice sa tumačem manje poznatih pojmova.

Počnimo od puta. Ako zapucate u BL, put morate planirati u skladu sa verskim praznicima sve tri konfesije. Ove godine, poklopili su se Uskrs i Vaskrs, što znači da će na autoputu kroz Hrvatsku biti gužva, jer će i muslimani, ili Bošnjaci, iskoristiti ferije u Austriji, Švajcarskoj i Nemačkoj i doći u rodni kraj. Krenete li autoputem, ne gine vam čekanje, makar u Gradišci, gde dolazite posle isključenja u Okučanima. Taj fatalni most danas je ponovo granica EU i Bosne, tačnije Republike Srpske. Najbolje vam je pohitati polako, pa krenuti dan ranije – pre gastarbajtera. Pouka: bolje crkveni kalendar nego izveštaj AMSS-a ili hrvatskog auto-kluba!

ĆEVAPI

Stigli ste u BL. Ogladneli od puta i želite da odmah probate nadaleko čuveni banjalučki ćevap. Ako pitate Banjalučane, čućete esej o aktuelnom stanju, svojevrsno rang-listi kvaliteta. "Alibaba", "Kod Zore" na gradskom mostu na Vrbasu, "Zamola" ili u skorije vreme – "Asteriks" (što valjda sugeriše količinu). Ipak, od 1923. godine u Banjaluci nećete pogrešiti ako na ćevape odete "Kod Muje". Mujo je rahmetli, sada je šefica njegova kćer, ali to je brend koji održava kvalitet. Ne tražite senf i kečap, molim vas, samo luk, eventualno kajmak, a pod pritiskom mušterija i meraklija poslednjih dvadeset godina pojavile su se feferonke, one manje ljute. Mala, srednja ili velika sa 2, 3 ili 4 redenika ćevapa, a ako ste svratili na doručak s posla – može i "sindikalna" – mala porcija ćevapa u velikoj lepinji. Pukô sindikat i radnički pokret!

Ovih dana, po Banjaluci svuda bilbordi sa fotografijom porcije ćevapa (rekô bi srednja, onako odoka) i kratkom porukom "Lazin proljetnji ćevap!".

Ajde sad recite vi meni šta to znači. OK, reklama i marketing stigli su odavno i u biznis sa klopom, ali ovde imate skriveni višak značenja. Dakle, ako vam u Bosni mesar reklamira ćevap i to proljetnji – to je poziv na roštiljanje! To je poziv za odlazak u prirodu, kraj neke vode, sa rajom i banjalučkom vodom (čitaj: Nektar pivo) i teferič. Dakle, ćevapi kod Laze su poziv za uradi sam autdor aktivnosti.

No, možda ste hteli nešto drugo da jedete. Obavezno na Tržnicu, pa ko Evlija Čelebija, videćete celu Bosnu i Hercegovinu na tezgama.

Ako postite, potočna pastrmka, očišćena, 14 konvertibilnih maraka kilo, to nigde nema. Uzgojene u protočnim ribnjacima uzvodno ka Jajcu, na pritoci Vrbasa u kanjonu Tijesno, bistroj i hladnoj rečici Ugar.

Tu na Tržnici primetićete da se kao oznaka kvaliteta, naročito za rano voće i povrće, koristi pridev "hercegovački". Tako smo naleteli na hercegovačke smokve, jagode, ali i paradajz. Hercegovačko znači i čisto, ekološko, kvalitetno i malko skuplje. Šta je tu sad nejasnom, pitaćete. U Bosni gde se sve meri nacionalnim aršinom, znaćete da li nešto proizvode ili uzgajaju Srbi, Hrvati ili Muslimani. Hercegovci, koji su odvajkada mnogo bolji trgovci, shvatili su da kod robe nema potrebe da određujemo "koja" Hercegovina je u pitanju, Zapadna poglavito katolička ili Istočna bastion srpstva. Na banjalučkoj tržnici Hercegovina nastupa jedinstveno, a ti sad znaj odakle su jagode, ja ih nisam krstio!

FUDBAL, LJUBAV

Bosna ide na Svetsko prvenstvo u Brazilu. Svaka čast, komšije. Glavna reklama za "ponosnog sponzora" prikazuje trenera i fudbalski tim a slogan glasi: "Popićemo mi nju ako bog da u Brazilu!" Ponosni sponzor je Vispak Visoko i kafa "Zlatna džezva". Oćemo, garant.

Ako ste došli u goste nekome u Banjaluku, obratite pažnju na tablice sa imenima na vratima u zgradama. Nekada su moje komšije pisale imena, prezimena, titule, pa čak i funkcije. Moji roditelji, sećam se, odabrali su džentlmensku

varijantu – Dara i Pero Ilić. Prvo ona, pa on i onda prezime, vidi se savremen duh, drugarice imaju prednost, ali vidi se i nacionalnost. Međutim, tokom rata to je postao opasan znak raspoznavanja i naročit problem za mešane brakove, kojih je pre rata bila gotovo trećina. Video sam ovih dana na jednim vratima natpis: Jela i Ćazim. Samo to. Nemate pojma koliko je hrabrosti potrebno da ceo rat zadržite tu pločicu na vratima svog stana u Bosni. Ćazim je bio super komšija, pazio decu, pratio da se neko ne udari, dohvatao loptu, danas je i on rahmetli. Umro deda Ćazim, ali pločica i dalje stoji. Ljubav.

ZVONA, SEVDAH

U Banjaluci ćete lepo spavati, ali ćete se garant rano probuditi. Naročito vikendom i praznikom, od 9 izjutra počinje nadzvonjavanje pravoslavaca i katolika, pogotovo u centru grada. Pravoslavni zvone na 15 minuta, znači 4 puta na sat, plus liturgija. Katolici, valjda samo na ceo sat, ali više nećete znati ko zvoni. Moji roditelji i danas, iz samo njima poznatih razloga, u kući imaju zidni sat koji udara jednom na pola sata, a na pun odbroji broj sati. Valjda je ljudima trebalo njihovo vreme, ono koje je samo njihovo. Kažu da im crkvena zvona nimalo ne smetaju.

Obišao sam i čuvenu džamiju Ferhadiju, obnova dobro napreduje, nakon što je tokom rata bila minirana i porušena. Biće ista kao ona stara, samo nova. Stara je ostala sahat kula sa ljubavnim oltarom gde zaljubljeni pale sveće. Safikada – devojka je stala pred top kada je otišao njen dragi i pogazio datu "vjeru". Zvonjavi će se uskoro pridružiti i učenje sa minareta – zvučna slika kompletna.

Bosna je kolijevka sevdaha. Na Vaskrs je nastupio Darko Rundek sa Cargo orkestrom, a na televiziji TV1 gledao sam takmičenje pevača amatera u emisiji "Prvi glas sevdaha". U žiriju sve same veličine, Ljubica Berak, Sejo Pitić, Nedžad Imamović i Mustafa Šantić, a takmičari iz cele Bosne i Hercegovine. Ovaj sevdah X faktor uveo me u školska pravila žanra, fraziranje, "krajeve" ali i stajling izvođača jer je žiri prekoreo jednog momka zbog farmerki! Drugom su opet zamerili "zapinjanje" i umoran glas, na šta je ovaj skrušeno priznao: "Jebga, sinoć tezga!"

TELEVIZORI

Ako se desi da pada kiša, ništa od Lazinih ćevapa, sedećete u gostima i menjati kanale na televizoru. Iako je Republika Srpska emotivno vezana za Srbiju, sudeći po medijskom uticaju stvari stoje drugačije. Sortiramo li TV kanale u prosečnoj ponudi kablovskog distributera po nacionalnoj osnovi i kulturološkom miljeu slika izgleda ovako:

Srbija–RTS1 i 2: Happy pre podne zbog crtaća.

Republika Srpska: RTRS1, Alternativna, BN (K3 Prnjavor, Vikom, Bel, Simić–lokalne televizije).

Hrvatska: HRT1, 2, 3, RTL1, 2, TV Nova, OBN (kroatizovani bosanski kanal),

Bosna i Hercegovina: BH1, Federalna F1, TV Hayat, TV1, IN, Pink BH,

Dakle, sa stanovišta TV slike, veoma se malo "srbuje", ma kako to čudno delovalo ljudima ovde. Komercijalne televizije iz Srbije, za razliku od hrvatskih, imaju interes da samo prodaju svoje programe i nisu kontinuirano prisutne u etru Srpske. Federalna televizija će prenositi šou "Moja kuhinja moja pravila" ako su predstavnici iz Bosne, muslimani iz Sarajeva, a RTRS će preneti "Ples sa zvezdama" kao gala šou. Osim čudne ekonomske računice, borbe za tržište i uticaj na formiranje identiteta, programe iz Srbije ljudi iz Banjaluke gledaju na internetu, što ozbiljno umanjuje broj gledalaca. Prosečan TV gledalac u Banjaluci prepoznaće javne ličnosti i estradne zvezde iz Hrvatske, pre nego iz Srbije. Reklame takođe. Jasno je da kulturu ne donosi estrada, ali danas identitet nekog prostora mapira pokrivenost TV slikom.

KORZO, PISCI

Mnogo bolja zabava od blejanja u televizor, koju preporučujem kao obavezan deo posete Banjaluci, jeste izlazak na kafu oko podne u baštu kafića. Uverićete se, ali zaista, da su Banjalučanke u neprestanom izboru za Miss, što će muškarcima ulepšati dan, a žene dovesti do ozbiljnog testa samopouzdanja. Ne znam aktuelni odnos broja dečaka i devojčica, ali mi se čini da ih i ovog proleća ima 7 na jednog.

Na kraju, šetnja banjalučkim alejama pod kestenovima ili lipama, pre ili kasnije dovešće vas pred spomenik jednog ili obojice najznačajnijih krajiških pisaca.

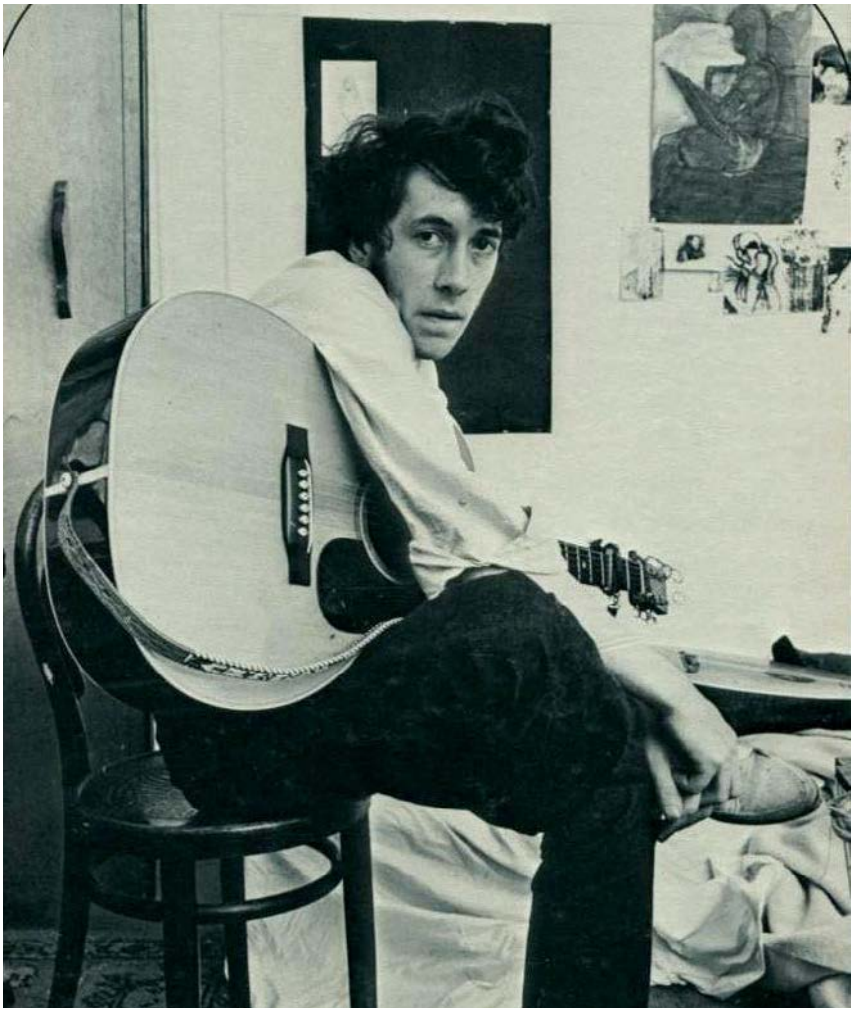
Jedan je Branko Ćopić, koji će se jetko nasmejati svakoj nevolji, a drugi je Petar Kočić, koji će u vas upreti prstom i zagrmeti:

"Ko iskreno i strasno ljubi, Istinu, Slobodu i Otadžbinu, neustrašiv je i hrabar kao Bog i prezren i gladan kao pas!" ¶

DRAGAN ILIĆ

Evropski sin

Decembra prošle godine u Albert Holu u Londonu je održan veliki retrospektivni koncert u čast Berta Janša. Na velikom spisku učesnika bilo je mnogo onih koji su istinski vredeli engleskih šezdesetih, od Roberta Planta do Donovana. Nil Jang je davno izjavio kako je "Bert Janš za akustičnu gitaru ono što je Džimi Hendriks za električnu". Svi novi folk autori navode ga kao jednu od stalnih, nedostižnih inspiracija, a mi ćemo zaključiti kako je on nešto najbliže što je Evropa u jednom trenutku imala kao moguću protivtežu Bobu Dilanu

"*I am lonely, I am lost* – nemam pojma kakva je to vrsta pesme, jer ne znam šta su to ljubavne pesme. Sve su to gluposti, na kraju je važno samo da je ovo što ću otpevati nešto prijatno za slušanje."

Tim gunđanjem je, još pre nego što je išta snimio u studiju, Bert Janš najavljivao svoje pesme. Naravno, lagao je, jer su njegovi najbolji koncertni istupi govorili o onome što se dešava u ljudima kad prepoznaju jedni u drugima "ono" osećanje.

Baviti se folk muzikom na gradski način bilo je u prvoj polovini šezdesetih vrhunska umetnička delatnost, u toku sa Dilanovim naporom da poetizuje svakodnevnicu, ali i da izvesti slušaoca o njenom stvarnom stanju. Naime, u jednom trenutku postojao je teren između bitnika koji su bili i odlazili i hipika koji nisu još došli – učinak kog je u tom kontekstu imalo prerađivanje starih folk tema u modernu muzičku opservaciju i iznalaženje novog jezika, teško je preceniti. Slično Dilanu, Bert Janš je u Evropi ponudio umetnički put kojim je popularna muzika krenula u susret ozbiljnoj umetnosti.

Prva tri albuma koje je potpisao i objavio u periodu 1965–1966. – "Bert Jansch", "Don't Bother Me" i "Jack Orion" – remekdela su popularne muzike koja definišu celu jednu scenu i otvaraju puteve drugima. O krugu po kome se Janš kretao, a koji je značajno oblikovao čitave tokove engleske rok muzike, na našem se jeziku skoro uopšte nije pisalo – radi se o *britanskoj folk sceni*, sa koje je tokom šezdesetih došlo mnogo autora i ideja, čiji je trag ostao neizbrisiv, a do miliona je došao skriven kroz The Beatlese i Rolling Stonese, Led Zepellin i mnoge druge neupitne rok legende na koje su, odloženo, jako uticali. Jer Bert Janš je proigrao sve rokenrol mitove, uspone i propasti, još pre nego što su oni postali vlasništvo miliona.

POTRAGA ZA SOBOM

Evropa je početkom šezdesetih bilo jedno potpuno drugačije mesto, sa puno divlje nade. U potrazi za evropskim identitetom u vremenima stvaranja popularne kulture koja će potom zavladati svetom, otkrivala se Evropa kakva danas više ne postoji.

Na istom zadatku su se našli svi oni izvori koji su kasnije stvorili globalnu

kontrakulturu, i bluzeri u pokušaju koji su iz bluza izvukli derivate od koga će kasnije biti sačinjen rokenrol, i pesnici uz gitaru koji su svoj zov našli u folkerskim poetskim vizijama, i avangardni modernisti koji će, nadahnuti Luisom Kerolom, stvoriti psihodelični zvuk. Radilo se na izmišljanju evropske autorske popularne muzike, muzike koja bi koristila novi masovni medij da kroz njega dostavi umetničku viziju. Na istom poslu su sredinom šezdesetih u Engleskoj bili The Beatles, Rolling Stones, The Who, Kinks, Moody Blues, The Animals i brojni drugi rokeri, ali potom i veliki niz gradskih folkera, od Berta Janša, Pentangle, Fairport Convention ili Incredible String Band, pa do Donovana, Džona Martina, Roja Harpera, i čitavog niza psihodeličnih rok autora, od ranih Pink Floyd do Soft Machine. Kroz njih je rok muzika postala evropska, pa potom i univerzalno razumljiva globalna tvorevina, tvar od koje se pravila nova internacionalna kultura, u kojoj nije bilo mesta predrasudama, a sloboda izbora i maštanja, činilo se, bila neograničena.

Rođen u Glazgovu usred Drugog rata, odrastao u Edinburgu, kulturnoj prestonici Škotske, zagreban skiflom i rokenrolom od početka, usmeren ka otkrivanju bluza preko Big Bil Brunzija i džeza preko Čarlsa Mingusa, Herbert Bert Janš se odmah otisnuo u sopstvena istraživanja ekspresivnih mogućnosti gitare po lokalnim pubovima, sve dok jedan i sam nije počeo da vodi sa svojim društvom. U njemu se stisnuta grupa mladih svako veče otiskivala u susret nepoznatom velikom svetu, skupljajući hrabrost da nazove osećanja pravim imenom, u čemu je Bert sa gitarom dosta pomagao. Zahvaljujući talentovanom društvu *singer-songwritera* koji su već činili jednu malu scenu punu osećanja misije, kafana "Howff" bila je 1959-1962 epicentar u kojoj se fenomen *art-puba* sa uživo izvedenom muzikom ustoličio, predstavljajući Britanskom ostrvu jedan drugačiji *lifestyle*, tek naknadno se raširivši ka Londonu.

Nadahnut tradicijom *buskinga*, inspirisan *hobo* stilom života, koliko i *beat* poezijom, Janš je radio i kao bolničar i gulio kafanske stolove, pre nego što je ranih šezdesetih proputovao dostupni deo Evrope, uglavnom ka Mediteranu prema kome se tad putovalo autostopom i na razne druge jeftine načine. Naročito tokom 1964, sa plavom devojkom zvanom "Fish", uz koju je proveo jedno leto nastupajući po Azurnoj obali, svirajući turistima u vreme kad je to bio potpuni novitet a hipici nisu postojali ni kao ideja ("Sen Trope je divno mesto, za sat vremena svirke na pravom doku, zaradili bi dovoljno za celu nedelju života")...

Njegova putovanja zapadnoevropskim predelima, obilasci narastajućeg potrošačkog kontinenta, bili su pravi uvod u još iskustava koja su oblikovala pesničku narav Berta Janša, gorku i slatku, punu nade i straha od nje. Na njima je Janš našao svoj glas i izrastao u ono najbliže Dilanu što je Evropa ikad mogla imati, u isto vreme kad je Dilan preuzeo na sebe generacijsku savest, i pre nego što mu se električna gitara našla u ruci. Pretvorivši svoju blistavu solo karijeru u karijeru grupe Pentangle, koja je uz Fairport Convention, Donovana i Džona Martina, širom hipi sveta pronela slavu britanske folk škole, Janš je stajao i trajao, do svog konačnog odlaska 2011, veran skromnim solo nastupima i albumima na kojima je uvek insistirao na strogoj suzdržanosti, bez rokerskih ili bilo kakvih drugih ispada.

Putujući tako horizontima zapadnih krajeva, svirajući po ulicama prolaznicima i naročito raspoloženim turistima, završavao je u pabovima. Osim čašice više, i stalnog putovanja, kod Berta nije bilo zezanja sa razlozima zbog kojih se pesme pevaju... Nije izlazio iz lokala, ali ne da bi virio u čašicu, već da bi izbliza osmotrio ljudski rod. Bert je naime bio veliki posmatrač, od one plemenite vrste iz koje ponekad izniknu umetnici vredni pamćenja.

MALI MOKRI MILJE

Mnogobrojni, uglavnom ženski svedoci, svedoče o Janšovom šarmu i harizmi kao glavnoj podlozi na koju se njegova umetnost oslanjala. One su i najbolji vodiči kroz talase njegovog života.

En Brigs (Anne Briggs) može da posvedoči da su ga razvlačile potreba da zabeleži sve ono što je viđao kod stvarnih ljude oko sebe, i ono što mu se dešava mimo bilo kakve pop glamurizacije, kao i želja za uspehom koja ga je vodila i na top liste. Iako je njeno ime danas zanemareno, En je u stvari bila jedna od najuticajnijih figura na britanskoj folk sceni tog doba, a definitivno je kao inspiracija oblikovala karijeru Berta Janša svojom posvećenošću; danas je njen umetnički lik poznat samo kroz sećanja, pošto je u 27. godini sve ostavila i otišla da živi pseudomirnijim životom. U zabeleženim sećanjima, Brigsova je svedočila kako Bert Janš, poznat kao osoba koja najveći deo dana provodi u pabu, nikad tamo nije odlazio na celodnevnu pijanku, već u neku vrstu istraživačke misije kroz ljudske karaktere.

Druga Bertova bliska drugarica, Isla Kameron (Isla Cameron), bila je ne toliko uspešna glumica i još manje uspešna pevačica – kako to već biva u zemljama malih mogućnosti, kakva je naša, a u to vreme je to svakako bila Škotska. No neki njeni snimci rečito govore o predanosti lepoti skrivenoj u umetnosti pevanja škotskih narodnih pesama u drugom kontekstu i sa drugim značenjem, kao i njihovom mešanju sa američkim bluzom i folkom na do tad nepoznat način (kako o tome rečito govori njena verzija "House Of Rising Sun"). Stalno je bila po pubovima i govorila je da su to jedina mesta na svetu na kojima ima smisla provoditi vreme, pričajući sa drugima. Bertov aranžman "Blackwaterside" insipirisan je verzijom koju je po klubovima pevala enigmatična Isla Kameron, da bi ga Led Zeppelin kasnije bez pardona skinuli.

Žene nekako nisu zaboravljale ovog čoveka. Njegova prva supruga je Hiter Janš (Heather Jansch) koja je u njegovo prešla iz naručja Roja Harpera, još jedne folk legende, trudila se da žive na farmi, »

ŠEZDESETE: Prva tri albuma Berta Janša

no to se okončalo bolnim razvodom 1974. – kasnije je postala priznata skulptorka koja radi samo sa drvetom, ali i autor poštene Bertove biografije. Njegova druga žena Lorin Ojerbah (Lauren Aurebach), i sama folk izvođač vredan pažnje, bila mu je oslonac od početka osamdesetih, vrativši ga muzici posle čini se neizbežne alkoholičarske epizode, da bi 2011. preminula dva i po meseca posle njega, od praktično iste bolesti.

Amerikanci i Kanađani nisu marili da prelete okean ne bi li zavirili u tajne londonske gradske folk scene, i inspirisali se direktno na izvoru. Tako se Pol Sajmon kretao po njoj tokom cele 1965, pratio svuda u stopu Berta Janša, koji je o tom periodu rekao: "Zanimljivo nam je bilo što je bio Amerikanac, upijao je sve, sedeo sa nama, stalno svirao svoju pesmu 'Sound Of Silence', toliko da mi je dosadio sa njom... Inače, neprekidno je pričao kako će uspeti i kako ćemo to zajedno proslaviti. Naravno, kad je uspeo, nije nas se ni setio, ni pisma ni razglednice od njega, haha."

Susret sa Dilanom kome je za tu priliku dodeljen kao vodič po gradu, izgledao je ovako: "Odveo sam ga u naš omiljeni pab u Londonu, i naravno tu je već bila postavljena mala scena. Da li je uzeo da zasvira? Ma kakvi, bio je previše naduvan... Odvukli smo se do prodavnice gitara da kupimo neke žice." I to je sve o njihovom upoznavanju.

Konačno, Nil Jang se pred njim 1971. pojavio u limuzini, i mada je želeo da se približi, dobio je samo pogled pun prezira, rezervisan za stereotipne hipi bogataše. U svom prirodnom otpadništvu, Nil to nije mogao biti ni tada, ali kod Janša je očigledno uvek postojao odmak i od najmanje naznake komercijalizacije muzike, pošto će se u sledećim godinama odmetati od večne slave raznim bočnim putevima, koja ga je pogodila tek pod stare dane.

TRI UDARCA

Ni prve godine nisu bilo naročito lake. Svoj debitantski album zabeležio je na magnetofonu iz prve, bukvalno u kuhinji, u kući snimatelja Bila Lidera (Bill Leadera), na pozajmljenoj gitari. Snimak je prodao izdavačkoj kući "Transatlantic Records" za 100 funti, koje su mu dobro došle. "Transatlantic" je objavio ploču, koja je na kraju zabeležila tiraž od neverovatnih 150 000 kopija i 1965. lansirala Janša među najuticajnije umetnike svog vremena – bar među umetnicima ili onima koji su mislili da su umetnici. U Londonu je tada to bio gotovo svako.

Njegova sledeća dva albuma potvrdila su da je Bert Janš jedan od onih, najređih, autora, kroz koje otkucava vreme i oko koga se vrti doba. Mada su prepuni vrhunskih momenata gde se muzika i poezija dodiruju na dotada nečuven način, svaki od prva tri Janšova izdanja obeležava po jedna pesma, pogodna za brzo preslušavanje: "Needle of Death", "Hey, My Babe" i "Jack Orion".

"Bert Jansch" (1965): debi album predstavlja programski Janša u već savršenom izdanju – sa gomilom pesama koje su folk tumačile kao savremenu gradsku muziku, pravo pismo sa poprišta živih ljudskih sudbina.

Ključna pesma albuma, "Needle of Death" proslavila ga je i van folkerskih pabova; radilo se o pesmi na temu izvlačenja prijatelja iz sveta ovisničkih demona. Potresan pesnički istup bio je potpuna inovacija u britanskoj popularnoj muzici tog doba, ostavljajući dubok utisak na zatečene savremenike. U to vreme, pesme se nisu pisale kao dokumentarna svedočanstva o propadanju, niti je javno emitovanje i izvođenje podrazumevalo išta negativno, a kamoli naslućivanje nečijeg tragičnog kraja (još manje zasnovanost na stvarnom slučaju). Pesma postoji u mnogo verzija i direktno je inspirisala Nila Janga da napiše čuvenu "Needle and the Damage Done" sa "Harvesta", te da jednu od svojih najispovednijih pesama, "Ambulance Blues", uradi upravo po njoj.

"It Don't Bother Me" (1965): originalna ploča koja savršeno balansira između folk tradicionalizma i poetskog intimizma. Namerno koncipirana kao protivteža Bob Dilanu, sve od sjajnog *arty* omota na kome je sobnu fotografiju režirao Brajan Šjuel (Brian Shuel), kasnije čuveni vizuelni hronolog folk scene. Ovo je bio Janš za sve, bez previše tripovanja, i danas moderan – njegovi lokalni tiraži u tom trenutku nadmašili su Dilanove...

Ključna pesma albuma "Hey, My Babe" jedna je od onih ljubavnih pesama s kojima se grčevito dolazi do ekstatičnog, ili *iz ružičastog u plavo*, kako će pesnik reći mnogo kasnije. Povremeno grcajući kroz svoj ljubavni monolog u kome je on sam zvezda, Janš ovde menja svoju ulogu smirenog driftera za ulogu nekog ko se predaje ljubavi po cenu da večni nespokoj preostane njegova jedina, izabrana sudbina. Ova pesma je malo pominjana, ali zbog nesvakidašnje interpretacije predstavlja vrhunac njegovog ranog perioda, i nije slučajno što otvara album kojim je zacementirao svoju poziciju najnepoznatijeg poznatog pesnika svoje generacije. Ženska osoba u njoj je menjala boje svoje haljine, kao što godišnja doba menjaju nas, kao što nas boje ženske haljine menjaju. Nipošto nije za svakodnevno puštanje, kao ni pesme-sestre "My Lover" i naslovna.

"Jack Orion"(1966): vrhunac Janšovog transcedentalnog folka. Nova spirtualnost dotaknuta je u ekstatičnim pesmama koje je jedino on mogao da potpiše, nagoveštavajući potonje Van Morisonovo

remek-delo "Astral Weeks", kao i Dilanove dubine istraživanja folk mitologije sa grupom The Band.

Ključnih pesama na ovom albumu ima nekoliko, ali ističe se naslovna, "Jack Orion" – epopeja isprepletene naracije i improvizacije, čija se maglovita srednjovekovna potka nekako dovlači do današnjih vremena. Kao da se u njoj Janš uvlači u svet davno prevarenih ljubavnika, da bi njihovu dramu iznova proživeo i preneo nam je epskim jezikom, ali savremenim doživljajem, dočaravši kako ljubav može da slomi dušu. Inovacija je bila u odmaku koji je nudila činjenica da su pesme utemeljene u motivima iz davnih vremena, ali je nedvosmisleno bilo jasno da se njihova suštinska tema odvija i danas. Lepe deve obljubljene pa ostavljene ili čak ubijene (teme takođe čuvenih pesama "Blackwaterside" i "Pretty Polly"), prijatelji koji zabijaju nož u leđa, korumpirani vladari, sve je to zvučalo vanvremenski poznato, onda kao i sad.

Čovek za koga je Nil Jang kasnije izjavio da je da za akustičnu gitaru uradio ono što je Džimi Hendriks uradio za električnu, zapravo je godinama učio da svira skidajući bluz majstore i njihov *fingerpicking* stil i prenoseći to netipično umeće na sviranje tradicionalnog engleskog folka, stvorivši tako neku vrstu nove, ekstatične folk umetnosti. *Fingerpicking* stil sviranja uključivao je mnogo improvizovanja u vrsti pesama u kojem ga ranije nikad nije bilo – Bert Janš je očigledno pravila bluza primenio na folk, pretvorivši ga tako u savremeni jezik svakodnevne mudrosti.

Njegova prva tri albuma ostaju kao svedočanstvo o jednoj Evropi punoj nade, koje više nema. Čak i kad se nije imalo – bilo se, i ljudi su bili vlasnici svoje sudbine za neki stepen više nego danas.

DRUGOVI IZ BUDUĆNOSTI

Senzacija zvana Bert Janš potrajala je u engleskim muzičarskim krugovima tokom 1965. i 1966., kad su njegovi prvi solo albumi pružali dragoceni uvid u drugačiju moguću muziku, a on sam diktirao umetnički životni stil kog su svi hteli da prekopiraju. Ovaj rani evropski doprinos tek nastajućoj globalnoj kontrakulturi, možda bi prošao nezapaženo u mejnstrim javnosti, da Janš sledeće godine nije počeo da sarađuje sa inovativnim gitaristom Džonom Renburnom (John Renbourne), otpočinjući uzbudljivo scensko partnerstvo i prijateljstvo koje je trajalo decenijama. Saradnja ih je proslavila, pored ostalog, i zato što su modernim tretiranjem pastoralnog folka, vratili u žižu javnosti jednu filozofsku zapitanost nad već tad ubrzanom svakodnevnicom, kao i spontanu naivnost koja je kasnije potpuno odgovarala slici koju je jedan deo hipi generacije hteo da ima o sebi, ali i slici koju je blagonakloni deo šire javnosti hteo da ima o hipicima kao nežnoj deci cveća, šta god taj opis značio. Stvar je bila u tome što su dva muzičara zapravo nagovestili pojavu nove supkulture do koje je stvarno došlo tek sledeće godine...

Njihov dvadeset minuta kratki zajednički album pod imenom "Bert and John", osim što je 1966. odjavio veličanstvenu trilogiju ranih Janšovih solo ostvarenja, predigra je za sledeće poglavlje, grupu pod imenom Pentangle. Na ovom albumu Janš i Renburn, još uvek samo pod svojim imenima, nude nove vidove ekstaze u tišini, koji će toliko impresionirati autore sledećih decenija. Zadovoljan na sceni, koja je za njega bila i pločnik, i obična soba u kući, i velika bina, Janš nije nalazio razlog zašto bi podilazio bilo čemu »

BEOGRAD GRAD NOVIH IDEA
NESTEA
ALPHA BANK
FIAT
GRAFIX
ENC
SAMSUNG
MIC
Туристичка организација Београда

osim svojim osećanjima. Neko drugi je te 1966. mogao da snimi "Revolver", i odvede modernu rok muziku i srodne forme u daleke vode planetarane popularnosti, ali njega jednostavno nije bilo briga. Na raskršću folka, bluza, roka i poezije na kome je on stajao, otvarali su se mnogo uzbudljiviji pogledi.

PETOSTRUKA PORCIJA

Oko Janša i Renburna potom okupljena grupa Pentangle, otišla je 1967. revolucionaran korak dalje spajajući u sebi sve osnovne tokove snažnih muzičkih pro-

FOLK-DŽEZ: Pentangle

mišljanja proisteklih iz novog čitanja britanskog folka – tu su se, jedno pored drugog mogli naći folk-rokerski komadi i tradicionalne pesme u modernim aranžmanima, divni ženski vokal Džeki Makši (Jacque McShee) i posvećeni muški glasovi, intimne gradske i prastare srednjovekovne teme, elegancija harmonije i robusni neparni ritam. I bez pravog hita, Pentangle su sa svoja prva dva albuma ("Pentangle" i "Basket of Light") postali popularna grupa širom Britanije, ali i snažna autorska ekipa koja nije odstupala od ortodoksne estetike Janša i Renburna, samo u drugom formatu. Ono što su svirali zvali su folk džezom, ono što su predstavljali bila je umetnička hipi doktrina traženja sklada među ljudima, nalik na Crosby, Stills, Nash & Young.

Pentangle su bili autentične britanske zvezde iz svemira sa one strane Led Zeppelin ili Dejvida Bovija, iako su i oni ponikli u istom *Swinging Londonu*. Janšovi najviše primećeni nastupi i albumi svakako su bili tokom karijere Pentanglea, čije slava je polako postala svetska, a publika brojna, verna i hipi plemenski orijentisana. I dok su Fairport Convention došli do magične formule folk-rok amalgama i napravili novo jedinstvo koje je pomerilo granice, Pentangle su ostali puristi, čistunci koji nisu nikom podilazili u sve prljavijem svetu zabavne industrije. Potrajalo su do 1971, ali je njihov uticaj bio dalekosežan, a neizbežni povraci česti.

UŠIMA DRUGIH

Janš je u svojoj asketskoj okrenutosti čistim osećanjima i ignorisanju svih nepotrebnosti ovog sveta, ostao pomalo zagonetna, ali od svih uvek poštovana figura. Još u ranim danima, njegov rad je postao vidljiv kroz oči i uši drugih – Džimi Pejdž je uvek govorio kako je godinama bio opsednut prvim albumom Berta Janša. Nik Drejk je, izložen Janšovim zvucima, očigledno počeo da muziku sluša na drugi način. Nije posebno dokumentovano, ali uticaj je išao daleko, jer ga u tragovima nalazimo u stvaralaštvu Byrdsa i kasnije Dejvida Krosbija, kao i Džoni Mičel. Džoni Mar iz The Smiths reći će ne tako davno da su tri čoveka uticala na njegovo sviranje gitare – Bert Janš, Najl Rodžers iz Chic, te Džejms Vilijamson iz The Stooges. Tri savremene alternativne ikone Houp Sandoval, Bet Orton i Devenda Banhart poveriće se da su otkinuli od straha i strahopoštovanja kad su upoznali ovog čoveka, dok su snimali s njim neke od njegovih poslednjih autorskih pesama (album "Black Swan" 2008, pao je u vreme neofolk pokreta). Nil Jang ga je 2010. vodio na turneju kao svoj *support*, i činilo se da je Janšova svetska slava konačno neizbežna, a onda je još jednom rešio da ode u nepoznato. No ništa zato, gitaristi, od Džimija Pejdža do Bernarda Batlera, znaće koliko je Janš oduvek bio blizu idealnog sviranja, onog po kome se odmah prepoznaje svirač za sva vremena.

Novi popkulturni identitet Evrope pronađen je šezdesetih u The Beatlesima i The Rolling Stonesima, ali i britanskom *urban-folku*, za to vreme Bert Janš, krenuvši od istog izvora, preradio je nasleđe folka dajući mu mogućnost katarzičnog razrešenja na tragu bluza i džeza. Ekstaza u lepoti, kakvu Dilan nije jurio, kod Janša je blistala sjajem koji nikad nije bio, niti će biti zabeležen.

U trenutku kad novi pop-folk sastavi kao što su Mumford and Sons ili The Lumineers osvajaju top liste i prodaju festivale, u vremenu kad se autorska imena Demijana Rajsa ili Lize Haningam izgovaraju sa poštovanjem, u doba kad neofolk umetnici kao što je Devendra Banhart daju upečatljiv i čak i na našim ulicama prepoznatljiv izgled savremenoj kontrakulturi – zahvaljujući novom interesovanju za britansku folk muziku šezdesetih moramo se suočiti sa jednostavnom činjenicom da je popularna muzika i dalje polje bogato mogućnostima. Njena vrednost upravo je u tome što se stalno iznova otkriva, sa svakim izvođenjem jedne te iste pesme pronalazeći neki novi kutak u kome su emociju sakrile melodije.

Upravo suprotno od onog što nam se danas često priča – kako su sve pesme već napisane – istina je da nijedna pesma još nije napisana. ¶

DRAGAN AMBROZIĆ

VREME i Laguna preporučuju

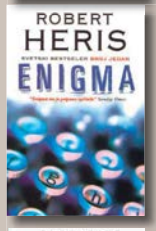

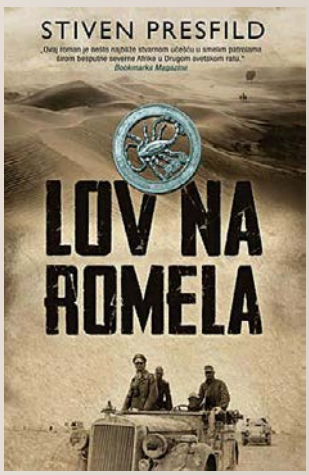

Istorija u književnosti

O Drugom svetskom ratu

Književna dela koja iz raznih uglova osvetljavaju najkrvaviji rat u ljudskoj istoriji

Istoričari pišu akademske studije, a tzv. šira čitalačka publika stiče znanje i formira svest o istorijskim događajima u prvom redu preko književnosti, a danas i ekranizacijama književnih dela. Bilo da je reč o Filipu Višnjiću, Lavu Tolstoju ili Normanu Majleru: pisci stvaraju istorijsku svest, nacionalne stereotipe, potcrtavaju istorijski značaj događaja i ličnosti i stvaraju kontekst u kome se on sagledava i vrednuje. Tako se i Drugi svetski rat – najkrvaviji rat u istoriji, koji je odneo šezdeset miliona ljudskih života, unesrećio stotine miliona preživelih i iz korena prekomponovao globalnu političku scenu – danas umnogome sagledava upravo kroz književnu prizmu. Ovo su neka od književnih dela iz „Lagunine" ponude koji iz raznih uglova osvetljavaju Drugi svetski rat i njegove današnje odjeke.

Svakako najužasniji segment ovog rata jeste Holokaust. O njemu neposredno i potresno svedoči knjiga *Helgin dnevnik*. Naime, praška slikarka Helga Hošek Vajs bila je jedno od 15.000 jevrejske dece koje su nacisti zatvorili najpre u logor Terezin, a zatim u Aušvic, i jedno od svega stotinu preživelih. Dok je bila u Terezinu, ona je tokom tri godine uspevala da u svesku beleži događaje kojima je prisustvovala i piše o preživljavanju svoje porodice i drugih zatočenih ljudi. Kada su deportovani u Aušvic, njen dnevnik je ostao sakriven u pukotini jednog zida. Posle rata, Helga Vajs je ponovo došla u njegov posed, dopunila ga potonjim iskustvima i promišljanjima, i objavila knjigu pod nazivom *Helgin dnevnik*, jedno od najupečatljivijih direktnih svedočanstava o Holokaustu koje imamo.

Holokaust je i važna i velika književna tema. O njemu govori svetski bestseler Markusa Zusaka *Kradljivica knjiga*, dirljiv i potresan roman o jevrejskoj devojčici kojoj su knjige jedini izlaz iz strašne svakodnevice, a koji kritičari svrstavaju uz bok *Dnevniku Ane Frank*. I knjiga jednog našeg autora bavi se ovom temom. To je *Porajmos* Dušana Savića, naslovljen po romskoj reči za Holokaust. Savić se u njemu bavi sudbinom tri bosanske porodice, srpske, jevrejske i romske, iz kojih je po jedan član završio u Aušvicu.

O pokušaju otpora nacistima unutar Nemačke govori čuveni roman Hansa Falade *Svako umire sam*. Zasnovan je na istinitoj priči o berlinskom bračnom paru Kvangel, običnim, „malim" ljudima koji su nakon smrti svog sina na frontu odlučili da se sami, bez obzira na užasnu cenu, suprotstave nacističkom režimu.

Drugi svetski rat je često okvir za žanrovsku literaturu. Iv Bone i Aleksandar Radović u špijunskoj trilogiji *Švajcarski gambit* sačinjenoj od naslova *Crni konjanik*, *Bela kula* i *Crvena dama*, govore o sudbini jednog švajcarskog bankara s dvostrukim identitetom, koji je iz neposredne blizine pratio uspon Adolfa Hitlera i bio upleten u mnoge poslovne i privatne odnose s čelnicima nacističkog režima.

Majstor istorijskog romana Stiven Presfild u izvanrednom romanu *Lov na Romela* vodi nas na afrički front u jesen 1942. godine, i daje upečatljiv portret nemačkog feldmaršala Ervina Romela, čuvene „Pustinjske lisice". Knjiga *Operacija: Čuvari nasleđa* Roberta M. Edsela opisuje lov na nacističko opljačkano umetničko blago, koji je krajem rata predvodio za tu svrhu formiran saveznički Umetnički odred.

Najbolji britanski pisac istorijskih trilera Robert Heris u romanu *Enigma* bavi se slučajem najveće nemačke vojne tajne – podmorničke šifre „Enigma", čije je dešifrovanje imalo veliki značaj za ishod rata. Kultni Herisov roman *Otadžbina* pripada žanru alternativne istorije i pruža sliku sveta kakav bi bio da su nacisti pobedili. On nas vodi u Hitlerovu Nemačku 1964. godine, uoči Firerovog 75. rođendana. Rusija i Evropa su pod nemačkom kontrolom, Čerčil je negde u kanadskoj emigraciji zaboravljen i prezren, a Hladni rat koji je u toku je onaj između Berlina i Vašingtona. Fascinantno, ubedljivo i uznemirujuće ostvarenje.

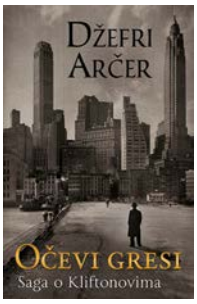
Alternativnom istorijom se bavi i bestseler Timura Vernesa *Opet on*. U ovom romanu Hitler je zaspao aprila 1945, i probudio se u Berlinu leta 2011. Nemačka koju je poznavao više ne postoji, Drugi svetski rat je odavno završen, zemlju vodi Angela Merkel, a glavno propagandno sredstvo postala je televizija. Hitler se prilagođava novim okolnostima, koristi novu šansu koja mu je pružena i zahvaljujući televiziji nastavlja tamo gde je ranije stao. *Opet on* je knjiga koja našoj civilizaciji postavlja neka vrlo neprijatna pitanja.

Drama

DŽEFRI ARČER

Očevi gresi

Prevod: ELI GILIĆ

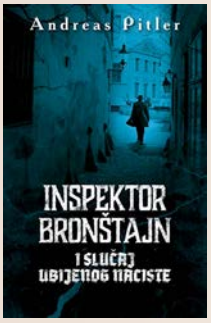
Džefri Arčer je britanski pisac čije su knjige prodate u preko 250 miliona primeraka, ali i bivši kontroverzni političar. Političku karijeru ovog nekada visokog funkcionera Konzervativne partije i člana Doma lordova pratio je niz skandala, da bi je zapečatila presuda za lažno svedočenje u parnici protiv jednog britanskog tabloida zbog klevete koju je vodio 2001. godine, odnosno četvorogodišnja zatvorska kazna koja je usledila. Upravo u zatvoru Arčer je započeo više nego uspešnu književnu karijeru. Svoj današnji status bestseler autora stekao je, pored ostalih, i serijalom *Saga o Kliftonovima*, petotomnom stogodišnjom hronikom jedne engleske porodice i sudbinom njene centralne figure, Harija Kliftona. Radnja prve knjige ovog serijala, romana *Vreme će pokazati*, odvija se u Britaniji uoči Drugog svetskog rata. Hari Klifton je odrastao bez oca, čija smrt je obavijena velom tajne, u siromašnoj porodici svog ujaka, lučkog radnika u Bristolu. Kao darovit mladić, Hari dobija stipendiju da studira u elitnoj školi, ali izbija Drugi svetski rat i on kao dobrovoljac stupa u mornaricu. U isto vreme, tajna očeve smrti počinje da se raspliće, a kada se otvori pitanje Harijevog pravog porekla, i to na dan venčanja sa ženom koju voli, njegova sudbina dobija neočekivan smer i odvodi ga preko Atlantika. U Njujorku počinje drugi deo *Sage o Kliftonovima*, roman pod naslovom *Očevi gresi*. Hari ima lažni identitet preuzet od poginulog kolege s potopljenog broda na kome je služio. Ali zaplet počinje kada se ispostavi da je Harijev pokojni kolega bio optužen za ubistvo svog brata. Hari mora da dokaže da nije onaj za koga ga smatraju. Napeta, brza, puna obrta, inteligentno konstruisanog zapleta, *Saga o Kliftonovima* je za sve ljubitelje žanrovske književnosti prava čitalačka poslastica.

Krimi

ANDREAS PITLER

Inspektor Bronštajn i slučaj ubijenog naciste

Prevod: MIRJANA V. POPOVIĆ

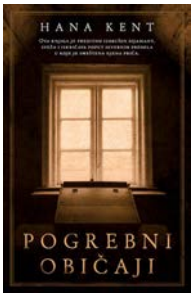
Roman austrijskog pisca Andreasa Pitlera *Inspektor Bronštajn i slučaj ubijenog naciste* jedan je od najboljih predstavnika savremenog evropskog krimića. Njegova radnja odvija se u Beču, tokom tri martovska dana 1938. godine. Vremenski okvir je precizno određen i pokazaće se presudnim za dramu koja sledi. Upravo tih dana austrijski nacisti potpomognuti od Hitlera preuzimaju vlast od legalnih, ali nesposobnih predstavnika Republike Austrije i proglašavaju pripajanje Trećem rajhu. U isto vreme, u jednoj bečkoj višespratnici ubijen je čovek iz samog vrha nacističke partije, a zatim i još jedna osoba. Oba ubistva istražuju bečki inspektor Bronštajn, jevrejskog porekla, i njegov pomoćnik, Čeh po imenu Černi. Bronštajn traga za ubicama, ali se trka i s vremenom – kad nacisti preuzmu vlast otpočeće s hapšenjem Jevreja. Pitler na uzbudljiv i istorijski verodostojan način predočava atmosferu mesta i vremena, raspad dotadašnjeg poretka, uspostavljanje nacističke strahovlade i početak terora, kao i povlačenje pred nastupajućim zlom koje je tome prethodilo. Dilema u kojoj se zatekao inspektor Bronštajn tim je jača – on traga za ubicom jednog nacističkog zlotvora, i ko god on bio, on ga mora privesti pravdi. „Način na koji Pitler spaja istorijske činjenice i fikciju izuzetno je uverljiv", rekli su kritičari o ovoj knjizi. „Priča je smeštena u istorijsko razdoblje i okolnosti koje će biti zanimljive i svim čitaocima koji nisu isključivi ljubitelji krimića, tim pre što će čitajući ovu knjigu uživati u uzbudljivom času istorije."

Drama

HANA KENT

Pogrebni običaji

Prevod: TATJANA MILOSAVLJEVIĆ

Kada je mlada australijska spisateljica Hana Kent kao tinejdžerka prvi put došla na Island, ostala je fascinirana dvema stvarima – čudesnim i divljim krajolicima ostrva i pričom o jednom istinitom događaju koji se ovde odigrao davne 1829. godine. Događaj se odnosio na sudbinu devojke po imenu Agnes Magnusdotir, koja je bila osuđena na smrt zbog saučesništva u okrutnom dvostrukom ubistvu, i bila poslednja osoba nad kojom je na Islandu izvršena smrtna kazna. Obe ove fascinacije Hana Kant je kasnije vešto utkala u svoj veoma uspešan romaneskni prvenac pod nazivom *Pogrebni običaji*. Autorka je proučila obimnu dokumentarnu i usmenu građu o slučaju Agnes Magnusdotir i pažljivo ga rekonstruisala. Agnes je osuđena na smrt, a zatim poslata na farmu porodice jednog sreskog službenika da tamo služi i sačeka dan pogubljenja. Svi izbegavaju da komuniciraju s njom, izuzev Toutija, mladog đakona određenog da joj bude duhovnik. Kako prolaze meseci, tako iz stranice u stranicu na videlo polako iskrsava priča o Agnesinom tragičnom životu i sudbini, ali i sumnja u njenu krivicu. „Roman *Pogrebni običaji* neverovatno je dirljiva priča o ličnoj slobodi", rečeno je o ovoj knjizi, „o tome kako nas drugi doživljavaju za razliku od toga kako doživljavamo sami sebe, i o tome da smo spremni sve da rizikujemo zbog ljubavi. Prekrasnim, majstorski izbrušenim stilom, Hana Kent slika veličanstveni pejzaž Islanda, gde je svaki dan bitka za opstanak, i pita – kako jedna žena može da se nada da će preživeti kada joj život zavisi od onoga što drugi pričaju o njoj?"

Dragulji Lagune

MARIO PUZO

Zakon ćutanja

Prevod: MINA KRSTANOVIĆ

U novopokrenutoj ediciji „Dragulji Lagune" objavljuju se najpopularniji naslovi koji su obeležili produkciju ove izdavačke kuće. Među prvih petnaest naslova ove edicije nalazi se i klasično delo o mafiji, roman *Zakon ćutanja* Marija Puza, autora slavne hronike mafijaške porodice Korleone. Poslednje tri godine života Puzo je proveo pišući upravo ovaj, ispostavilo se, testamentarni roman. Njegov naslov odnosi se na *omertu*, sicilijanski zakon ćutanja, koji zabranjuje odavanje informacija o zločinima za koje se smatra da se tiču samo onih koji su u njima učestvovali. Rejmonde Aprile je poslednji veliki američki don, koji se nakon trideset godina upravo povlači iz svih poslova. Za sve to vreme, pazio je da svoje troje dece drži daleko od kriminala kako bi ih zaštitio. Pored rođene dece, Don Aprile ima još jednog sina, Astorea Vajolu, koga je davno usvojio na Siciliji i koga je godinama spremao za naslednika na mafijaškom tronu. Za sve druge Vajola vodi naizgled običan njujorški mondeni život, sve do trenutka kada Rejmonde Aprile bude ubijen. Vajola tada zauzima mesto za koje ga je stari don pripremao i kreće u osvetu. Na putu mu stoje FBI, korumpirani detektivi njujorške policije i južnoamerički kralj narko-kartela. *Zakon ćutanja* je poslednji Puzov roman i kruna jednog nezaboravnog opusa.

Istorijski

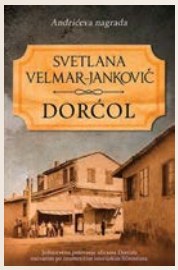
KOLIN MEKALOU

Oktobarski konj

Prevod: ŽERMEN FILIPOVIĆ

Po profesiji neurofiziolog s međunarodnom reputacijom, Kolin Mekalou je svetsku slavu stekla kao spisateljica, i to najpre zahvaljujući romanu iz 1977, planetarnom bestseleru *Ptice umiru pevajući*. Od devedesetih godina prošlog veka Kolin Mekalou se okrenula istorijskom književnom žanru, temama iz antičke Grčke i Rima. Roman *Pesma o Troji* uspešna je književna transpozicija povesti Trojanskog rata, a grandiozna epska književna freska istorije i politike Starog Rima od Sule do Oktavijana, načinjena kao serijal od sedam obimnih romana („Laguna" ih objavljuje u trotomnim ciklusima, a dosad je izašlo četrnaest tomova), ustoličila je Kolin Mekalou kao jednog od najboljih savremenih pisaca istorijskih romana. Ovom rimskom ciklusu njenih ostvarenja odnedavno je priključen i dvotomni roman *Oktobarski konj – Pripovest o Cezaru i Kleopatri*. Jedna od najslavnijih ljubavnih priča u istoriji u ovoj knjizi je uzbudljivo i minuciozno opisana, ali *Oktobarski konj* je mnogo više od ljubavnog romana. U njemu je pažljivo i detaljno rekonstruisana jedna od najuzbudljivijih epoha u istoriji čovečanstva, sa svim svojim političkim i kulturnim dimenzijama, a njeni protagonisti predstavljeni su s dokumentarnom preciznošću. *Oktobarski konj* jedno je od najboljih ostvarenja Kolin Mekalou.

Srpska književnost

SVETLANA VELMAR-JANKOVIĆ

Dorćol

Ovog meseca preminula je Svetlana Velmar-Janković. Iza nje je ostao značajan književni opus, u okviru koga istaknuto mesto zauzima zbirka priča *Dorćol*. U njoj nas Svetlana Velmar-Janković vodi na čudesno putovanje ulicama i istorijom Dorćola, najstarije beogradske četvrti, upućujući čitaoca na to kako se u šetnji gradom mogu „osluškivati glasovi iz nepristupačnih prošlosti" i šta nam ti davni glasovi danas govore. Junaci njenih priča su zapravo ličnosti po kojima su nazvane dorćolske ulice, ustanici, pesnici, trgovci, zadužbinari... Tako se na stranicama ove knjige može pročitati ko su i kakvi su bili, pored ostalih, Zmaj od Noćaja, Gospodar Jovan, Uzun Mirko, Vasa Čarapić, Gospodar Jevrem, Sima Terdžuman, Vojvoda Dobrača, Riga od Fere, Kapetan Miša, Zmaj Jova... „Skidajući veo zaborava s ovih istorijskih ličnosti, koje su dale imena dorćolskim ulicama, Svetlana Velmar-Janković istovremeno oživljava njihove ljudske odlike i istorijske zasluge, dovodeći ih na današnje gradske pločnike nadahnuto i uverljivo, kao žive ljude i mudre sagovornike, i odmeravajući njihovim očima koliko je od duha starog *Dort-jola* (tursk: raskrsnica) ostalo među raznolikim stambenim grdosijama i modernim asfaltiranim kolovozima", rečeno je o ovoj knjizi. Zbirkom *Dorćol,* koja je dobila „Andrićevu nagradu" za najbolju knjigu priča, Svetlana Velmar-Janković je, po rečima kritičara, „opčinila čitaoce prenoseći 'dobri duh Dorćola' u ključ pomoću kojeg u naznakama i kroz sivilo stvarnosti uspevamo da uđemo u raskoš prošlosti".

Komedija

KAREN DUVE:

Grrrim

Prevod: DUŠICA MILOJKOVIĆ

Zbirka priča nemačke spisateljice Karen Duve donosi moderne „remikse" svima poznatih Grimovih bajki, *Snežane i sedam patuljaka*, *Uspavane lepotice*, *Crvenkape* i drugih, s tim da njene interpretacije klasičnih dela nemaju ničeg od bajkovite naivnosti i detinjastosti predloška. Duveova, naime, polazi od svima poznatih sižea, a zatim ih nadograđuje na originalan i neočekivan način, dodajući im sloj bizarnosti i crnog humora. Tako je, na primer, *Crvenkapa* postala mračna horor priča o vukodlacima našeg vremena koja se odigrava u jednom zabačenom planinskom selu, a *Snežana i sedam patuljaka* više nema srećan kraj – nakon perioda provedenog sa sedam sredovečnih neženja pod istim krovom, Snežana nije sa svojim princem „živela srećno do kraja života", već je osumnjičena za promiskuitet i odbačena od supruga i društva. „Bajke Duveove nisu namenjene deci, već isključivo odraslima, prepune su detalja, pošteno ispričane do kraja, bez ispuštanja ijedne važne sitnice i zaobilaženja bilo kakvog stravičnog momenta, nemilosrdne i jezive", reči su jednog od kritičara. „Duveova nas uvlači u najdublje gustiše ljudske psihe".

AKCIJA

NEDELJNIKA **VREME** I IZDAVAČKE KUĆE Laguna

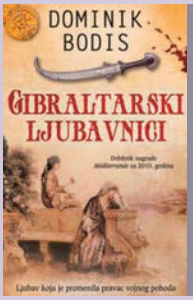
Knjige za 299 dinara!

U SVIM KNJIŽARAMA „DELFI" U SRBIJI
Ponesite ovaj primerak „Vremena" u neku od knjižara „Delfi" i kupite jedan od dvadeset naslova sa ovog spiska po specijalnoj ceni od 299 dinara.
Akcija traje od 24. aprila do 21. maja 2014.

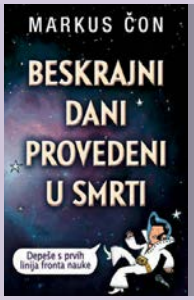
Toni Parsons:
MOJA OMILJENA SUPRUGA

Priča o muškarcu i ženi našeg doba, o njihovim borbama, radostima i skrivenim čežnjama, knjiga o tome gde prestaju seks, pustolovina i opsesije, a počinje istinska ljubav

Dominki Bodis:
GIBRALTARSKI LJUBAVNICI

Vrhunski istorijski roman o prvim susretima Evropljana i Arapa, Mediteranu VIII veka, vizantijskim špijunima i jednoj ljubavi zbog koje su Heraklovi stubovi dobili ime Džebel Tarik, Tarikova planina, Gibraltar

Markus Čon:
BESKRAJNI DANI PROVEDENI U SMRTI

Jedan od vodećih svetskih kosmologa piše o strukturi svemira, prirodi vremena, postojanju inteligentnog života, granicama nauke i večitoj ljudskoj čežnji za odgovorima na pitanja porekla i sudbine

Sofi Kinsela:
KUPOHOLIČARKA I SESTRA

Razočarana što brak ne liči na „Tifanijevu" kutiju punu radosti, Beki Blumvud se vratila sa medenog meseca i kod kuće zatekla sestru koju sada prvi put vidi. Klasik čiklit literture

Matijas Brekers:
LAŽI O DROGAMA

Kontroverzna knjiga o tome kako funkcioniše globalna industrija narkotika i zašto je zabrana korišćenja droga pogubna za globalni poredak, kako potpomaže terorizam i škodi zdravlju

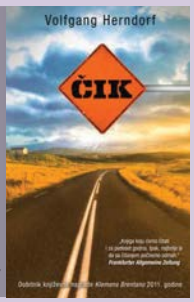
Volfgang Bergman:
UMEĆE RODITELJSKE LJUBAVI

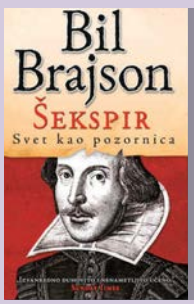
Poznati porodični psihoterapeut govori o tome kako da zaštitimo i sačuvamo međusobnu ljubav roditelja i dece, o autoritetu i povlađivanju, o različitoj ulozi majke i oca, o poverenju i brizi

Volfgang Herndorf:
ČIK

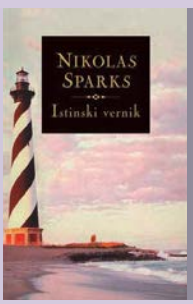
Kao nekada Tom Sojer i Haklberi Fin, dva nemačka dečaka kradu automobil i kreću na krstarenje nepoznatim krajevima zemlje. Lep i tužan pustolovni roman, upoređivan s „Lovcem u žitu"

Bil Brajson:
ŠEKSPIR

Vešto i duhovito kao uvek, Bil Brajson se sada probija kroz živopisnu džunglu nesigurnih činjenica o životu, ličnosti i delu Vilijema Šekspira, i korak po korak otkriva istinski Šekspirov lik

Nikolas Sparks:
ISTINSKI VERNIK

Mladi njujorški novinar u usponu karijere odlazi po zadatku u provinciju i tamo upoznaje lokalnu bibliotekarku. Njihov susret promeniće im sudbine. Dirljiva ljubavna priča iz pera autora kultne „Beležnice"

Harlan Koben:
NESTAO ZAUVEK

Njegova devojka je ubijena. Za ubistvo je optužen njegov brat. Ništa na kraju neće biti kako se činilo na početku. Jedan od najboljih romana jednog od najboljih američkih pisaca trilera, čija se poetika opisuje rečima „Rejmond Čendler sreće Bridžet Džouns"

Spisak knjižara u kojima ovaj popust važi:

Delfi knjižare d.o.o. "Kod Vuka" (Bulevar kralja Aleksandra 92, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "SKC" (Kralja Milana 48, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Terazije" (Terazije 38, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Zemun" (Glavna br. 20, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna" (Makedonska 12, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna Kragujevac" (Kralja Petra I 12, Kragujevac)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna Niš" (Voždova 4, Niš)
Delfi knjižare d.o.o. "Super Vero" (Milutina Milankovića 86a, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Kalča" (TC Kalča, lamela E, lokal 11, Niš)
Delfi knjižare d.o.o. "Kod sata" (Kneza Miloša 33, Valjevo)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna Čačak" (Gradsko šetalište bb, Čačak)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna Novi Sad" (Kralja Aleksandra 3, Novi Sad)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna" (Omladinska 16/1, Kraljevo)
Delfi knjižare d.o.o. "Pančevo" (Miloša Obrenovića 12, Pančevo)
Delfi knjižare d.o.o. "Rodić" (TC Rodić, Sremska Mitrovica)
Delfi knjižare d.o.o. "Zira" (Ruzveltova 33, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "KNEZ" (Knez Mihailova 40, Beograd)
MNV Vemex d.o.o. "Bulevar" (Bulevar kralja Aleksandra 146, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Immo" (Gandijeva 21, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Subotica" (Korzo 8, Subotica)
Laguna Klub Čitalaca (Resavska 33, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Miljakovac" (Vareška 4, Miljakovac)
Delfi knjižare d.o.o. "Banovo Brdo" (Požeška 118 a, Banovo Brdo)
Delfi knjžare d.o.o. "27. mart" (Stanoja Glavaša 1, Beograd)
Knjižara Delfi NS (Big Shopping Center, Sentandrejski put 11, Novi Sad)
Knjižara Delfi Požarevac (Stari korzo 2, Požarevac)

Baltazarovo čudesno poslepodne

Gabrijel Garsija Markes

Kavez je bio napravljen. Baltazar ga je iz navike okačio iznad ograde na tremu, i nije uspeo ni da ruča, a već se na sve strane pročuo glas da je to najlepši kavez na svetu. Toliko ljudi je došlo da ga vidi da se pred kućom stvorila gužva i Baltazar je morao da ga skine i zatvori stolarsku radionicu.

"Moraš da se obriješ", rekla mu je Ursula, njegova žena. "Izgledaš kao pop."

"Ne valja se brijati posle ručka", rekao je Baltazar.

Imao je bradu od dve nedelje, kratku kosu, oštru i nakostrešenu kao u magarca. Ličio je na uplašenog dečaka. Ali, to je bilo samo prividno. U februaru je navršio trideset godina, živeo je nevenčano s Ursulom već četiri godine, ali nisu imali dece. Život mu je pružio mnogo razloga da bude oprezan, ali nijedan da bude uplašen. Čak nije ni znao da je nekima kavez koji je napravio bio nešto najlepše što su videli u životu. Za njega, naviknutog od detinjstva da pravi kaveze, to je bio samo malo teži posao od drugih.

"Onda se malo odmori", rekla je žena. "S tom bradom ne možeš nigde da se pojaviš."

Dok se odmarao, morao je nekoliko puta da ustane iz mreže da bi komšiluku pokazao kavez. Ursula do tada nije obraćala pažnju na njega. Bila je ljuta što joj je muž napustio posao u stolarskoj radionici da bi se potpuno posvetio kavezu i tokom dve nedelje loše spavao, prevrtao se u krevetu i buncao gluposti, ne pomišljajući na brijanje. Ali, njena zlovolja se raspršila pred završenim kavezom. Kad se Baltazar probudio posle popodnevnog odmora, već mu je bila ispeglala pantalone i košulju, stavila ih na stolicu pored mreže i donela kavez na trpezarijski sto. Divila mu se u tišini.

"Koliko ćeš dobiti za njega?", pitala je.

"Ne znam", odgovorio je Baltazar. "Tražiću trideset pesosa, da bi mi dali dvadeset."

"Traži pedeset", rekla je Ursula. "Mnoge si noći probdeo za ovih petnaest dana. Osim toga, velik je. Verujem da je to najveći kavez koji sam u životu videla."

Baltazar se brijao.

"Veruješ da će mi dati pedeset pesosa?"

"To nije ništa za don Ćepea Montijela, a kavez vredi toliko", rekla je Ursula. "Mogao bi da tražiš šezdeset."

Kuća je počivala u zagušljivoj polusenci. Bila je to prva nedelja aprila i zbog cvrčanja cvrčaka vrućina se činila još neizdržljivijom. Kad se obukao, Baltazar je otvorio vrata ka vrtu da rashladi kuću i gomila dece utrča u trpezariju.

Vest se brzo pronela. Doktor Oktavio Hiraldo, stari lekar, zadovoljan životom, ali umoran od posla, mislio je na Baltazarev kavez dok je ručao sa nepokretnom ženom. Na unutrašnjoj terasi, gde su u vrelim danima postavljali sto, bilo je mnogo saksija sa cvećem i dva kaveza sa kanarincima.

Njegova žena je volela ptice, toliko ih je volela da je mrzela mačke, jer su bile u stanju da ih pojedu. Misleći na nju, doktor Hiraldo je po podne otišao da poseti nekog bolesnika i u povratku navratio u Baltazarevu kuću da pogleda kavez.

U trpezariji je bilo mnogo ljudi. Izložena na stolu, ogromna žičana kupola sa tri sprata, sa hodnicima i posebnim prostorijama za jelo, spavanje i s ljuljaškama, u prostoru određenom za ptičju razonodu, ličila je na umanjeni model neke ogromne fabrike leda. Doktor ga je pažljivo pogledao, ne dodirujući ga, razmišljajući kako taj kavez prevazilazi njegov lični ugled i kako je mnogo lepši od onog koji je sanjao da će kupiti svojoj ženi.

"Ovo je prava pustolovina mašte", rekao je. Potražio je Baltazara u gužvi, i dodao, upirući u njega svoje blagonaklone oči: "Mogao si da budeš izvanredan arhitekta." Baltazar je pocrveneo.

"Hvala", rekao je.

"Istina je", rekao je lekar. Bio je gojazan i imao glatku, meku kožu, poput žene koja je u mladosti bila lepotica. Ruke su mu bile nežne, a glas kao u popa koji govori latinski.

"Nije ni potrebno da se u njega stavljaju ptice", rekao je, okrećući kavez pred očima prisutnih, kao da ga prodaje. "Bilo bi dovoljno obesiti ga između stabala da sam peva." Ponovo ga je spustio na sto, razmislio trenutak posmatrajući kavez i rekao: »

"Dobro, uzeću ga."

"Prodat je", rekla je Ursula.

"Pripada sinu don Ćepea Montijela", rekao je Baltazar. "On ga je naručio."

Lekar je zastao s poštovanjem.

"Je li ti dao nacrt?"

"Nije", rekao je Baltazar. "Rekao je da želi veliki kavez, kao ovaj, za par turpijala (južnoamerička ptica slična vugi, prim. prev.)"

Lekar je gledao kavez.

"Ali, ovo nije kavez za turpijale."

"Naravno da jeste, doktore", rekao je Baltazar, približavajući se stolu. Deca su ga okružila. "Mere su dobro uzete", rekao je, pokazujući kažiprstom razne pregrade. Potom je lupnuo kupolu člancima prstiju i kavez se ispunio dubokim, skladnim akordima.

"To je najotpornija žica koja se može pronaći, a svaki spoj je zavaren i iznutra i spolja", rekao je.

"Može da posluži i za papagaje", umešalo se jedno dete.

"Tako je", rekao je Baltazar. Lekar je klimnuo glavom.

"Dobro, ali on ti nije dao nacrt", rekao je. "Nije ti dao nikakvu određenu porudžbinu, osim da to bude dovoljno velik kavez za turpijale. Zar nije tako?"

"Tako je", rekao je Baltazar.

"Onda nema problema", rekao je lekar. "Jedna stvar je veliki kavez za turpijale, a druga stvar je ovaj kavez. Nema dokaza da je ovo taj koji su ti naručili."

"To je taj", rekao je Baltazar, zbunjen. "Zato sam ga i napravio."

Doktor je postao nestrpljiv.

"Mogao bi da napraviš drugi", rekla je Ursula, gledajući muža, a potom lekara: "Vama se ne žuri."

"Obećao sam ženi da ću ga doneti večeras", rekao je lekar.

"Žao mi je, doktore", rekao je Baltazar, "ali ne mogu da prodam stvar koja je već prodata."

Lekar je slegnuo ramenima. Obrisao je maramicom znoj sa vrata i ćutke se divio kavezu, ne skidajući oči s jedne tačke, kao da gleda brod koji odlazi.

"Koliko su ti dali za njega?"

Ne odgovarajući, Baltazar je potražio Ursulu.

"Šezdeset pesosa", rekla je ona.

Lekar je i dalje gledao kavez.

"Vrlo je lep", uzdahnuo je. "Prelep."

Potom je, krenuvši ka vratima, snažnim pokretima zamahnuo lepezom, nasmejao se i sećanje na taj događaj je zauvek nestalo iz njegovog pamćenja.

"Montijel je veoma bogat", rekao je.

U stvari, Hose Montijel nije bio toliko bogat kao što je izgledalo, ali je bio spreman na sve da bi to postao. Nekoliko ulica dalje, u kući natrpanoj stvarima, u kojoj se nikad nije osetio miris nečeg što ne bi moglo da se proda, on je ostao ravnodušan prema novosti o kavezu. Njegova žena, opsednuta mislima o smrti, posle ručka je zatvarala prozore i vrata, da bi dva sata ležala otvorenih očiju u polutami, dok se Hose Montijel odmarao. Tako ju je iznenadila graja. Otvorila je vrata odaje i videla gomilu pred kućom, i usred gomile, Baltazara s kavezom, obučenog u belo i glatko obrijanog, s onim izrazom bezazlenosti s kojim siromasi dolaze u bogataške kuće.

"Kako je to čudesno", uzviknula je žena Hosea Montijela, ozarenog lica, uvodeći Baltazara u kuću. "Nikad u životu nisam tako nešto videla", rekla je i dodala, besna na gomilu koja je nagrnula na vrata: "Ali unesite ga unutra, jer će nam inače trem pretvoriti u kokošarnik."

Baltazar nije bio stranac u kući Hosea Montijela. Nekoliko je puta, zbog sposobnosti i tačnosti, bio pozivan da obavi manje stolarske radove. Ali nikad se nije dobro osećao među bogatašima. Ponekad je mislio na njih, na njihove ružne i džangrizave žene, na užasne hirurške operacije i uvek bi se u njemu budilo osećanje samilosti. Kad bi ulazio u njihove kuće, nije mogao da korača, a da ne vuče noge.

"Da li je Pepe kod kuće?", pitao je.

Stavio je kavez na trpezarijski sto.

"U školi je", rekla je žena Hosea Montijela. "Ali samo što nije stigao." I dodala je: "Montijel se kupa."

U stvari, Hose Montijel nije imao vremena da se okupa. Na brzinu se istrljao kamforisanim alkoholom, da bi što pre izašao i video šta se to dešava. Bio je toliko oprezan da je spavao bez električnog ventilatora, kako bi i u snu mogao da prati šumove u kući.

"Dođi da vidiš ovo čudo", uzviknula je žena.

Hose Montijel, krupan i maljav, s peškirom oko vrata, provirio je kroz prozor spavaće sobe.

"Šta je to?"

"Pepeov kavez", rekao je Baltazar.

Žena ga je pogledala zbunjena.

"Čiji?"

"Pepeov", potvrdio je Baltazar. I potom, obraćajući se Hoseu Montijelu: "Pepe mi je rekao da ga napravim."

U tom trenutku se nije ništa dogodilo, ali je Baltazar osetio kao da su mu otvorili vrata kupatila. Hose Montijel je u gaćama izašao iz spavaće sobe.

"Pepe!", viknuo je.

"Nije još stigao", prošaputala je žena, nepomična.

Pepe se pojavio na vratima. Imao je dvanaest godina i iste, duge, sanjive trepavice i mirnu dostojanstvenost svoje majke.

"Dođi ovamo", rekao mu je Hose Montijel. "Ti si ovo naručio?"

Dete je saglo glavu. Hvatajući ga za kosu, Hose Montijel ga je naterao da ga pogleda u oči.

"Odgovori."

Dete je zagrizlo usne i ćutalo.

"Montijele", prošaptala je žena.

Hose Montijel je pustio dete i vidno uznemiren obratio se Baltazaru:

"Žao mi je, Baltazare", rekao je, "ali trebalo je da se dogovoriš sa mnom pre nego što si počeo da radiš. Samo tebi može da padne na pamet da ugovaraš posao sa detetom." Dok je govorio, lice mu je polako poprimalo miran izraz. Podigao je kavez ne gledajući ga i pružio ga Baltazaru. "Odmah ga nosi i pokušaj da ga prodaš nekom drugom", rekao je. "Nemoj, molim te, da se ubeđujemo."

Potapšao ga je po ramenu i objasnio: "Lekar mi je zabranio da se nerviram."

Dečak je stajao nepomičan, ne trepćući, dok ga je Baltazar, s kavezom u ruci, zbunjeno posmatrao. Onda je izbacio grleni krik, kao skičanje psa, i bacio se na pod.

Tamo je Makondonija

Ima tih knjiga koje kao dijete uzmeš sa police i znaš da ih nećeš još pročitati kako treba, ali kreneš da ih listaš, da malo čitaš, tek da vidiš dokle će da te odvedu. Tako sam i ja te neke 1986. ili 1987. godine sa police skinuo ono džepno BIGZ-ovo izdanje *Sto godina samoće*, sa Berberovim motivom na naslovnici, izdanje koje je u ondašnjoj Jugoslaviji prodano u valjda blizu dvije stotine hiljada primjeraka (pa legenda kaže da je Markes povremeno, jer izgleda nije bilo moguće da se honorar uplati na račun u inostranstvu, dolazio u Dubrovnik da podigne pare), i krenuo da čitam. Taj početak, jedan od najsugestivnijih početaka u istoriji svjetske književnosti, neću nikad da zaboravim. (Kako je samo veličanstvena treća rečenica: "Svet je bio tako nov, mnoge stvari još nisu imale ime i, da bi se pomenule, trebalo ih je pokazati prstom.") Pukovnik Aurelijano Buendija (za koga ćemo kasnije toliko puta čuti da pije kafu bez šećera) pred streljačkim strojem se sjeća kako ga je otac kao dječaka vodio da prvi put vidi led. Na toj prvoj stranici romana, Markes pominje Ciganina Melkijadesa koji opet pominje "mudre alhemičare iz Makedonije". U onim godinama kad te i u književnosti i u životu više od nepoznatog fascinira poznato, ta Makedonija, dio tvoje domovine, refren s radija (*Tamo gdje vječno sunce sja*) stapa ti se u glavi sa Makondom. Nekoliko mjeseci kasnije, kad budeš gledao *Obalu komaraca* Pitera Vira u kojoj Harison Ford glumi ekscentrika koji se sa porodicom seli u džunglu centralne Amerike da napravi fabriku leda, sjetićeš se Markesa i *Sto godina samoće*.

Prolaziće godine, čitaćeš *Sto godina samoće* nekoliko puta, čitaćeš i druge knjige Markesove, ali prve asocijacije na ovog pisca uvijek će ti biti led, Melkijades, kafa bez šećera i Makedonija. U svemu sam tražio mir, kaže onaj Ekov redovnik iz *Imena ruže*, ali ga ne nađoh nigdje, osim u uglu s knjigom. *Sto godina samoće* nije mirna knjiga, ali ako ti se iz nereda vlastitog života bježi u veći nered, jedna je od najboljih koje postoje. Nije Markes vjerovao da se poslije smrti ide tamo gdje vječno sunce sja. Bio je on, uostalom, za života u takvim zemljama. A za one koje sunce još uvijek grije, u svojoj najboljoj knjizi, ostavio je *refugium*: Kad si sam, kad je sve tužno, ti se sjeti nje; Makondo ti pruža ljubav. ¶

MUHAREM BAZDULJ

Hose Montijel ga je gledao ravnodušno, dok je majka pokušavala da ga smiri.

"Ne diži ga", rekao je. "Pusti ga neka razbije glavu o pod, a ti ga još pospi solju i limunom, da ima razloga da besni."

Dete je vrištalo bez suza dok ga je majka držala za ruku.

"Pusti ga", bio je uporan Hose Montijel.

Baltazar je posmatrao dete kao da gleda agoniju umiruće životinje. Bilo je gotovo četiri sata.

U tom trenutku, u njegovoj kući, Ursula je pevala neku staru pesmu dok je seckala luk.

"Pepe", rekao je Baltazar.

Prišao je detetu, nasmejan, i pružio mu kavez. Dete se podiglo u jednom skoku, zagrlilo kavez, velik gotovo kao i on, i začuđeno gledalo Baltazara kroz metalno tkanje, ne znajući šta da kaže. Nije pustio ni suzu.

"Baltazare", rekao je Montijel blago. "Već sam ti rekao da ga nosiš."

"Vrati ga", naredila je žena detetu.

"Zadrži ga", rekao je Baltazar. I potom, Hoseu Montijelu: "Na kraju krajeva, za njega sam ga napravio."

Hose Montijel je požurio za njim ka trpezariji.

"Ne budi blesav, Baltazare", govorio je, preprečivši mu put. "Nosi tu tvoju skalameriju kući i ne pravi više gluposti. Ne mislim da ti platim ni pesosa."

"Nije važno", rekao je Baltazar. "Nameravao sam da ga poklonim Pepeu. Nisam mislio da naplatim."

Kad je Baltazar probio put kroz gomilu radoznalaca koji su zakrčili vrata, Hose Montijel je vikao stojeći nasred sobe. Prebledeo je zakrvavljenih očiju.

"Budalo", vikao je. "Nosi tu tvoju skalameriju. Dođavola! Samo mi je još to trebalo da neko dođe i zapoveda u mojoj vlastitoj kući."

U bilijarnici su dočekali Baltazara s oduševljenjem. Do tog trenutka je mislio da je napravio kavez lepši od prethodnih, da je morao da ga pokloni sinu Hosea Montijela da bi prestao da plače i da sve to zajedno nije ništa naročito.

Ali je kasnije primetio da je sve to, za druge ljude, imalo neku važnost, pa je osetio uzbuđenje.

"I tako su ti dali pedeset pesosa za kavez."

"Šezdeset", rekao je Baltazar.

"Nečije kuče će crći!", rekao je neko. "Ti si jedini koji je don Ćepeu Montijelu uspeo da izvuče toliko brdo para. Ovo mora da se proslavi."

Naručili su mu pivo, a Baltazar ih je sve častio turom pića. Kako je to bio prvi put da pije, pred veče je bio potpuno pijan i govorio je o nekom veličanstvenom poduhvatu od hiljadu kaveza po sedamdeset pesosa, a zatim, o milion kaveza, sve dok nije skupio sedamdeset miliona pesosa.

"Treba praviti stvari i prodavati ih bogatašima pre nego što umru", govorio je, mrtav pijan. "Svi su bolesni i umreće. Baš su zajebani, kad ne smeju ni da se razbesne."

Cela dva sata je muzički automat, bez prestanka, svirao na njegov račun. Svi su dizali čaše u Baltazarovo zdravlje, za njegovu sreću i bogatstvo i za smrt bogataša, ali kad je došlo vreme večere, ostavili su ga samog u bilijarnici.

Ursula ga je čekala do osam, sa tanjirom pečenog mesa pokrivenog kolutovima luka. Neko joj je rekao da je u bilijarnici, lud od sreće i da časti pivom sve prisutne, ali ona nije poverovala jer Baltazar nikad nije pio. Kad je legla, gotovo u ponoć, Baltazar je još uvek bio u osvetljenoj bilijarnici u kojoj su se nalazili stočići sa po četiri stolice i podijum za ples na otvorenom prostoru, preko koga su šetali bukači. Lice mu je bilo umazano karminom, i pošto više nije mogao da napravi ni jedan jedini korak, pomislio je kako bi najviše voleo da legne sa dve žene u isti krevet. Toliko je potrošio da je morao da ostavi sat u zalog, sa obećanjem da će sutra da plati. Trenutak kasnije, dok je raskrečen ležao na ulici, primetio je da mu izuvaju cipele, ali nije hteo da napusti najlepši san svog života. Žene koje su pošle na jutarnju misu nisu se usudile ni da ga pogledaju, jer su verovale da je mrtav. ¶

(prevela sa španskog Maja Rajčić)

Ispovest omatorelog skojevca

Imao sam samo šesnaest godina kada se posle rata obračunavalo sa "domaćim izdajnicima". Pitam se šta bih činio da sam bio nekoliko godina stariji. Kako bih se odnosio prema onima koji su sarađivali sa ubicama mojih roditelja, ili makar nemo posmatrali kako odvode u smrt njihove sunarodnike, koji su normalno živeli sa svojim porodicama dok sam ja bio u nacističkim koncentracionim logorima. Da li bih i ja streljao "u ime naroda"

Multimedijalna izložba "U ime naroda" koja prikazuje "represiju komunističkog režima 1944–1953", nedavno otvorena u Beogradu, navela me je da, opet jednom, razmislim o sebi.

Ušao sam u osamdeset šestu godinu, doživeo duboku starost. Starost je doba preispitivanja. Razmišljam o tome šta sam sve učinio, ima li mesta za grižu savesti. Čudo je zapravo što još uopšte imam vremena da se ispovedim. Kome? Najstrožoj instanci pred koju iskren čovek može da stane – sebi samome.

Da počnem sa olakšavajućim okolnostima. Pre sedamdeset godina, 27. aprila, uhapšen sam u Novom Sadu. Imao sam petnaest godina i četiri meseca. Iz logora u Baji, u Mađarskoj, stigao sam u Aušvic 27. maja, u Buhenvald 6. juna. Oslobođen sam 13. aprila 1945. godine. Naravno da se ne bih tačno sećao tih datuma da pedantnu nemačku dokumentaciju posle rata nisam dobio od nadležnih službi. U rodni kraj sam se vratio tek 3. septembra 1945. Znači, imao sam nešto preko šesnaest i po godina. Mnogo kasnije sam saznao iz prepiski koje mi je ustupio Tibor Varadi, pošto je pregledao stare dokumente advokatske kancelarije svog oca u Zrenjaninu, da su se moja tetka i moj stric dopisivali oko toga ko bi trebalo da bude moj staratelj. Ali meni na pamet nije padalo da se posle esesovaca iko drugi stara o meni. Sam sam se upisao u građevinsku srednju tehničku školu u Novom Sadu, usput honorarno radio kao tehnički crtač, večeri provodio u gradskom komitetu omladine. To znači da sam tridesetak meseci živeo kao punoletan čovek, iako to po zakonu nisam bio. Kad naknadno razmislim, to i nije bilo naročito teško,

Foto: A. Anđić

koncentracioni logori su dobra škola za samostalnost, pod uslovom da ostaneš živ, a građani – takođe i moji profesori u školi – pribojavali su se nas skojevaca.

Zapažam da ta poslednja konstatacija više ne spada među olakšavajuće okolnosti, nego baš naprotiv. Svejedno, nevin u pogledu svog odnosa prema represiji o kojoj govori izložba "U ime naroda" formalno sam samo do dana mog punoletstva 1947. godine, posle toga kao skojevac i član Saveza komunista više nisam. Što reče kolega pisac Martin Luter: "Tu stojim pred vama, drugačije ne mogu, neka mi je bog u pomoći, amin!"

MILOST POZNOG ROĐENJA

Zašto se javno propitujem kada se i šta sa mnom dogodilo? Zbog toga što me zanima šta bih uradio da sam bio nekoliko godina stariji i da sam u svoju zemlju stigao nekoliko meseci ranije? Ovako sam propustio baš onu godinu koja je za neke sugrađane bila najstrašnija posle rata. Ovako ne znam šta bih ja u drugačijoj konstelaciji činio "u ime naroda"? I u svoje ime.

Bivši nemački kancelar Nemačke Helmut Kol, mlađi od mene godinu dana, kad god bi ga pitali za eventualno učešće u nacističkoj strahovladi, govorio bi o "milosti poznog rođenja". Nije izjavljivao "nevin sam, nikakvo zlo nisam počinio", pošteno je rekao da je bio isuviše mlad da donosi bilo kakve odluke kojih bi se kasnije stideo ili kajao. Mogao bih, ali ne želim da koristim takav izgovor.

Šta sam mislio kada sam se vratio iz logora, saznao da su mi i kako su mi ubijeni roditelji, lekari iz Zrenjanina? Da je tata odveden iz Topovskih šupa u smrt kao talac, mama ugušena u kamionu-dušegupki. I da od svega što smo posedovali više ničega nema. Šta sam tada mislio o onima koje su nakon oslobođenja Jugoslavije, dok sam još bio u logoru, i kasnije, kad sam već bio skojevac u Novom Sadu, lišavali imovine, ponekad i života? O onima koji su sarađivali sa ubicama mojih roditelja, ili makar nemo posmatrali kako odvode u smrt njihove sunarodnike, koji su normalno živeli sa svojim porodicama dok sam ja bio u koncentracionim logorima? Ne bih stavljao nikakav akcenat na svoju malu, ličnu sudbinu, ali takvih kao

IZLOŽBA "U IME NARODA": Eksponati komunističke represije
Foto: A. Anđić

što sam ja bilo je još. Bilo nas je mnogo.

Odmah da kažem: osećali smo se kao pobednici. I ja sam se osećao kao pobednik, iako toj pobedi ničim nisam doprineo, ali neki jesu, neki i te kako! Kako bih ja sudio "u ime naroda" da su me imenovali da sudim? Da li bih streljao da su mi dali zadatak da izvršavam presudu "u ime naroda"?

Sad bi najlakše bilo da kažem: ne bih ja nikada umrljao krvlju svoje nevine ruke, ali to ne bi bilo pošteno. Pošteno je da izjavim: ne znam kako bih se ponašao. Pošteno je da se ponadam da ne bih učinio ništa čega bih se danas stideo. Da se nadam? Da li je to dovoljno?

NEDIĆ I MIHAILOVIĆ

Zvuči kao fraza, i jeste fraza, ali najpreciznije izražava šta hoću da kažem: život je tada bio jeftin. Kad se 1948. godine moj sekretar SKOJ-a ubio, jer nije mogao da se opredeli između Staljina i Tita, nisam se mnogo potresao. Sudbina. U logoru se stalno umiralo. Ko nije izdržao ubio bi se bacajući se na bodljikavu žicu kroz koju je propuštana električna struja. U toku jedne od poslednjih noći onog aprila pre 69 godina, pre nego što će nas Amerikanci osloboditi, žureći na nužnik, spotakao sam se o leš i šutnuo ga da bih ga uklonio sa staze. I već tada sam se čudio i znao da ću se jednog dana čuditi kako sam mogao da šutnem leš koji mi se isprečio na putu. To je bilo u koncentracionom logoru Langenštajn-Cviberge negde oko 10. aprila 1945. godine. Ni to baš ne spada u "olakšavajuće okolnosti", ali utiče na razmišljanje o tome kako bih ja sudio "u ime naroda".

Što se tiče Milana Nedića, valjda ne treba gubiti mnogo reči o njegovoj poniznoj saradnji sa nemačkim okupatorom, uključujući sprovođenje holokausta u Srbiji, o čemu, pored ostalog, svedoči i depeša šefa vojničke uprave u Srbiji, Harolda Tarnera, Berlinu o Nedićevim zaslugama što je Srbija "očišćena od Jevreja". Spasavao srpske izbeglice iz drugih krajeva Jugoslavije? Srbija je morala da ih prihvati, zbog toga što su to Nemci naredili. Zaključujem da bih ja njegovu smrtnu presudu potpisao i ne bi me grizla savest zbog toga, mada sam u principu protiv smrtne kazne. Kažu da nije sam skočio kroz prozor? A zašto bi ga bacili u smrt? Nedića je makar bilo lako osuditi, a ni na Zapadu niko ne bi protestovao zbog toga.

Draža Mihailović? Da stavimo u stranu jugoslovensku i srpsku istoriografiju, njegova saradnja sa nemačkim okupatorom već od jeseni 1941. neosporna je na osnovu nemačkih dokumenata, pre svega svedočenja Jozefa Matla, koji je kao kapetan nemačke vojne obaveštajne službe sarađivao s njim i posle rata kao profesor istorije u Gracu pisao na tu temu, kao i na osnovu dokumenata koje je sakupio austrijski istoričar Valter Manošek. Nikad nisam čuo protivargumente, njegovi današnji sledbenici prećutkuju te dokumente.

KVISLING I PETEN

Vidkun Kvisling, norveški premijer koji je sarađivao sa Nemcima, osuđen je na smrt i streljan, francuski maršal Peten osuđen je na smrt, ali ga je De Gol pomilovao na doživotnu robiju. Manje je poznato da su u Francuskoj vođeni brojni procesi protiv saradnika okupatora, osuđeno ih je oko 120.000, a na smrt 4783, ne zna se koliko je desetina hiljada linčovano bez presude. U Italiji je takođe oko 100.000 stvarnih ili nabeđenih fašista ubijeno odmah posle rata, zna se kako je završio Musolini – javno obešen za noge zajedno sa svojom ljubavnicom Klarom Petači.

U Francuskoj, Norveškoj, Danskoj i u Italiji su devojke, koje su optuživane da su imale ljubavne odnose sa okupatorima, šišane do glave. U Francuskoj su ih sa obnaženim grudima vodali ulicama gradova, vezivali za stolice i šišali. U Norveškoj posle takvog poniženja »

čak su prebacivane u logore, jedan je bio na ostrvu Hovedoja u fjordu ispred Osla. Varijanta ženskog "Golog otoka"? Nisam uspeo da nađem podatke o tome koliko je Francuskinja, Norvežanki, Belgijanki i Dankinja tretirano na taj način, ali jesam da je Državni arhiv Norveške 2010. godine odbio da dokumentaciju o tome iznese u javnost.

Takva su bila vremena? Ja tu konstataciju ne shvatam kao odbranu svega što se kod nas zbilo, o čemu svedoči izložba "U ime naroda", nego pokušavam da šire shvatim okolnosti pod kojima se događalo što se događalo.

PODUNAVSKE ŠVABE

Tek nekoliko decenija posle rata počeo sam da se interesujem za sudbinu podunavskih Švaba, pre svega iz Banata, u kome je za vreme mog detinjstva nemački jezik bio svuda prisutan, jer su ga govorili i ti Nemci i većina Jevreja i Srbi. Posle rata je nemački jezik u Banatu gotovo izumro. Ustanovio sam da su brojni Nemci, koji su bili odgovorni za ratne zločine, pobegli na vreme, a strahovita i nepravedna odmazda vršena je nad onima koji su ostali, nad onima koji su smatrali da ni zbog čega nisu krivi. O ubistvima i "logorisanju", kako se to onda zvalo, napisao sam fičer za nemački radio, malu seriju koja je izašla u NIN-u i roman *Guvernanta*. Trudio sam se da se zbog onih koji su ubijali ili kinjili nevine u ime osvete za moju sudbinu, priznam krivicu i tražim oprost, iako nisam bio prisutan kad se – da ponovim te reči – "događalo što se događalo". Da li sam mogao više? Mislim da nisam.

REZOLUCIJA INFORMBIROA

Otkup i prinudno osnivanje seljačkih radnih zadruga. To je zaista bila glupost po ruskom uzoru, upropašćavanje poljoprivrede, ali ja to tada nisam primećivao. Da me je SKOJ poslao da agitujem u vezi s tim, sigurno bih poslušao. Umesto toga su me postavili za predsednika literarne sekcije. Član Mesnog komiteta zadužen za te probleme rekao mi je otprilike:

"Ti si buržujskog porekla pa ćeš lakše izaći na kraj sa tim buržujćićima."

Rezolucija Informbiroa, kojom su "zdrave snage" u Jugoslaviji pozvane da sruše Tita, jer je on eksponent imperijalističkih sila čiji je zadatak da razbije Komunističku partiju Jugoslavije, objavljena je 30. juna 1948. godine. Diplomski ispit sam u Građevinskoj srednjoj tehničkoj školi u Novom Sadu polagao od 6. do 14. jula. Mi smo posle objavljivanja Rezolucije održali skojevski sastanak, ali ne da bismo se izjasnili za Tita ili Staljina, nego da bismo se dogovorili kako da varamo na ispitima. Bila su dva paralelna odeljenja, jedno je trebalo da van škole radi za ono drugo. Smislili smo kako da se iznesu zadaci, kako da se urađeni vrate u učionicu i da se izbegnu kontrolori. Precizno smo propisali koji od nas sme da bude odličan, ko vrlo dobar, a ko samo dobar, da na kraju ne bi bilo isuviše sumnjivo. Naravno da je uspelo. Čini mi se da do danas niko nije opisao slične "skojevske" podvige: mali rat učenika protiv profesora; naše ubeđenje da što više nas treba što pre da završi to blesavo školovanje da bismo najzad učestvovali u obnovi i izgradnji zemlje. Greh priznajem i dodajem: smešno mi je, ne kajem se.

ISTORIJSKI KONTEKST: Streljanje u Vojvodini, Staro sajmište i Bitka na Sutjesci
Fotografije: Wikipedia i Arhiva Vremena

Ja se uopšte ne sećam jednog događaja u beogradskoj školi u kojoj sam predavao građevinske konstrukcije, nacrtnu geometriju i tehničko crtanje. Imao sam devetnaest godina, moji učenici i učenice šesnaest-sedamnaest. Podsetio me moj bivši učenik sa kojim sam se slučajno sreo u jednoj beogradskoj kafani – on je meni prišao, ja ga ne bih prepoznao – a pre neki dan mi se opet javio telefonom da mi kaže "da sam mu spasao život". Prepričavam šta mi je on rekao. Na sastanku u školi postavljeno je pitanje jedne naše učenice koja se izjasnila u prilog Rezolucije. On je hteo da je brani sa obrazloženjem da svako ima pravo na svoje mišljenje, a ja sam ga – kaže on – sprečio da govori i posle ga hitno poveo u stranu. Objasnio sam mu, tvrdi, da devojčica ima rođaka narodnog heroja koji će je sigurno izvaditi iz nevolje, ali da je on iz provincije i da neće imati ko da ga brani i da će propasti na Golom otoku. Ispričao mi je da mu nisam iznosio svoje mišljenje, ni u šta ga nisam ubeđivao, ali da sam ga upozoravao na posledice ako ne bude držao jezik za zubima. Kažem da to on priča, ja se ne sećam – ali zašto bi čovek izmišljao "iz čista mira"? "Goli otok" sigurno nisam rekao. U to vreme taj se pojam još nije koristio. Govorili smo "Mermer", slati na "Mermer". Kažnjavalo se "administrativno na društveno korisni rad", ta je formula korišćena za postupak kada Udba hapsi, sudi i izvršava presudu. Tragikomično je kad ljudi koji danas pišu na tu strašnu temu čak ne raspolažu ni rečnikom kojim smo se tada služili.

U pogledu moje ispovesti izjavljujem da je zaista istina da mi je čovek prišao i rekao da sam ga "spasao". To govori meni u prilog. Ali šta sam mislio? Sećam se da sam od prvog trena bio za Tita, prvo sam doduše samo mislio da drug Staljin možda nije dobro obavešten, ali nisam se kolebao.

PROSVEĆENI APSOLUTIZAM

List "Omladina", koji je izlazio tri puta nedeljno, ukinut je 1968. godine, a umesto njega osnovan je nedeljnik "Mladost". Ja

sam postao urednik zabavnog dela, poslednje četiri stranice. Posao su tu dobili i dvojica osuđenika sa Golog otoka, Stanko Vrzić, da se oproba kao fotograf, i Jug Grizelj, ne da piše, nego samo da radi u dokumentaciji. Mislim da ne treba detaljnije objašnjavati ko je posle postao Jug Grizelj, jedan od najistaknutijih novinara koji su ikada radili na ovim našim prostorima. Malo-pomalo počeo je da piše u "Mladosti". Jug je bio jedan od najlepših muškaraca koje sam ikad video uživo,

ali to nije tema za ovaj napis. Grehota je što na internetu nikako ne mogu da nađem podatke za Vrzića, koji je sedamdesetih i osamdesetih godina našeg veka bio jedan od vrhunskih fotoreportera u Jugoslaviji. Kad razmišljam o njima, čudim se što ih niko od nas nije ništa pitao u vezi sa Golim otokom, ja sigurno nisam. Ja sam prosto mislio da je to isuviše bolno, da je njihova intima, da me se ne tiče, iako sam bio radoznao. Da li da se kajem zbog toga?

Neko negde jednom napisa da je Titov režim bio prosvećeni apsolutizam. To mi se sviđa.

IZBACIVANJE IZ STANOVA

Ko god je u to vreme završio neku školu dobio je posao. Pojam nezaposlenosti nije postojao. Sa diplomom sa prosečnom ocenom 4,35, svakako i zahvaljujući svojim "skojevskim vrlinama", postavljen sam za nastavnika Građevinske srednje škole u Beogradu. Stan u Beogradu, naravno, nisam dobio. Spavao sam na madracu kod poznanika ili u školskoj učionici. Na kraju mi je mama koleginice, nastavnice iz Tehničke škole, izdala sobičak.

Kad je pokojna Svetlana Velmar Janković objavila svoj autobiografski roman u kome, pored ostalog, opisuje kako su posle rata usred zime njenu bolesnu mamu i nju izbacili iz petosobnog stana, a ja baš objavio roman *Balerina i rat*, u kome sam opisao kako smo "mi pobednici" osvajali Beograd, predložio sam da održimo zajedničke književne večeri. Rekao sam joj da bih ispričao kako su nas 1941. izbacili iz našeg petosobnog stana. I u tom kontekstu svakako ne bi izostala sudbina naših roditelja, naravno i njenog oca koji je bio pomoćnik ministra u vladi Milana Nedića. Odbila je. Razumem zašto je odbila. Ja sam je voleo, nadam se da ni ja pokojnoj Svetlani nisam bio antipatičan.

NISAM KRIV

U vojsci sam u Bitolju bio sekretar Osnovne organizacije Saveza komunista u četvrtoj četi trećeg bataljona i član bataljonskog komiteta, u Ambasadi SFRJ u Bonu sekretar Osnovne organizacije, posle sam bio član Opštinskog komiteta Stari grad i član Savezne konferencije SSRNJ. Savetnik za štampu i kulturu jugoslovenske ambasade u Bonu. I sekretar predsedništva Saveza književnika Jugoslavije, koji se, dok sam bio na toj funkciji, malo-pomalo raspadao, kao što će uskoro za njim i cela zemlja da se raspadne. I još svašta... Preispitujem svoju ulogu. Ne osećam grižu savesti, ne kajem se nizašta što sam na tim funkcijama učinio ili propustio. Vozačku dozvolu sam dobio 1958. godine na Saveznoj radnoj akciji izgradnje auto-puta Ljubljana–Zagreb, gde sam bio član glavnog štaba i glavni urednik lista "Mladost na autoputu". Jedan od viceva koji se tada pričao počeo bi pitanjem:

"Ko ima prednost ako se na raskrsnici dolazeći sa raznih strana istovremeno sretnu vozilo hitne pomoći, vatrogasaca, milicije i kolona predsednika SFRJ?"

Pravilan odgovor je da je pitanje pogrešno postavljeno:

"Kad krene kolona predsednika niko u vidokrugu više ne sme da se kreće."

Ja nisam poznavao nikoga ko je uhapšen zbog pričanja viceva. Znam da je Tito voleo da mu prenesu viceve o njemu. Ko konkretno zna za takve slučajeve ima pravo da ih iznese, ali, molim, konkretno.

Na kraju ću se samome sebi obratiti sa "časni sude" i izjaviti:

"Uz saznanje da me zbog toga možete kazniti, izjavljujem da zakletvu u smislu vaše prakse ne umem da položim. Obećavam, doduše, da ću se starati da govorim istinu, nisam siguran da li ću uspeti da ne kažem ništa drugo osim istine, jer mi je mašta neukrotiva i može da se dogodi da nehotice kažem nešto što nije sasvim tačno, ali celu istinu nikako ne mogu da kažem, jer mislim da je niko osim boga ne zna, a u njega ni inače ne verujem. Ali u smislu vaše optužnice posle savesnog razmišljanje i uz dužno poštovanje izjavljujem: Nisam kriv!" ¶

IVAN IVANJI

Hrvatska i srpska primena dve verzije istorijskog revizionizma

Rezultati Drugoga svjetskog rata i njemu analognih sukoba ne mogu se promijeniti – poznato je tko su bili pobjednici, a tko je poražen – ali se tu pribjegava izravnoj revalorizaciji sukobljenih strana: rat je završio kako je već završio, ali tragedija je što nije pobijedila ona druga strana. Iako ta koncepcija ima svoje zagovornike i u Hrvatskoj i u Srbiji, ona je bazično oblikovana na Zapadu. U tom se smislu u Njemačkoj formiraju revizionističke škole, koje su posvećene preispitivanju uzroka i karaktera Drugoga (pa i Prvoga) svjetskog rata, te potpunom ili bar djelomičnom rehabilitiranju nacionalsocijalizma, relativiziranju ili čak i nijekanju razmjera ratnih zločina Wehrmachta u ratu, kao i holokausta, itd.

Piše: **Lino Veljak**

Naslov sugerira da je tu riječ o dvije različite strategije historijskog revizionizma. No, ne radi se tek o strategijama, već i o nečemu temeljnijem i dubljem: o dvije međusobno različite koncepcije revidiranja slike o prošlosti. No, najprije treba definirati pojam *historijski revizionizam*, te pretpostavke koje uopće omogućuju pojavu nečega takvoga. Pojam označava prevrednovanje bitnih zbivanja u odnosu na nedavnu prošlost, a u užem smislu odnosi se na prevrednovanje sudionika u nekom recentnom građanskom ratu, internom sukobu ili međunarodnom ratnom sukobu čiji su akteri obilježeni suprotstavljenim vrijednosnim orijentacijama, kao i u prevrednovanju rezultata odnosnog rata; pri tom se u pravilu friziraju (a nerijetko i falsificiraju) ustanovljene ili ustanovljive činjenice o zbivanjima koja su predmet revizije. Revizionizam se dakle odnosi na interpretaciju i valorizaciju sukoba, ali ne svih ratova i drugih oblika nasilnih sukoba, već samo onih koji se ne zasnivaju isključivo na pragmatičnim interesima nego se temelje i/ili opravdavaju antitetičnim idejama, vrijednostima, pogledima na svijet, antropologijskim koncepcijama i vizijama poželjne budućnosti.

Dvije koncepcije i njima primjerene dvije strategije historijskog revizionizma mogu se imenovati kao *(neo)frankistička* i kao *neofašistička/neonacistička* strategija. Postavlja se pitanje po čemu se razlikuje frankistički (i neofrankistički) od neofašističkog odnosno neonacističkog pristupa revidiranju prošlosti.

Prvi pristup dobio je ime po Francisku Francu, predvodniku oružane pobune protiv Španjolske republike 1936. i potom (od poraza republike 1939. pa do njegove smrti) *caudillu* obnovljene monarhije. Naziv *caudillo*, vođa ili ratni vođa, titulu koja je ekvivalentna njemačkom terminu *Führer* i talijanskom *Duce*, Franco je očigledno preuzeo iz latinoameričke historije, gdje je zabilježen niz diktatora koji su u raznim zemljama (najviše u Argentini) označavani upravo tim nazivom. Nakon što je pobijedio u građanskom ratu Franco je proglasio "nacionalnu pomirbu" svih Španjolaca (koja je onda dodatno legitimirala represiju protiv svih onih koji se nisu pomirili s njegovom autoritarnom – djelomice i totalitarnom – diktaturom), što je dobilo svoj simbolički izraz sahranom poginulih pripadnika suprotstavljenih strana u zajedničkoj grobnici u Dolini palih, *Valle de los Caidos*. Tu se ne radi o reviziji rezultata građanskog rata, već o konstatiranju njegovih rezultata: pobjede falangista nad republikancima. Pri tom pobjednici udjeljuju milost poraženima i posthumno ih primaju u redove pomirene španjolske nacije. Naravno, zaobiđeno je pitanje što je s onima kojima je tu oduzet etnički identitet, s Baskima, Kataloncima, Galježanima i drugima koji se nisu osjećali pripadnicima unitarne španjolske nacije, ali su nakon smrti mimo svoje volje uračunati među, u smrti pomirene, Španjolce.

PRESAĐIVANJE U HRVATSKU

Taj frankistički model posthumne pomirbe izravno je u svojoj verziji revizije prošlosti primijenio Franjo Tuđman. Ima indicija da je Tuđman ideju o pomirbi suprotstavljenih strana u Drugom svjetskom ratu preuzeo od Vjekoslava Maksa Luburića, koji je živeći u Francovoj Španjolskoj među hrvatskim emigrantima propagirao nužnost pomirbe svih Hrvata. Ideja "nacionalne pomirbe" elaborirana je postupno, a njezini se temelji mogu rekonstruirati na osnovi za ovu problematiku ključnih Tuđmanovih djela. U prvom su redu to knjige *Bespuća povijesne zbiljnosti* (1990), *S vjerom u samostalnu Hrvatsku* (1995) i *Usudbene povjestice* (1995). U javnosti nije s oduševljenjem bio dočekan njegov prijedlog da se u Jasenovcu zajedno pokopaju kosti partizana i pripadnika ustaškodomobranskih snaga, a valja reći da su otpori dolazili s obje strane, i sa strane onih koji su ostali privrženi partizanskoj odnosno antifašističkoj tradiciji kao i s filoustaške strane, pa

JASENOVAC, KAMENI CVET: Skulptura Bogdana Bogdanovića na mestu logora

Foto: Wikipedia

stoga ta ideja nije realizirana za Tuđmanova života, ali još i danas ima njezinih zagovornika, pa je tako iz Hrvatske biskupske konferencije potekla inicijativa da se stvori "svehrvatski grob" pokraj Crkve sv. Marka na Udbini, gdje bi se pokopale kosti svih neidentificiranih žrtava iz Drugoga svjetskog rata.

Osnovna razlika između Francova pomirenja republikanaca i falangista na jednoj, te Tuđmanove ideje pomirenja partizana i ustaša na drugoj strani sastoji se u tomu što se u prvom slučaju ne radi o reviziji, jer jasno je tko je u španjolskom građanskom ratu pobijedio a tko je doživio poraz, dok je u ovom drugom slučaju riječ o reviziji rezultata Drugoga svjetskog rata, ali ne tako da bi se međusobno zamijenile uloge pobjednika i poraženih, jer se ne može nikako zanijekati jednoznačno utvrđena činjenica da je Drugi svjetski rat završen pobjedom antifašističke koalicije (u konkretnom slučaju: pobjedom Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije) i porazom nacifašističke osovine (u konkretnom slučaju: porazom oružanih snaga Pavelićeve Nezavisne Države Hrvatske), nego prevrednovanjem karaktera samoga rata. Riječ je o vrednovanju antifašističko-ustaškog sukoba kao tragičnog nesporazuma uzrokovanoga međunarodnom konstelacijom. Za razliku od onih koji su skloni da Hrvate koji su sudjelovali u ustanku protiv kvislinške tvorevine NDH proglase nacionalnim izdajnicima (a pogotovo od onih koji takvo vrednovanje utemeljuju na pozitivnom vrednovanju nacifašističke koalicije i jednoznačno negativnom vrednovanju antifašističke koalicije na globalnom planu), Tuđman je kao nekadašnji partizan odbijao da hrvatske antifašiste – ukoliko su Hrvati – proglasi anacionalnim i protuhrvatskim elementima, ali i da jednoznačno negativno vrednuje Pavelićevu tvorevinu. U kvislinškoj je državi vidio i jednu pozitivnu stranu: ostvarenje vjekovnoga hrvatskog sna o samostalnoj državi, ali u tragičnom kontekstu nužnog odabira one strane u svjetskom sukobu koja će 1945. doživjeti poraz. To možda najbolje ilustrira izjava jednoga od najbližih Tuđmanovih suradnika, Andrije Hebranga mlađega, inače sina istoimenog partizanskog vođe i kasnijeg saveznog ministra (koji je nakon Rezolucije IB-a uhapšen pod optužbom da radi za Staljina). Govoreći o svom ocu i Maksu Luburiću, on za ovoga drugoga, poznatog zapovjednika Jasenovca tvrdi da se unatoč pogrešnoj (ustaškoj) stranci čije su metode bile fašističke, Luburić "nikada nije borio protiv Hrvatske; imao je svoju viziju Hrvatske i za njega je to bio jedini pravi put", te dodaje: "I moj je otac imao svoju viziju; njegov ga je put odveo komunizmu i antifašističkoj akciji." Dakle, prema Hebrangu je između ustaša i hrvatskih partizana vladala – unatoč tragičnom nesporazumu – temeljna suglasnost u pogledu državotvorne ideje.

Razrješenje toga *tragičnog nesporazuma* između hrvatskih kvislinga i hrvatskih antifašista omogućeno je tek uspostavom samostalne hrvatske države do koje je došlo tek u okviru procesa raspada SFRJ. Republika Hrvatska, uspostavljena i međunarodno priznata u razdoblju od 1990. do 1992. godine, ustavnom se odredbom temelji (i) na antifašističkoj borbi u Drugom svjetskom ratu, što je simbolički potvrđeno proglašenjem 22. lipnja, dana kad je 1941. osnovan prvi partizanski odred u šumi Brezovica kraj Siska, državnim praznikom pod imenom Dan antifašističke borbe. Tim je državnim praznikom nadomješten dotadašnji Dan ustanka naroda Hrvatske 27. srpnja, kojim se obilježavao ustanak u Srbu (budući da su taj ustanak podigli lički Srbi, on se nije uklapao u koncept svehrvatskog pomirenja, te je, dapače, označen kao četnički ili "četničko-komunistički" ustanak. Nova, po definiciji demokratska, Hrvatska izvodi svoj europski antifašistički legitimitet iz hrvatskoga partizanskog pokreta u Drugom svjetskom ratu (očišćenoga od pripadajućeg konteksta što ga sažeto izražava jedna ondašnja parola, ona o "oružanom bratstvu hrvatskog i srpskog naroda"). S druge strane, takva dekontekstualizacija hrvatske antifašističke borbe u Drugom svjetskom ratu omogućuje Tuđmanu oblikovanje nove sinteze, idealna postuhumnog pomirenja svih Hrvata koji su se u vrijeme NDH borili na suprotstavljenim stranama, a istinu čijega antitetičkog zalaganja za Hrvatsku ozbiljuje uspostava Republike Hrvatske (što se materijalno očituje i u izjednačavanju prava preživjelih pripadnika svih oružanih formacija iz Drugoga svjetskog rata). Time se kvislinška tvorevina NDH djelomice legitimira: ne rehabilitira se, naime, njezin kvislinški karakter, nego samo njezina temeljna državotvorna ideja koju

FRANKISTIČKA I FAŠISTIČKA STRATEGIJA: Ante Pavelić, Vjekoslav Maks Luburić, Milan Nedić, Dragoljub Mihailović

ona, uslijed međunarodnih okolnosti, nije uspjela realizirati u valjanom i održivom obliku. Dakle, pomirba partizana i ustaša temelji se na njihovoj zajedničkoj pripadnosti hrvatskom narodu i na njihovoj zajedničkoj državotvornosti. Naravno, otvoreno je pitanje koliko je hrvatska državotvorna ideja zbiljski bila prisutna među hrvatskim partizanima, a koliko im je ona naknadno pripisana, bilo iz razloga friziranja pojedinih biografija, bilo pak iz razloga determiniranih htijenjem da se (makar i naknadno, makar i na temelju fikcije) uspostavi etnička homogenizacija.

PRESAĐIVANJE U SRBIJU

Uočava se sličnost s dominantnim tipom historijskog revizionizma u Srbiji. Ponajprije upada u oči dominantna ocjena prema kojoj su se za vrijeme Drugoga svjetskog rata i njemačke okupacije Srbije uslijed tragičnog nesporazuma sukobila dva antifašistička pokreta, onaj partizanski i onaj četnički. Slika prošlosti, posebno slika razdoblja njemačke okupacije Srbije od 1941. do 1944. godine drastično je revidirana, ponajprije u pogledu inzistiranja na antifašističkom karakteru Ravnogorskog pokreta. Revidirana interpretacija Drugoga svjetskog rata postala je i standardnim mjestom u školskim udžbenicima, što je rezultiralo i kontroverznim pokušajem izjednačavanja materijalnih prava nekadašnjih partizana i ravnogoraca. Partizanski ustanak u Srbiji započeo je prema zagovornicima nacionalnog pomirenja (ali i prema onima koji zastupaju drugi tip historijskog revizionizma) time što je "Srbin pucao u Srbina": naime do 2009. godine u Srbiji se kao Dan ustanka obilježavao 7. srpanj, datum kada je 1941. jedan od pokretača antifašističkog ustanka u Srbiji Žikica Jovanović Španac predvodio u Beloj Crkvi kod Krupnja partizanski napad na žandare u službi kvislinškog režima te ubio jednoga (a u napadu je ubijen još jedan žandar). Među onima koji partizanski početak ustanka u Srbiji drže tragičnim nesporazumom te inzistiraju na dva ravnopravna (premda "tragično sukobljena") antifašistička pokreta izrazito je prisutno nastojanje da se uspostavi posthumno pomirenje svih Srba, uključujući i one koji su služili okupatoru, bilo kao pripadnici kvislinškog aparata vlade Milana Nedića, bilo kao pripadnici fašističkih formacija Dimitrija Ljotića. Oni su, doduše, bili na krivoj strani, ali su htjeli dobro svome narodu (da ga spase od okupatorske represije itd.), te ih stoga treba prihvatiti u posthumnom pomirenju. Doduše, upitno je ima li u tom pomirenju mjesta i za one antifašiste koji nisu ujedno bili i srpski nacionalisti. A zanimljivo je da neki zagovornici ove sumnje tvrde kako u Srbiji do neonacističkog "Nacionalnog stroja", koji se pojavio početkom ovoga milenija, nikad nije bilo fašizma.

Time već prelazimo na teren druge koncepcije i druge strategije historijskog revizionizma. Rezultati Drugoga svjetskog rata i njemu analognih sukoba ne mogu se promijeniti (poznato je tko su bili pobjednici, a tko je poražen), ali se tu pribjegava izravnoj revalorizaciji sukobljenih strana: rat je završio kako je već završio, ali tragedija je što nije pobijedila ona druga strana. Iako ta koncepcija ima svoje zagovornike i u Hrvatskoj i u Srbiji (a čini se na temelju nizu pokazatelja da postaje dominantnom strategijom historijskog revizionizma s tendencijom potpunog marginaliziranja neofrankističke strategije), ona je bazično oblikovana na Zapadu. U tom se smislu u Njemačkoj formiraju revizionističke škole, koje su posvećene preispitivanju uzroka i karaktera Drugoga (pa i Prvoga) svjetskog rata, te potpunom ili bar djelomičnom rehabilitiranju nacionalsocijalizma, relativiziranju ili čak i nijekanju razmjera ratnih zločina Wehrmachta u ratu, kao i holokausta, itd. Najpoznatiji je njemački zastupnik revizionizma Ernst Nolte, a uz njega vrijedi spomenuti Michaela Stürmera, Klausa Hilderbranda i Andreasa Hillgrubera. Pojava revizionizma izazvala je 1986. opsežnu raspravu, u kojoj su filozof Jürgen Habermas, izdavač Rudolf Augstein te niz historičara (Hans Mommsen, Joachim Fest, Eberhard Jäckel i drugi) osporili opravdanost revidiranja nacističkog režima i oslobađanja Trećeg Reicha od odgovornosti za Drugi svjetski rat.

Premda je njemački historijski revizionizam najpoznatiji, ta pojava nipošto nije ograničena na Njemačku. Pokušaji izravne revalorizacije uloga sukobljenih strana u Drugom svjetskom ratu bilježe se u nizu zemalja, uključujući i francuske pokušaje relativizirajućeg revidiranja kolaboracionizma u razdoblju njemačke okupacije i u razdoblju višijevske vlade na čelu s maršalom Pétainom te, primjerice, norveške reinterpretacije uloge Quislinga i njegove kolaboracionističke vlade. Revizionizam u Norveškoj vezuje se uz Institut za norvešku okupacijsku povijest, gdje se razumijevanje za norveški kolaboracionizam na čelu s Vidkunom Quislingom, kao i za njemačku okupaciju Norveške za vrijeme Drugoga svjetskog rata značajnim dijelom temelji na naglašenom antisemitizmu. Quislingovu je ulogu pozitivno vrednovao i britanski autor Ralph Hewins.

ZLO KORENJE I NACIONALNO LUDILO

Zanimljivo je da se prema mišljenju Domenica Losurda počeci historijskog revizionizma moraju tražiti još u Burkeovoj ocjeni Francuske revolucije 1791. godine. U korijenu prevrednovanja strana »

ISTORIJSKI NESPORAZUM, POSTHUMNO POMIRENJE I DRUGA IMENA ZA REVIZIJU: Ravnogorski prizor

Foto: D. Todorović

koje su se sukobile u Drugom svjetskom ratu često (možda čak i u pravilu) leži i negativno vrednovanje prosvjetiteljstva, a posebno Francuske revolucije (što se može pokazati već i na primjerima duha koji je vladao u francuskom integralnom nacionalizmu koncem 19. i početkom 20. stoljeća, kao i u njemačkom mladokonzervativizmu u periodu Weimarske republike). Tim duhom dominira negativno vrednovanje moderne (pri čemu je na posebnom udaru njezin sekularizacijski karakter) i žaljenje nad propašću predmoderne organske zajednice, na temelju čega se tu oblikuju ideje o potrebi obnove izgubljena organskog poretka. Ideje oblikovane u okružju Francuske akcije u značajnoj su mjeri utjecale na profiliranje talijanskog fašizma i španjolskog falangizma, dok su koncepcije njemačkog mladokonzervativizma u odlučujućoj mjeri utjecale na stvaranje njemačkog nacionalsocijalizma.

U historijskom revizionizmu našeg vremena, koji se idejno u značajnoj mjeri temelji na spomenutoj tradiciji ranoga 20. stoljeća, naznačeno se žaljenje transformira u nadu da ishod Drugoga svjetskog rata ne predstavlja definitivan poraz ideje totalitarne nacionalne (i/ili rasne) države i njome obuhvaćene organske zajednice. Sve to važi i za današnji historijski revizionizam u Hrvatskoj i Srbiji (pa i u drugim postjugoslavenskim zemljama, ali i u drugim postsocijalističkim državama, primjerice u Ruskoj Federaciji, gdje se u krugovima radikalne desnice iskazuje žaljenje što su Staljinovi sljedbenici ratovali protiv njemačkih nacista, te se taj sukob srodnih ideologija i poredaka doživljava kao tragičan nesporazum). Tako se ova neonacistička/neofašistička varijanta historijskog revizionizma u Hrvatskoj (gdje se ona konkretno profilira kao neoustaški revizionizam) kondenzira u priznavanje jedne jedine pogreške ustaškog pokreta, koja se sastoji u njegovu svrstavanju uz poraženu stranu u Drugom svjetskom ratu (pri čemu se, nerijetko, ta poražena strana, nacifašistička koalicija, eksplicitno ili makar implicitno, vidi kao strana koja je načelno bila u pravu). Izričita je u svakom slučaju relativizacija (Jasenovac je opravdan velikosrpskom represijom nad Hrvatima u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, partizanski zločini nadmašuju ili čak izrazito nadmašuju ustaške zločine itd.), čime se otvara prostor za ono čemu su pojedini autori koji afirmiraju ovu vrstu revizionizma jednoznačno skloni: za pozitivno vrednovanje ustaškog režima.

Slično je i s tim tipom revizionizma u Srbiji, koji kulminira u revalorizaciji lika i djela predvodnika autentičnoga fašističkog pokreta u Srbiji Dimitrija Ljotića, utemeljitelja Zbora. Tako se u predgovoru Ljotićevim sabranim delima (2001) veoma indikativno i posve u skladu s francuskim izvorima radikalnog revizionizma, među ostalim naglašava kako su posljednja dva stoljeća vladavine individualizma i liberalizma zamaglila istinu i dovela do razaranja "svetosavskog bića srpskog naroda", te da je upravo u Ljotićevim idejama sadržan put koji vodi do oslobađanja od magle modernog doba. Pored pokušaja rehabilitacije predsjednika kvislinške vlade Milana Nedića, tu je na djelu i jasna intencija da se – za razliku od neofrankističke strategije (koja se u konačnici ispostavlja tek kao otvaranje prostora za nastup neofašističke/neonacističke koncepcije) – od "dva antifašistička pokreta" afirmira samo onaj koji je 1945. poražen, četnički pokret, a da se onaj drugi, partizanski, označi kao izdajnički. A da u motivacijskom korijenu tog revizionizma leži i obuhvatnija intencija raskida s emancipatorskom tradicijom možda najbolje ilustrira usud lika i djela Dositeja Obradovića u intelektualnim i ideologijskim sferama u kojima se njeguje radikalni revizionizam. Tako se u *Žitijima svetih* Justina Popovića može naći i: "U Smirni je učio i naš Dositej Obradović, nešto mlađi savremenik Sv. Nikodima, koji je tražeći znanja i prosvetljenja sebi i svom narodu, prošao gluv i nem pored Sv. Gore i njene mudrosti. Zato su mu dela bila i ostala ispunjena 'otrovnoga pića' (Njegoš). Blagodareći 'dositejevštini' njegov narod se potuca po stranputicama već više od stoleća, zaboravivši i prezrevši u licu svojih učenih pretstavnika svetogorsko Svetosavlje i ostavši nedotaknut duhom sv. Koljivara." Slično hrvatskoj (ali i njemačkoj, itd.) verziji revizionizma, i ovdje se kao kriterij postavlja pripadnost nacionalno-metafizički pojmljenom konceptu homogenizirane nacionalne zajednice. Izdajnicima tu, dakako, nema mjesta.

Ispostavlja se, naposljetku, da su dvije strategije historijskog revizionizma tek prividno antitetične te samo djelomice kompatibilne: neofrankistička strategija služi, čini se, samo za otvaranje prostora radikalnom revizionizmu, onom koji u konačnici smjera ukidanju svega onoga emancipatorskoga što su posljednja dva stoljeća donijela čovječanstvu. ¶

(Autor je profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Tekst je napisan za zbornik "Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam – (Zlo)upotrebe istorije Španskog građanskog rata i Drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije"; skraćenja i oprema su redakcijski)

Za besprekoran rad vašeg online sistema dopustivo je samo najbolje

Obezbedili smo **promotivnu ponudu Cloud servera** po najpovoljnijim cenama koje će za vas važiti 12 meseci! Kreirajte virtuelnu mašinu potpuno prilagođenu vašem poslovanju na jedan klik.

Linux Cloud 1	Linux Cloud 2	Linux Cloud 3	Linux Cloud 4
1 CPU	1 CPU	2 CPU	4 CPU
1 GB RAM	2 GB RAM	4 GB RAM	8 GB RAM
30 GB HDD	40 GB HDD	80 GB HDD	120 GB HDD
100 Mbps port	100 Mbps port	100 Mbps port	100 Mbps port
17€ mesečno	25€ mesečno	50€ mesečno	80€ mesečno

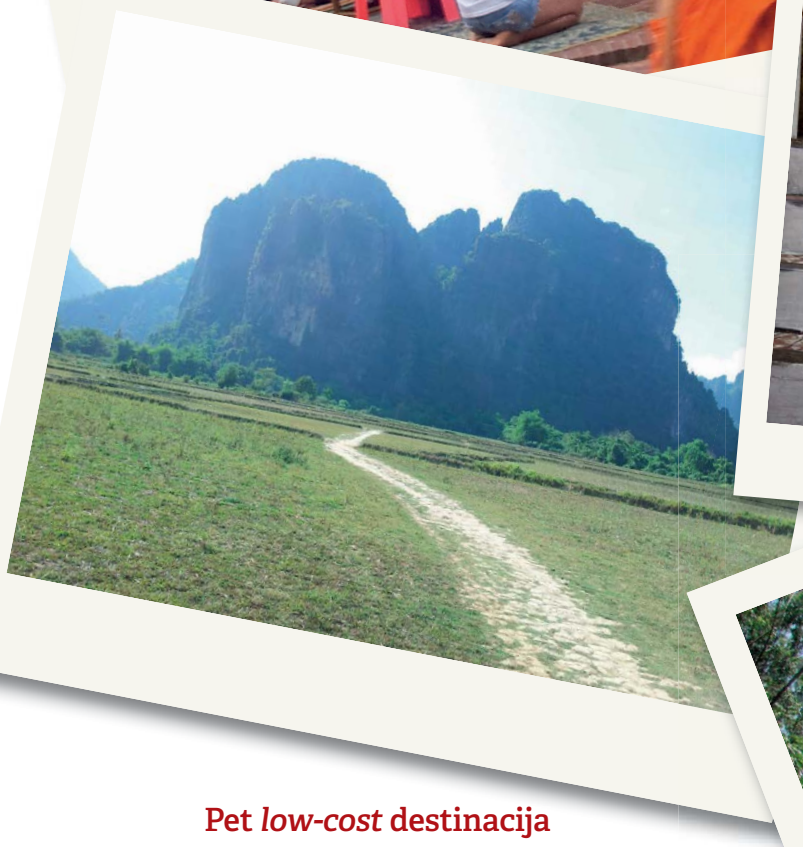
EUnet cloud

www.eunethosting.com

www.eunethosting.com/cloud-server • 0700 600 500 • +381 11 3010 500 • info@eunet.co.rs

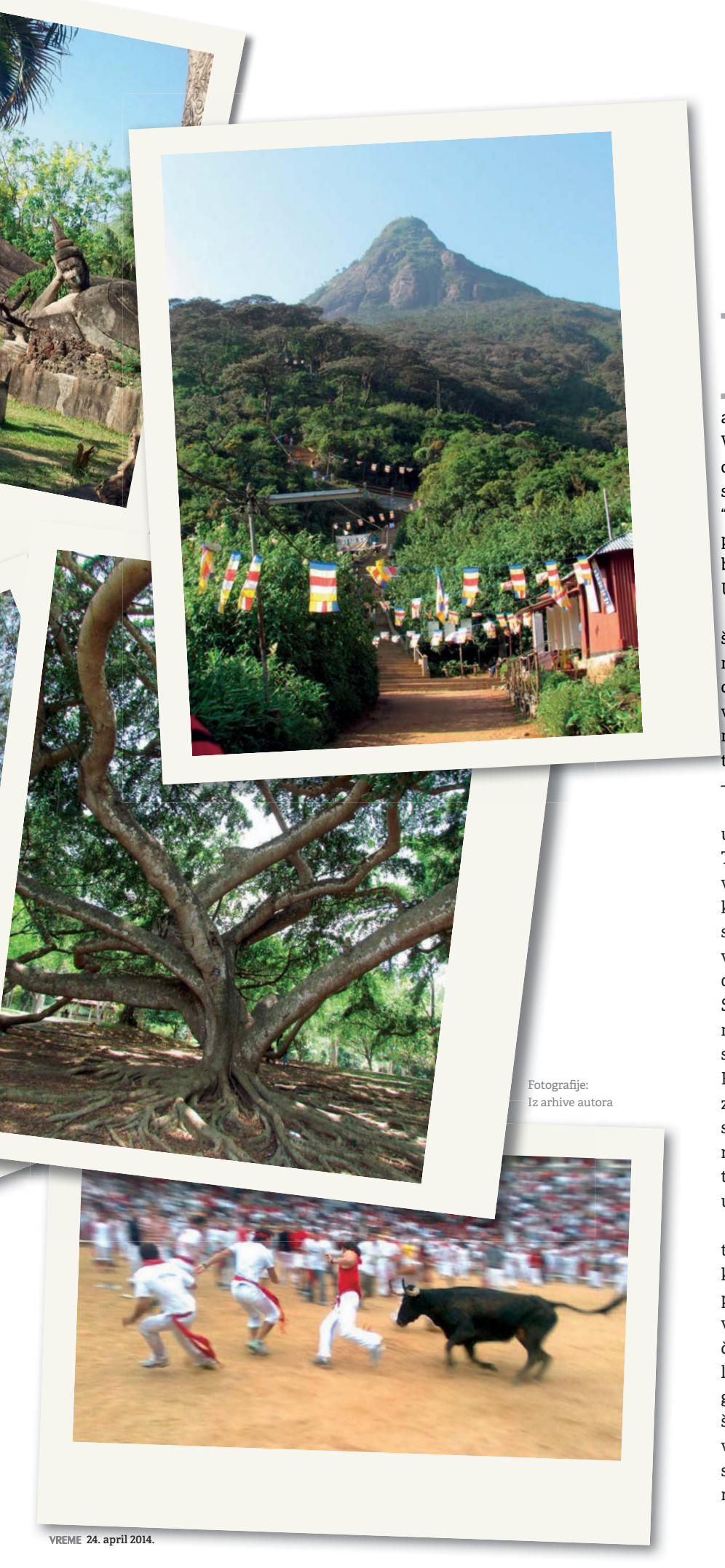

Pet *low-cost* destinacija

Nešto sasvim drugačije

Tandžir, Riga, Pamplona, Kendi i Luang Prabang, umesto Londona, Pariza, Rima ili Njujorka. Zašto ići stalno u Grčku, Tursku ili Egipat, kada za iste pare ima toliko drugačijih, senzacionalnih destinacija

Fotografije:
Iz arhive autora

Piše: **Robert Čoban**

Prošli tekst koji sam napisao za "Vreme" objavljen je u septembru 1991. godine pod naslovom "Pogrešno mitraljirana deca", a reč je bila o reportaži iz mesta Bač u Vojvodini, koje je 15. septembra 1991. avion JNA "greškom bombardovao". Kasnije se ispostavilo – pilot je mislio da je reč o "onoj strani Dunava", o Vukovaru – i tom prilikom ubio nekoliko ljudi u lokalnoj fabrici i mitraljirao decu koja su se igrala u Ulici bratstva i jedinstva.

Dvadeset tri godine kasnije, ponovo pišem za "Vreme". Ovog puta, od istog urednika kao i te 1991, naručeni tekst o low-cost putovanjima. Da li smo mi, u međuvremenu, postali normalna, "dosadna" zemlja ili je reč o tome da sam ja danas autor koji se bavi manje ozbiljnim temama – ostaje na čitaocima da procene.

Sve donedavno, na destinacije koje ne ulaze u četvorougao Crna Gora–Grčka–Turska–Egipat putovao je iz Srbije samo veoma mali procenat populacije. U velikoj meri, srpska elita i danas preferira destinacije koje sam jednom nazvao "putovanjima bez mozga". "Treba ići na Kubu dok je još Kastro živ", reći će vam On dok Supruga dodaje: "I na Maldive dok još nisu potonuli!". Tu su, naravno, i neizostavni Dubai, te šoping-ture za London, Rim, Milano ili Njujork. Svakako, obavezne su i posete sinovima i kćerima koji studiraju po zapadnim prestonicama dok mama i tata u Beogradu navijaju za Putina i pričaju o skoroj propasti Evropske unije i Amerike.

U međuvremenu, *low-cost* koncept putovanja sa jeftinim letovima i smeštajem, koji je u proteklih nekoliko godina preplavio svet – otvorio je čitavu paletu novih destinacija za koje se naši ljudi odlučuju ne baš tako često. U proteklih nekoliko godina sa sestrićem Stefanom ('88. godište) i još nekolicinom prijatelja obišao sam desetak destinacija na koje verovatno ne bih išao sa ženom i decom. Ipak, svaka od njih pruža "putniku sa mozgom" mnogo više od svih gore nabrojanih. »

TRAGOVI PROŠLOSTI: Hotel Kontinental u Tandžiru

Tandžir: Pusti grad da prođe ispred tebe

"Ako dođeš u neki grad na samo jedan dan, nemoj juriti da sve vidiš! Samo sedi u najbolju kafanu i pusti da grad prođe ispred tebe!", praktično je primetio Sartr i tog njegovog saveta držim se već godinama.

Kafe "Tingis" na malom trgu Petit Socco u Tandžiru jedno je od takvih mesta. Grad na krajnjem severozapadu Afrike sa privilegovanim pogledom na Atlanski okean, bio je poslednja tačka našeg puta po Maroku. Videli smo pre toga ono što većina turista u Maroku obilazi: zamršenu srednjovekovnu medinu u Fesu, grandiozni trg u Meknesu, gigantsku džamiju na obali okeana u Kazablanci, koloritni stari grad u Rabatu, magične pijace Marakeša i filmski ambijent Uzarzata sa one strane Atlasa. Tandžir je ostao za kraj.

Grad je svoje slavne dane imao u periodu između 1923. i 1956, kada je uživao status "internacionalne zone" pod udruženim protektoratom velikih kolonijalnih sila. Od 40.000 stanovnika na početku 20. veka – 10.000 su bili Jevreji, 10.000 Evropljani (uglavnom Španci) i 20.000 Marokanci. Takva mešavina obezbeđivala je atmosferu kosmopolitskog grada i pre uvođenja internacionalnog statusa kada Tandžir postaje stecište pisaca, slikara, špijuna, holivudskih glumica, trgovaca oružjem i drugih živopisnih likova epohe. Svi oni sretali su se u senovitim salonima hotela Continental, jednog od onih mesta "sa viškom istorije".

TRAGOVI STARE SLAVE

Danas je Continental prilično loše održavan hotel sa tri zvezdice u kojem možete prenoćiti za 30 evra i tek uporniji putnik pronaći će tragove stare slave. Jedan od njih je i ogromna antikvarnica koja poseduje sve što ovakva mesta na Orijentu obično imaju – i Džimija, vlasnika, voljnog da priča. Tu su potpisi i fotografije Džona Malkoviča, koji je ovde snimao *Čaj u Sahari*, kao i velikog broja drugih međunarodnih selebritija. "Prenoćio je pre par godina ovde i vaš ministar inostranih poslova Vuk Jeremić", priča nam Džimi i pokazuje njegov "trag" u knjizi utisaka. Ostaje nam da nagađamo šta je potonji predsednik Generalne skupštine UN-a radio u hotelu sa 3 zvezdice u Tandžiru.

Pomenuti "Tingis" od 1924, kada je otvoren, svakako pamti i bolja vremena. Njegovi gosti pored retkih turista i danas su prilično opskurni "relikti stare slave" Tandžira – čitava galerija neobičnih likova svih boja kože. Jedan od njih dobacuje nam sa susednog stola na engleskom: "Koji je to jezik kojim govorite? Srpski? Hrvatski?" Sićušni starac plamenih očiju predstavlja nam se kao Ričard, lokalni slikar, bivši džez-muzičar iz Njujorka. Nudi nam obilazak svoje galerije i posetu "Herkulovim pećinama" nedaleko od grada. Pitamo ga za novac – kaže da to radi volonterski, "voli da se druži", samo treba da platimo vožnju njegovom prijatelju taksisti. Stefan, Rale i ja odlazimo sa Ričardom ka "Herkulovim pećinama", on usput sasvim solidno peva *As time goes by* i prepričava anegdote iz njujorških džez-klubova. Vodi nas u restoran sa odličnom ribom, verovatno opet kod nekog njegovog prijatelja. Malo smo zatečeni scenom: gosti do nas odlaze i istog sekunda najmanje 20 mačaka skače na sto i potpuno "eliminiše" sve ostatke hrane, do te mere da je posle njih jedva i pranje tanjira potrebno. To se, naravno, desilo i sa našim stolom nakon što smo otišli. Ričard nas po povratku u grad vodi do prodavnice licencirane za prodaju alkohola da kupimo vino i pokušava da iskamči neku napojnicu za svoje usluge.

Dok smo posle u hostelu pili vino i prepričavali impresije iz grada, Stefan je pretragom na Guglu pronašao Ričarda i to u tekstu iz 2003. godine – "A Guide to 'Guide' in Tangier" na *washingtonpost.com*. Tamo je pisalo da je Ričard bio gostujući učitelj muzičkog. U Tandžir je navodno došao iz Šefilda, Engleska, da predaje alt-saksofon.

U eri internet-pretraživača nije lako više obavljati ni posao lažnog vodiča / sitnog prevaranta.

Riga: Uvek slušaj Ligu

Na recepciji savršeno čistog i organizovanog australijskog hostela u centru letonske prestonice pozdravlja nas plavokosa Liga: "Dobro došli u Rigu! Uživajte u provodu, ali zapamtite – nikako nemojte da pijete na ulici! Policija će vas odmah uhapsiti!"

Zašto bismo pili na ulici, svašta – pa velika krigla piva u baštama restorana i kafea košta jedan evro, a sunce u maju sija do 11 sati uveče, pomislio sam nešto kasnije. Idealna evropska *low-cost* destinacija: prelepa nacija – devojke visoke, lepe i svetlosmeđe, pivo jeftino, smeštaj takođe – grad ima jednu od najbolje očuvanih *art nouveau* četvrti u Evropi sa više stotina fantastičnih zgrada iz perioda secesije.

Ako se izuzme susret u jednoj od bašta sa srpskim biznismenom koji se predstavio kao Joca Ajkula (!?), sve je ličilo na odlično alkoholno veče na evropskom Istoku. Onda sam ja u jednom od kafića otišao iz bašte ka toaletu koji se nalazi

DOBAR PROVOD: Riga

desetak metara dalje u pasažu. Za stolom kod Stefana i Žike ostala mi je jakna sa novčanikom.

U MARICI

Po povratku nazad, u tami pasaža presrela su me dva policajca, odoka su konstatovali da sam popio i naložili mi da ih pratim do "marice". Bezuspešni su bili pokušaji da objasnim kako sam gost kafića i kako su mi stvari ostale za stolom u bašti. Ušao sam u maricu i seo. Motor se upalio i policajci su mi naredili da stojim dok je vozilo u pokretu. Počeli su da viču nešto na mešavini letonskog, ruskog i engleskog. Kroz glavu su mi proletele scene iz filma *Hostel* i šta mi je trebalo da se potucam po ovakvim mestima i kako imam decu i sve u tom pravcu. Setio sam se i Lige i njenog upozorenja. U toj gužvi pokazao sam im karticu našeg hostela. Za nekoliko minuta bili smo ispred istog: policajci su me ljubazno ispratili do vrata, opomenuli da ne smem da budem pijan na ulici "jer neko može da me opljačka" i poželeli mi laku noć. Pozvao sam Stefana i Žiku kojima nije bilo jasno gde sam se toliko zadržao. Priča o besplatnom prevozu do hostela zvučala im je potpuno suludo. I meni bi, da je nisam preživeo.

Pored Letonije, u tih sedam dana stigli smo do Estonije, Litvanije, ferijem iz Talina do Helsinkija pa čak i do Minska u Belorusiji. Sve prestonice su živopisne i arhitektonski zanimljive: Talin je srednji vek, Viljnus – barok, Riga – secesija. U autobusu između Rige i Talina bio je besplatni wi-fi. Tog proleća 2010. Air Baltic je uveo direktni *low-cost* let na liniji Riga – Beograd, što je i bio konkretni povod našeg putovanja. Žitelji Srbije i regiona očigledno nisu pokazali očekivano interesovanje za zanimljive baltičke prestonice – i direktni let je godinu dana kasnije ukinut.

Pamplona: Trka sa bikovima

Dok je naš autobus ulazio u Pamplonu, a pored mene promicale stotine ljudi u belim košuljama sa crvenim maramama, bivalo mi je sve jasnije da ću teško ispuniti obećanje dato sestri da Stefanu nikako ne dopustim da trči sa bikovima.

Festival San Fermin u Pamploni, koji je postao poznat nakon što ga je Ernest Hemingvej opisao u romanu Sunce se ponovo rađa, bio je samo jedna od tačaka našeg puta po Baskiji i Navari. Kasnije smo išli do Bilbaoa da pogledamo fascinantni Gugenhajm muzej, u mestu Gernika pričali sa dedom koji je kao učenik u podrumu škole preživeo bombardovanje ovekovečeno na Pikasovom platnu koje se danas nalazi u Muzeju "Kraljice Sofije" u Madridu... Obišli smo i San Sebastijan, prešli granicu i kupali se u talasima Atlantskog okeana ispred magičnog "Hotel du Palais" u Bijaricu, pili čaj u salonu u kojem je Kraljica Natalija Obrenović provodila dane daleko od Srbije i razvratnog supruga...

San Fermin, dakle. Svako ko je čitao Hemingveja, verovatno je poželeo da bude u Pamploni bar te dve nedelje dok traje festival ako ne i da trči sa bikovima. Svake godine, tim povodom Pamplonu poseti milion turista.

Iskreno, nisam planirao da trčim sa bikovima, lud jesam, ali ne baš toliko. Mislio sam da je za to potrebna nekakva formalna prijava, psihofizički test pre početka trke... Otišli smo na večeru i popili nekoliko buteljki odlične "rijohe" po restoranskoj ceni od 8 evra (za flašu) i priključili se razdraganoj masi koja je na ulicama Pamplone pila "kalimočo" (mešavina vina

U ARENI: Robert Čoban

i koka-kole, kod nas znana kao "bambus"). Negde iza ponoći neko nam je rekao da nema nikakvih prijava, nikakve specijalne garderobe i da svi koji se u sedam ujutro zateknu u toj ulici – trče trku sa bikovima, na španskom – "encierro"!

U ARENI

U sedam ujutro radnici su počeli da zatvaraju 825 metara dugu ulicu u staroj gradskoj jezgri Pamplone, postavljajući drvene pregrade na ulaze u sve pasaže i bočne ulice. Ko je tu – trči – hteo to ili ne, jer ne može više da izađe, ko nije tu – ne može više da uđe. A tu je gomila od nekoliko stotina "kalimočom" ohrabrenih učesnika – lokalaca i turista – spremnih da se suoče sa bikovima i sopstvenim strahom. U osam sati ispaljivanje rakete označava izlazak prvih šest bikova koji su se sjurili niz klizave kamene pločnike. Zauzeli smo poziciju u drugoj polovini ulice, bliže areni u kojoj se trka završava. Utrčali smo pred bikove u arenu za koridu, zajedno sa još pedesetak drugih koji su bili brzi ili poput nas, strateški dobro postavljeni. Za nama, uletelo je još šest bikova – sve životinje su odjednom nestale iz arene i činilo se da je to – to. U tom momentu video sam da su tribine pune publike koja očigledno nešto iščekuje. Tada su u razmaku od po nekoliko minuta počeli da puštaju jednog po jednog bika u arenu – na "goloruke" učesnike trke. Neki su ih izazivali, neki padali, bilo je i povređenih. "Preživeli" smo svih 12 "udara" i zadovoljni odšetali do hotela šutirajući usput neku praznu plastičnu flašu.

Kada smo po dolasku u hostel na Fejsbuku obznanili da je "encierro odrađen", moja sestra je u komentarima pominjala dato obećanje, žena me je ponovo podsećala da imam decu, i tu smo nekako i zaspali.

Kendi: Na stazi slonova

Odtako je Fly Dubai uveo redovnu liniju za Beograd, put do Šri Lanke postao je relativno jednostavan, a cena avionske karte je razumna (520 evra) s obzirom na to da je reč o dva leta od po četiri i po sata: Beograd – Dubai, Dubai – Kolombo. Na letu se sve sem vode naplaćuje, čak i gledanje filmova – ali zlata vredi USB utičnica ispred svakog sedišta koja omogućuje neprekidno punjenje praznih telefonskih baterija, moj večiti problem na svim putovanjima.

KENDI: Kraljevska palata i drvo koje je posadio J. B. Tito

Građanski rat između vladinih snaga i Tamilskih tigrova trajao je punih 26 godina od 1983. do 2009. Rat se vodio na severu ostrva, ali su terorističke akcije izvođene širom zemlje, što je uticalo na nestabilnost države i samim tim i na to da Šri Lanku zaobiđe turistički bum koji je tokom te tri decenije zahvatio Tajland, Maleziju pa i Indiju. Na Šri Lanci još uvek nema luksuznih stranih hotelskih lanaca, nema bučne komercijalne turističke industrije koja odlikuje Tajland, što je uticalo na to da cene ostanu niske a priroda gotovo netaknuta.

A Šri Lanka ima sve: bogatu istoriju, palate, hramove, kolonijalne zgrade, sjajne peščane plaže, plantaže čaja, planine, prašume, nacionalne parkove, portugalske lučke gradove, jeftinu hranu i ljubazne stanovnike. Jedino čega nema svuda i dosta je skupo – jeste pivo koje se prodaje samo u specijalizovanim prodavnicama i po cenama od 1,50 do 2,50 evra za limenku što je u poređenju sa hranom, voćem i ostalim namirnicama ekstremno skupo.

Voz od Kolomba do Polonarue (Polonnaruwa) putuje šest sati, a karta za udobno sedište sa ventilatorom iznad glave košta 2,5 evra. Deprimira istina da i pored činjenice da su deo Trećeg sveta i da su imali 26-godišnji građanski rat do pre samo pet godina – žitelji Šri Lanke imaju 2014. bolje puteve i bolju železnicu od evropske Srbije.

U vagone na svakoj stanici ulaze na desetine prodavaca različite vrste jeftine hrane i pića: od komadića svežeg ananasa i papaje, preko kuvanog kukuruza i pikantnog "rotija" (neka vrsta male trouglaste pite sa povrćem) do kesica sa indijskim orasima. Stižemo napokon u podne u Polonaruu koja je odlična baza sa istraživanje unutrašnjosti ostrva – pre svega Singirije i Dambule. Ljubiteljima pop-muzike osamdesetih ova mesta će biti zanimljiva zbog spotova grupe Duran Duran koji su 1982. godine, uoči izbijanja građanskog rata, ovde snimani (*Save a Prayer* i *Hungry Like a Wolf*).

BUDIN ZUB

Dva dana kasnije, evo nas u autobusu za Kendi (Kandy), nekadašnju prestonicu Kraljevstva Kendi, jedne od najdugovečnijih monarhija u Aziji (1469–1815). Tek su zauzimanjem Kendija 1815. Britanci uspeli u potpunosti da ovladaju ostrvom. Prvo na šta nailazite su Kraljevska palata i budistički hram u kojem se čuva sveta relikvija – Budin zub – ispred kojeg su Tamilski tigrovi 1998. detonirali 400 kilograma eksploziva kojom prilikom je poginulo 16, a ranjeno 25 ljudi), odmah pored Crkve Sv. Pavla. Tu su i veliko veštačko jezero usred grada, ogromna botanička bašta (sa stablom koje je 1959. zasadio

Tito, statua Belog Bude, koja dominira na brdu iznad grada – atrakcije za koje će vam trebati dva puna dana. U pauzama ćete uživati u sjajnoj i jeftinoj hrani u Muslim hotelu preko puta pijace (obilan ručak za četiri osobe – osam evra).

Dok smo bili u Kendiju, ponovo sam na internetu pogledao film *Staza slonova* iz 1954, sa Elizabet Tejlor i Piterom Finčom u glavnim ulogama. U filmu je sjajno opisan jaz posleratne Britanije opterećene posledicama bombardovanja i racionalizacijom hrane i neumerene raskoši u kojoj su živeli engleski latifundristi u kolonijama. Trag britanske kolonijalne prošlosti prisutan je ne samo u arhitekturi i u besprekornoj uređenosti polja čaja kroz koje prolaze beračice sa korpama – na identičan način kao i pre 100 godina.

Posle Kendija, autobus za Haton – četiri sata vožnje, karta 1,5 evra. U bus sa 50 sedišta, vozač je primio sigurno više od 100 putnika. Sva vrata i prozori autobusa su otvoreni pa se lakše diše, a kondukter sve vreme u hodu "nahvatava" nove putnike u tako pretrpanom vozilu. Usput viđamo budističke, hindu, muslimanske, katoličke i anglikanske bogomolje, budističke sveštenike i "pokrivene" žene i čini se da svi žive u savršenoj koegzistenciji. Sjajno je videti kako tako dugotrajan građanski rat između manjinskih Tamila i većinskih Sinhaleza nije "zapalio" ostatak ostrva i izazvao lančane reakcije etničkih čišćenja, što bi u "civilizovanoj" Evropi bilo gotovo pravilo.

ADAMOVO STOPALO

Iz Hatona – pravac – Adam's Peak – poznat i kao Sri Pada; na sinhaleskom Samanalakanda – "planina leptirova", na tamilskom – Sivanolipatha Malai, 2243 metra visok vrh u srcu Šri Lanke uglavnom se "osvaja" noću. 5200 stepenica duga strma staza do vrha lakše je "svarljiva" po mraku iz dva razloga – sveže je i mrak čini razdaljine relativnima, pa se oni koji se penju ne demorališu, što bi svakako bio slučaj danju pri pogledu na visinu i strmost. Mi smo krenuli u dva ujutru i došli pre svitanja. Udubljenje u steni dugačko 1,8 metara po verovanjima budista je otisak stopala Bude, hinduisti veruju da se tu spustio Šiva, a muslimani i hrišćani da je u pitanju Adamovo stopalo po čemu je vrh i dobio ime... Dodatni entuzijazam na zaista strmoj i teškoj stazi daju starice, roditelji sa malom decom, pa čak i invalidi koji se penju ka vrhu. Skloništa u kojima služe topao čaj, roti i puštaju budističke mantre takođe pomažu da se savlada naporna staza. U svakom slučaju, izlazak sunca i spuštanje pod prvim zracima jutra, osećaj je koji se ne zaboravlja i briše sav napor penjanja. Lokalci kažu da je svako ko dođe na Šri Lanku i ne popne se na Adamov vrh – idiot, a da je onaj koji to uradi više od jednog puta – takođe idiot! Posle svega – povratak u naš hostel u dolini, kratkotrajni odmor i popodnevno "otpadanje" na krovnoj terasi sa pogledom na polja čaja, vratili su nas u život.

Za kraj putovanja – peščane plaže u Hikadui (Hikkaduwa) i Unavatuni, te portugalski kolonijalni grad Gol (Galle).

Šri Lanka je verovatno *value-for-money* – br. 1 destinacija u Aziji danas. Da citiram "putnike" sa početka teksta – požurite dok je još tako!

Laos: Shangri-La ispod srpa i čekića

"Evropljani koji dođu da žive ovde vrlo brzo poprime neke prepoznatljive manire – glas im se utiša i postanu diskretniji i mekši u izražavanju!", napisao je Norman Luis u knjizi *A Dragon Apparent: Travels in Cambodia, Laos and Vietnam*, nastaloj tokom njegovog putovanja po Francuskoj Indokini 1952. godine, uoči izbijanja rata. Zaista, prvo što upada u oči (i uši) je mirnoća i "nizak volumen" u izražavanju žitelja Laosa (za razliku od znatno glasnijih i ekspresivnijih Tajlanđana i Vijetnamaca), koji posebno dolazi do izražaja u sudaru sa ovako bučnim nacijama kakva je naša i primercima kakvi smo mi.

Ulazak u Laos kopnenim putem preko "Mosta prijateljstva" na reci Mekong nije nimalo jednostavan i brz. Granica se može preći samo peške. U redu za vize, pored naše petočlane grupe, tu je i nekoliko nekadašnjih žitelja Laosa sa američkim pasošima (više od 150.000 ljudi napustilo je zemlju nakon pada monarhije 1975, većina je otišla u SAD); dvojica vidno pripitih Rusa, jedna časna sestra, par mladih australijskih bekpekera... Pasoška procedura na aerodromu u Hanoju nekoliko dana kasnije dokazala nam je da su komplikacije na granici Laosa čista dečja igra za to što vas čeka na ulasku u Vijetnam.

Nakon što smo dobili vizu, drugi autobus nas je prevezao preko "Mosta prijateljstva" i dovezao u Vijentijen, prestonicu Narodne Republike Laos. Prvo što na ulasku u grad primetite su partijske zastave sa žutim srpom i čekićem na crvenoj pozadini, koje se vijore tik uz državne. Kao nekad u SFRJ. Na obali Mekonga – spomenik kolosalnih razmera, muškarac koji pruža ruku ka reci. Prva pomisao – neki od komunističkih lidera »

LAOS: Prizor sa puta i ex-kraljevska palata, danas Nacionalni muzej

zemlje. Iznenađenje: u pitanju je džinovski spomenik kralju Čaou Anouvongu (podignut 2010. povodom 450 godišnjice njegove vladavine) koji pruža ruku prijateljstva ka susednom Tajlandu. Redak primer u svetu, posebno kada je reč o Balkanu, da najveći spomenik u prestonici ne pruža sablju ili stisnutu pesnicu u pravcu "neprijatelja" nego ruku pomirenja prvim komšijama, koje su, uzgred, bile i dugogodišnji porobljivači Laosa pre nego što su ih krajem 19. veka zamenili Francuzi. Takođe, nije čest slučaj ni da komunistička vlast kao najveći u gradu podiže spomenik jednom monarhu, pa makar i iz davne prošlosti.

Ispred spomenika su tezge sa suvenirima – dominiraju fotografije komunističkih lidera i ideologa – od Karla Marksa i V.I. Lenjina do vijetnamskog Ho Ši Mina.

"Funky Monkey" je bekpekerski hostel za četiri evra za noć po krevetu, sličan stotinama takvih širom sveta, pun mladih Evropljana, Australijanaca i Amerikanaca koji ispijaju lokalno pivo od 0,9 evra (8000 kipa), sviraju gitare i pevaju... Posle ukusnog ručka u lokalnom restorančiću na obali Mekonga, sedamo u tuk-tuk koji nas vozi u 25 kilometara udaljen Sjeng Khuan, poznatiji kao Buddha Park. Reč je o bizarnom parku budističkih i hindu skulptura koje je 1958. izgradio sveštenik-jogin-šaman Luang Pu Bunleua Sulilat. Pomalo nalik parkovima statua komunističkih vođa u zapadnoj Evropi, Sjeng Khuan "ugošćuje" više desetina betonskih statua Bude, Višnua, Šive, Arjune i drugih božanstava obe religije. Vlaga koja u tropima brzo prekrije patinom sve građevine, od katedrala i hramova od cigle do betonskih spomenika, doprinela je da se i Buddha Park posetiocima čini mnogo starijim nego što zaista jeste. Posle revolucije 1975. Luang Pu je pobegao na Tajland gde je u gradu Nong Khani podigao gotovo identičan park – Wat Khaek.

TRAKTORSKA GUMA, OPIJUM I SOK OD LIMETE

Očekujući rigidnu komunističku diktaturu sa primesama budističke mistike – dok smo se kasnije šetali novim delom grada – od Vijentijena smo dobili sliku dinamične prestonice u kojoj na svakom koraku niču nove zgrade, a vozni park na ulicama skuplji je od onog u većini evropskih gradova. Kineski kapital je preplavio i Laos kao što je slučaj i sa mnogim drugim azijskim, ali i afričkim i latinoameričkim zemljama. Po sličnom principu kao i Kina – država jednopartijska, a privreda tržišna – Laos poslednjih godina beleži dvocifrene stope rasta BDP-a. S druge strane, utisak je i naše grupe, kao i novinara koji su pisali o ovoj temi, da zbog ranije pominjane specifičnosti njegovih stanovnika i dalje deluje kao ostrvo u moru konzumerizma, betona i TV-rijalitija koje je preplavilo ostatak Indokine. Za razliku od Vijetnama, policije gotovo i da nema po ulicama, ljudi deluju opušteno i prilično raspoloženo. Svi lokali se zatvaraju već oko 23 sata, a gotovo celokupno stanovništvo ustaje pre šest sati ujutro.

S druge strane, program na zvaničnoj državnoj televiziji ponovo odudara od stvarnosti koju smo zatekli – neprekidni niz spotova revolucionarnih pesama koje izvodi neki muško-ženski duet dok promiču kadrovi vojnih parada, sletova na stadionu, ali i antiterorističkih vežbi policije Laosa (!?).

Još jedna stvar koju je nemoguće videti u ostatku nekadašnje Francuske Indokine – desetine francuskih restorana i vinarija gotovo na svakom koraku. Odličan ručak u francuskom restoranu koji bi u Parizu koštao bar 150 evra ovde nije više od 15.

Posle Vijentijena, put nas vodi na sever u Vang Vjeng – popularnu i kontroverznu turističku meku za bekpekere, naročito one iz Australije kojima je ovo odlazak kao Britancima do Ibice ili Aja Nape. Vang Vjeng je proteklih 15 godina postao popularan zbog ogromnog broja mogućnosti za rekreaciju i zabavu – od vožnje biciklom po idiličnom okruženju, preko hajkinga, istraživanja neke od desetina pećina, do kupanja u hladnim, smaragdnozelenim izvorima i najzad – tjubinga.

Ovaj poslednji vid "rekreacije" je najpopularniji, ali se pokazalo i najopasniji – donedavno, svake godine je u tjubingu život gubilo između 20 i 30 mladih, uglavnom Australijanaca. Kada su vlasti u Kanberi intervenisale kod Vlade Laosa, stvar je donekle stavljena pod kontrolu. O čemu je reč? Tjubing je spuštanje u naduvanim traktorskim gumama niz brzake reke Nam Song. Problem je bio što prilikom tog spuštanja u većini slučajeva nisu samo gume bile "naduvane". Uz zvuke trens-muzike i posle žurki po barovima na obali i rečnim ostrvima, pod uticajem najrazličitijih narkotika (posebno je opasna smrtonosna kombinacija opijuma i soka od limete) mladi su divljali po reci i ginuli kao muve... Proteklih nekoliko godina od kako su kontrole pooštrene, tjubing se i dalje sprovodi, ali sa mnogo manje žrtava.

Mi smo se opredelili za višesatnu vožnju biciklima na plus 40 i – kao nagradu – osvežavajuće kupanje u ledenoj "Plavoj laguni". Uveče smo seli u jedan od malih restorana u glavnoj ulici Vang Vjenga i večerali (nas petorica) za ukupno 15

evra. Na stolu do nas ležao je pas. Posle smo stopala i noge izmučene celodnevnim okretanjem pedala častili polusatnom masažom po ceni od 3 evra.

Ako se imaju u vidu ove cene (hrane, pića, smeštaja, masaže...) koje su i za srpske prilike smešne, lako je zamisliti kako su Vang Vjeng i ceo Laos postali meka za turiste iz Australije, ali i daljih zemalja.

KROASANI I FRANCUSKA VINA NA OBALI MEKONGA

Sutradan, vozimo se mini-busom ka Luang Prabangu, staroj kraljevskog prestonici Laosa. Sa nama je stariji Amerikanac, Čak, dobrano zagazio u sedmu deceniju života. Biolog u penziji koji obilazi ceo svet: "Imam novca da odsedam u skupim hotelima, ali uvek idem u hostele ili guesthouse, jer je tu pravi život. U hotelu sa pet zvezdica ništa nećete naučiti o svetu!" Čak je, naravno, kao i većina ostalih, mislio da smo Rusi. Kasnije, nakon nekoliko sati razgovora – napravio je zanimljivu paralelu: "U odnosu na Ruse, vi iz Srbije ste kao Kanađani u odnosu na Amerikance – slični, ali bolji i manje bahati."

Posle šestosatne vožnje uskim i na momente gotovo uništenim planinskim putem, stižemo u Luang Prabang, nekadašnju prestonicu Kraljevine Laos. Nakon što se ispostavilo da onlajn rezervacije ovde ne uzimaju baš previše ozbiljno, našli smo drugi hostel par metara od obale Mekonga. Grad koji danas nema više od 60.000 stanovnika nalazi se na poluostrvu na ušću reke Nam Khan u Mekong i čini ga fantastična mešavina neverovatno očuvanih kuća i vila u kolonijalnom stilu iz prve polovine 20. veka i – više desetina spektakularnih budističkih hramova. Na momente, čini se da je grad doživeo sudbinu Venecije – da gotovo i nema svojih "običnih stanovnika", da u njemu obitavaju samo turisti, prodavci suvenira, maserke, konobari, kuvari i budistički monasi. Desetine francuskih restorana, vinarija i pekara, ovde deluju još impresivnije nego u Vijentijenu, jer ambijent nije narušen ni gustim saobraćajem ni betonskim poslovnim zgradama.

POSLEDNJI KRALJ LAOSA

Gradom dominira nekadašnja Kraljevska palata koja je danas pretvorena u Nacionalni muzej. Poslednjeg kralja Laosa Savanga Vatanu i njegovu porodicu revolucionari su 1975. zbacili sa prestola i dve godine kasnije proterali u zarobljenički kamp na severu zemlje, gde je zajedno sa kraljicom navodno umro od malarije, tačan datum je ostao nepoznat. O njihovoj sudbini Kristofer Kremer dvadeset godina kasnije napisao je knjigu *Bamboo Palace: Discovering the Lost Dinasty of Laos*. Kraljevska palata pored portreta monarha, poklona koje su dobijali od državnika i gostiju iz celog sveta – ima i kolekciju oldtajmera iz voznog parka nekadašnjeg vladara, gotovo sve poklonjene pedesetih i šezdesetih od strane Vlade SAD koja je obilato pomagala vladare Laosa u cilju sprečavanja širenja komunizma i na ovu izolovanu kraljevinu.

Kasnije tokom Drugog indokineskog rata (1960–1975) Amerikanci su istresli na tone bombi na teritoriju Laosa u želji da unište komunističke gerilce pokreta Pathen Lao kao i trupe Severnog Vijetnama koje su im došle u pomoć. Zahvaljujući tome Laos je postao neslavni svetski rekorder kao zemlja sa najviše izručenih bombi po glavi stanovnika, što je ostavilo posledice do današnjih dana – u vidu neeksplodiranih projektila razasutih naročito po severu zemlje.

Jedan od najznačajnijih rituala koji se svako jutro u šest obavlja na ulicama Luang Prabanga je deljenje hrane monasima. Stanovnici, a poslednju deceniju i turisti, stoje u redu i dele "sticky rice" (tvrdo kuvani, kompaktni pirinač) desetinama monaha koji dolaze sa svojim posudama.

Razlika u prirodi stanovnika Laosa pokazala se i nakon što je posle 1975. cela nekadašnja Francuska Indokina došla pod vlast komunista. U Kambodži su tako Crveni Kmeri Pola Pota u svojoj sumanutoj politici deurbanizacije (proterivanje žitelja gradova na sela) izvršili masakr nad gotovo dva miliona ljudi, a na stotine monaha prebeglo je u Laos, čiji je komunistički režim bio mnogo "mekši" u odnosu na vijetnamski i kambodžanski, nešto kao jugoslovenski u odnosu na ostale zemlje Istočne Evrope.

Dok odlazimo iz Laosa, na malom aerodromu u Luang Prabangu, do kojeg se može doći i pešice jer je smešten gotovo u samom gradu, razmišljam o tome kako žitelji ove zemlje koja je mnogo propatila od suseda i bombardera SAD danas ne mrze ni Tajlanđane, ni Vijetnamce, ni Amerikance. Setio sam se rečenice taksiste iz Andore oženjenog Kambodžankom koji mi je pre mesec i po dana rekao: "Tajlanđani su ljubazni, ali u sebi samo razmišljaju kako da iskoriste turistu, dok žitelji Laosa i Kambodže – kada ti se nasmeju – oni to zaista i misle!"

Shangri-La, fiktivna "rajska dolina", koju je u svojoj noveli iz 1933. godine *Lost Horizont* opisao britanski pisac Džejms Hilton – "otkrivana" je kasnije širom Azije. Sa Luang Prabangom kao poslednjom stanicom puta po ovoj sjajnoj zemlji, čini se da je od svih mesta zahvaćenih pošastima 21. veka upravo Laos danas najbliži tome da bude savremeni Shangri-La.¶

Da li je razvod opcija

Nakon što su zbog stanja u Ukrajini SAD uvele sankcije Ruskoj Federaciji, prvi put posle četiri decenije iznova je otvoreno pitanje saradnje dve sile u svemiru

Vidimo dugi hodnik i cipele, pripravnik trči niz mermerni pod. Otvara vrata i kaže "Rusi lansirali Sputnjik". U sobi za ovalnim stolom grupa nekakve važne gospode, oficira i američkih senatora. "Znamo, sedi", odgovara predsedavajući. Ista, kultna scena u filmu *Right stuff* Filipa Kaufmana ponavlja se nekoliko puta – sa svakim novim sovjetskim uspehom u svemirskoj trci. Ova izvanredna epopeja o Merkjuri projektu i počecima svemirske ere, snimljena po istoimenoj knjizi Toma Volfa, a kod nas prevedena kao *Put u kosmos*, na najbolji način, kroz lične drame grupe američkih test pilota i njihovih porodica, predstavila je osvajanje svemira kao bespoštednu trku Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Trku koja je bila jednako usijana kao i bilo koji zemaljski oružani sukob lokalnih razmera iz tog doba.

Uobičajeno se smatra kako je svemirska trka počela lansiranjem Sputnjika 1957. godine, a okončala se dve decenije kasnije, 15. jula 1975. Tada je lansiran takozvani Apolo-Sojuz test projekat (ASTP), prva združena američka i sovjetska misija. Njen cilj je bio pre svega simboličan i predstavljao je temelj saradnje koja je počela pre konačnog završetka Hladnog rata i koja će se razvijati narednih četrdeset godina. Zahvaljujući tome američki i ruski astronauti su sarađivali u brojnim misijama, da bi najveći zajednički uspeh, koji je uključio čitav niz partnera, bila izgradnja Međunarodne svemirske stanice (ISS). Ceo proces svemirske saradnje se tokom prethodnih decenija odvijao u svetlu jačanja sveukupnih odnosa dve sile, dok povremeni sukobi i neslaganja oko raketnih štitova, rata u Siriji i sličnih izazova, iz svemira praktično nisu bili vidljivi.

I onda su se, najednom, stvari gadno pogoršale. Nakon što se ovog proleća opšta situacija u Ukrajini izuzetno zakomplikovala, a za koju Sjedinjene Američke Države pre svega drže odgovornom Rusiju i njenog predsednika Vladimira Putina, dve države su se ponovo našle u gotovo direktnom političkom sukobu. Uz druge diplomatske inicijative, tokom odvajanja Krima, a potom i sukoba na istoku Ukrajine, američka administracija počela je da istražuje načine na koje bi mogla da uvede što efikasnije sankcije Ruskoj Federaciji. Svetski mediji su otvorili temu "novog hladnog rata", pa se logično postavilo i to pitanje: kako će se sada uopšte odvijati saradnja u svemiru?

NASA MEMORANDUM

Pitanje uvođenja sankcija Rusiji je, naravno, mnogo dramatičnije razmatrano i diskutovano u Evropi koja sa Rusijom prirodno ima složenije ekonomske i političke veze, no, budući da se svet izuzetno globalizovao, stvari kao što je uvođenje sankcija jednoj relevantnoj svetskoj ekonomiji nisu sasvim jednostavne ni za SAD. Međutim, sa daljim rastom tenzija u Ukrajini, početkom aprila ove godine u Vašingtonu su prestali da igraju u rukavicama i lansirane su prve ozbiljnije kaznene mere. Mada smo daleko od totalnih sankcija i izolacije Rusije, na svim stranama su zbog zaoštravanja odnosa već sada dovedene u pitanje mnoge oblasti života. Pokazuje se da nisu u pitanju samo one oblasti koje se odvijaju na zajedničkoj nam planeti nego i van nje.

Obe strane, i SAD i Ruska Federacija, još u martu odbacile su najgori scenario i najavile da će se saradnja u svemiru nastaviti bez ikakvih problema. NASA se tim povodom zvanično oglasila još 4. marta, najavljujući da je sa "Rusijom sve normalno". Posmatrano sa strane, takva pozicija je sasvim logična – obe strane danas tako mnogo zavise od uzajamne pomoći i podrške da bi mnogi svemirski programi morali biti sasvim obustavljeni.

Pre svega, život i rad Međunarodne svemirske stanice. Naime, budući da je američki Spejs šatl program trajno obustavljen, već nekoliko godina se astronauti, oprema i namirnice u Zemljinu orbitu podižu isključivo ruskim Sojuz raketama. Prekid saradnje sa Rusijom bi trenutnu posadu na ISS-u izložio bukvalno smrtnoj opasnosti, a ceo, višedecenijski projekat bi potpuno propao.

Međutim, pokazalo se da sankcije ipak obuhvataju i saradnju u svemiru. Naime, iz same američke Nacionalne administracije za svemir i astronautiku (mnogo poznatije po akronimu NASA) procurio je pre dve nedelje interni memorandum koji

MOLITVA NEBESIMA I POGLED SA NJIH: Ruski pop pored rakete i američka kosmonautkinja u Svemirskoj stanici
Foto: NASA

osvetljava vrlo jasan stav da se "saradnja sa Rusijom prekida". Memorandum upućen zaposlenima u NASA potpisuje Majkl O'Brajen, administrator za međunarodne i međuagencijske odnose, i poslat je povodom tekućeg "kršenja suvereniteta i teritorijalnog integriteta Ukrajine".

"Američka vlada je odlučila da se suspenduju svi NASA kontakti sa predstavnicima Vlade Rusije, osim kad je aktivnost posebno izuzeta. Ova suspenzija kontakata podrazumeva odlaske predstavnika NASA u Rusiju, kao i posete ruskih predstavnika NASA postrojenjima, bilateralne susrete, imejl komunikaciju, telekonferencije i video-konferencije", navodi se u ovom memorandumu o odnosima sa ruskom agencijom Roskomos, čiju je autentičnost NASA potvrdila nakon što se pojavio prvo u američkim, a potom i u svetskim medijima. "U ovom trenutnu, očekuje se da operativne budu samo aktivnosti oko Međunarodne svemirske stanice", navodi O'Brajen, uz objašnjenje gde i od koga zaposleni u NASA mogu dobiti dodatna objašnjenja, smernice o postupanju i odgovore na pitanja.

PROTIVREAKCIJA

Budući da su se SAD opredelile da ukinu svu saradnju osim one u kojoj od Ruske Federacije direktno zavise, sada se otvorilo sasvim jednostavno pitanje ruskih protivmera: da li će Putin narediti da se prekine saradnja na projektu Međunarodne svemirske stanice? Ako ruski astronauti ne smeju ni da posete NASA postrojenja, zašto bi američki astronauti bili transportovani u orbitu i nazad ruskim raketama?

Tvrdolinijaši među američkim analitičarima su odmah ocenili takav potencijalni potez Putina kao "egomanijački". No, šta god ko rekao, to nije isključeno nakon američkih sankcija i svet je praktično na korak od potpunog obustavljanja truda za koji je jedan od američkih veterana u svemirskom programu rekao "razvod nije opcija".

Ispostavlja se, na sreću, da bar za sada neće doći do protivmera iz Rusije, niti će Sojuz kao trenutno jedina veza Međunarodne stanice sa Zemljom biti prizemljen. Koji su ruski motivi da zadrže ovakav most saradnje? Delimično, razlog je taj što je svima takav most potreban kako decenije truda ne bi propale, a delimično i zbog 71 miliona dolara koliko NASA plaća za svakog transportovanog astronauta. Do sada je inače na Međunarodnoj stanici, koja je zajednički poduhvat ne samo SAD i Rusije nego i Evrope, Japana i Kanade, boravilo četrdesetak posada i ona predstavlja najživlji svemirski program koji čovečanstvo trenutno ima.

Sudeći po ocenama iz same NASA, mada kontroliše Sojuz, Rusija ne bi mogla da izbaci SAD iz projekta Međunarodne stanice. Ne samo zbog novca, već što tehnička i tehnološka podrška ovom projektu izuzetno zavise od američke strane. Po mišljenju NASA, bez SAD se ovaj projekat može samo ugasiti. Istovremeno, u javnosti se postavilo i obrnuto pitanje – koliko je trajna zavisnost međunarodne stanice od ruskih raketa?

Upletena u odmazdu zbog Ukrajine, NASA je prekinula odnose sa Roskosmosom, ali je istovremeno američkom Kongresu uputila i zahtev da zbog toga ne smanjuje dalje finansiranje agencije. Istovremeno je lansiran plan da se do 2017. u samoj Americi razvije novi program kako bi se obnovila lansiranja sa američkog tla. Do tog perioda, analitičari najavljuju mogućnost da se, ako saradnja potpuno zamre, za letove američkih astronauta angažuju privatne kompanije. Cilj je očigledan, čak i da se tenzije spuste u narednim mesecima i godinama – da se smanji zavisnost od ruskog partnera. Da li to znači da će, na kraju, prizemljenje ruskog svemirskog programa biti cena za Krim? Ili će ceh ipak platiti američka strana? Trka je očigledno već počela. ¶

SLOBODAN BUBNJEVIĆ

Crveno-belo proleće

Partizan juri sedmu vezanu a Zvezda svoju 26. titulu u istoriji, prvu od 2007. godine. Tokom sezone među navijačima se stvorilo uverenje da je čitava stvar nameštena, dogovorena i urgirana sa samog vrha srpske države i da je procena da Zvezda mora da bude prvak ovog proleća. Zbog takvog uverenja teško je predvideti i kontrolisati sve moguće sukobe brojnih navijačkih odreda i pododreda koji se u pripremi ovog aprilskog derbija mlate i sačekuju i po Srbiji i po Beogradu

VIŠAK STRASTI I NASILJA: Prošlogodišnji derbi

Na početku nešto lepo za one koji vole fudbal. Moguće je i vrlo izvesno da u nedelju 27. aprila Engleska dobije novog prvaka Premijer lige, FK Liverpul, koji je do dominacije Mančester junajteda u poslednjih dvadeset i kusur godina važio za najveći klub "sa Ostrva". Sve u vezi sa ovim klubom opisuje se pridevom "legendarni" i čini se da je malo nedostajalo da taj pridev postane i njihova apsolutna realnost jer post traje više od dvadeset godina.

Ako za vikend pobede Čelsi na svom stadionu, izvesno je da će biti prvaci Engleske i da će najpoznatiji navijači na svetu moći da slave. Zanimljivo je da u vezi sa ovakvim raspletom fudbalske sezone u Engleskoj, kolevci fudbala, nema komentara "najviših zvaničnika" niti tekstova u medijima koji tumače rezultat Liverpula kao dobar ili loš po englesku naciju.

Dok se na Enfildu u Liverpulu bude rešavala najlepša fudbalska priča ove sezone, u Skupštini Srbije bi trebalo da nova vlada položi zakletvu i da novi premijer Aleksandar Vučić u svom ekspozeu predstavi mere koje bi trebalo da poprave život ljudi u Srbiji. Na marginama njegovog eskpozea biće i budućnost najpoznatijih srpskih klubova Zvezde i Partizana koji su odavno prestali da budu "ponos nacije", ali su važni u političkom životu Srbije. Budući premijer Srbije je osvedočeni "ljubitelj fudbala" i kako se otvoreno opredeljivao kao navijač Zvezde, verujemo da mu deo srca navija i za Liverpul i da će uspeti možda da odgleda i deo utakmice na Enfildu.

SPORTSKA POZADINA

A u Srbiji, za to vreme, ako sve bude urađeno kako treba tokom ove sedmice, možda u subotu 26. aprila budu izbegnuti sukobi navijača Crvene zvezde i Partizana pre, za i posle "večitog derbija" koji će možda i ove sezone presuditi u trci za prvaka države. Partizan juri sedmu vezanu a Zvezda svoju 26. titulu u istoriji, prvu od 2007. godine. Tokom sezone među navijačima se stvorilo uverenje da je čitava stvar nameštena, dogovorena i urgirana sa samog vrha srpske države i da je procena da Zvezda mora da bude prvak ovog proleća. Zbog takvog uverenja teško je predvideti i kontrolisati sve moguće sukobe brojnih navijačkih odreda i pododreda koji se u pripremi ovog aprilskog derbija mlate i sačekuju i po Srbiji i po Beogradu.

Meseci između dva "večita derbija" su proleteli i skoro su i zaboravljeni događaji koji su pratili prethodno sučeljavanje beogradskih timova, sa sve paljenjem južne tribine stadiona Crvene zvezde i desetinama krvavih tuča po gradu i okolini. Pored toga, kao i mnogo puta ranije i tada je bilo najavljeno, tada se obećavalo, tada se nagoveštavalo da se takve stvari nikada više neće dogoditi i ponoviti, ali nismo čuli ni videli da se išta važno dogodilo "na navijačkoj sceni" osim što se na "Partizanovom kopu" instalirala nova grupa Janjičari koji upravljaju tribinom. Nisu viđeni niti se čulo za nikakva suđenja, nikakve kazne za one koji su organizovali i sprovodili nasilje, a i sada se sve čini da se o derbiju javno ne govori previše, čime se valjda želi izbeći da običan svet razmišlja o tome u postuskršnjoj a pretprvomajskoj dremci.

Činjenica da se vanredno kolo igralo u utorak omogućilo je klubovima da i oni otćute o derbiju dobar deo sedmice, ali, na margini, među "navijačima" sve vri u iščekivanju vikenda u kome je moguće da će Partizan ostati bez fudbalske i košarkaške regionalne titule, a Zvezda se vratiti na velika crveno-bela vrata. Zvezda je u jednoj od najvećih serija pobeda u istoriji: ima 14 vezanih trijumfa, što je za sada drugi najuspešniji niz u njenoj istoriji, ali je daleko od onoga što je u bliskoj prošlosti uspevao Partizan koji je osvajao titule bez ijednog poraza. Za one koji sebe smatraju ozbiljnim poznavaocima ove igre to je sada sve smešno jer se veruje da je i ovo prvenstvo naštelovano jer je sada potrebno da baš Zvezda bude prva na radost većine građana Srbije.

S druge strane, KKCZ Beograd je favorit na završnom turniru ABA regionalne lige, što bi trebalo da bude najbolja situacija za KK Partizan koji je regionalni lider skoro pa deceniju. Svi očekuju da Zvezda osvoji trofej na turniru koji počinje u četvrtak 24. aprila u Beogradskoj areni i to očekivanje biće najveća prepreka ekipi iz Železnika da pobedi.

Foto: Fonet

Opet, ako u subotu ne bude prevelikih incidenata, možemo da očekujemo da će navijači Zvezde Beograd doći i na očekivano finale sa Partizanom iako iz protesta ne idu na utakmice regionalne lige. Ako bude sa Partizanom, to će biti dovoljan motiv da se "pogaze principi" i da se igračima pruži "preko potrebna podrška". U poređenju sa navijačima Partizana, Zvezdini su i regionalno i evropski nepoznati pa je verovatno da će se potruditi da preuzmu primat i na navijačkoj lestvici od komšija.

POLITIČKA POZADINA

Dok igrači budu vodili rat na terenu, a navijači se budu nadmetali na tribinama i u raznim delovima grada, centralna pitanja koja muče srpski sport stajaće negde iza važnijih društvenih tema i samo će biti naglašena ako se dogode neki veliki incidenti. Proteklih nedelja javnost se naslušala prepucavanja između delova uprava i drugih iz klubova, čulo se da je i Vučić nezadovoljan što ga prozivaju sa tribina koje su mu neobično važne, čulo se da u budućnosti neće biti novca za "najveće klubove", ali se nije čulo šta će i da li će išta da se uradi da se paradigma promeni i da sportski događaji zaista budu samo sportski, a ne i politički i bezbednosni i svaki drugi problem.

Ne postoji dovoljno velik incident koji će dovesti do toga da se nekim ljudima koji koriste tribinu za kriminal i nasilje zabrani dolazak na stadione i u dvorane, da se kazne ljudi iz policije koji pomažu tim i takvim "navijačima" i da se, na kraju, političarima zabrani koketiranje sa siledžijama.

U jednom programu na kablovskom SOS kanalu, potpredsednik FK Partizan Mile Jovičić je konačno rekao ono što se prećutkuje decenijama: kada budu prekinute veze između huligana i politike, moći će i ljudi u klubovima da sa njima izađu na kraj. Svedoci smo da je Vučić vrlo potresno govorio o tome kako ga vređa i kako mu smeta kada ga vređaju delovi Partizanovih navijača, pa se u predvečerje najavljenog "večiti derbi vikenda" pojavila glasina da su glavne vođe navijača Partizana pripitomljene i da im je objašnjeno da ne smeju da "vređaju Vučića" jer su navodno amnestirani zbog "slučaja Brankica Stanković".

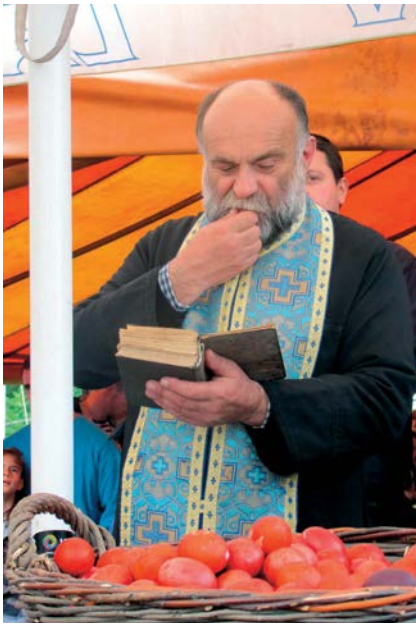
Da li su glasine ili ne, svedočićemo za vikend pred nama, ali da postoji permanentna komunikacija "vrha države" sa "vrhom huligana" to je sigurno i videće se da li ona vodi ka uljuđivanju ili ka novoj manipulaciji u političke i ine svrhe ovom eksplozivnom društvenom grupom. Toliko se govori o "tome" jer izgleda da bez rešavanja tog problema ne može ni da se govori o uljuđivanju srpskog sporta koji nije mesto za "pravilan razvoj omladine" nego stecište svakovrsnih secikesa i drugih sojeva kriminala. I zato se stalno govori o utakmicama visokog rizika što je bolesno i nenormalno i pitanje je da li je opravdano da se takvi događaji odigraju ako postoji procena da će neko izgubiti glavu, da će policija biti napadana i da će biti štete na imovini.

Ako se dešava da policija zabrani neke druge javne događaje zbog toga što postoji procena da će se dogoditi nekontrolisano nasilje, nema opravdanja da se višestruko nasilniji događaji dozvoljavaju samo zato što se političari lože na fudbal ili košarku.

I sve ovo u situaciji kada se sa velikom sigurnošću očekuje da Zvezda u fudbalskoj i košarkaškoj sekciji osvoji titule i tako prekine dominaciju Partizana. A šta će se dogoditi ako do toga ne dođe, kako će navijači Zvezde razumeti još jednu godinu bez trofeja? O tome ne treba ni razmišljati, jelda, jer Srbija čeka titulu... ¶

SLOBODAN GEORGIJEV

Punoletstvo tucijade

Prota Grozdan, sa bine, poruči, Da dođe Dragoljub, oba, poče služba osvećenja jaja, pa prota umoči rukovet bosiljka u sveti čorbaluk, poprska košare sa jajima, jednom, drugi, treći put

Na sajtu Crkvene opštine Ogla-đenovac, ka'no u letopisu, ube-ležene reči vladike Nikolaja, da je Balkan iznad Istoka i Zapada. Ima tu i zavetnih poslanica, misli crkvenih velikodostojnika, i na kraju, ka'no najveća mis'o i poslanica i takoreći propoved protojereja – stavrofora Grozdana Gajića, paroha ogla đenovačkog: Svet zna biti veliki i mali. Svet je mali ako smo upoznali svet u sebi, i gde god da se nađemo u svetu, sna-ći ćemo se. Svet je veliki ako nismo upo-znali svet u sebi, i gde god da se nađemo u svetu, zalutaćemo!

U odeljku o tucijadi u Ogla đenovcu piše da je Vaseljensko prvenstvo – Tucijada na Balkanu obnovljeno '97, kao takmičenje u tucanju jajima. Od tada tucijada samo napredovala, 2001. proglašeno za Evrop-sko prvenstvo, a od 2008. postaje Vaseljen-sko prvenstvo u tucanju jajima – Tucijada na Balkanu – Ogla đenovac. Tu još piše da pre desetak godina pokrenuta inicijativa da se podigne spomenik jajetu, čija visina ne sme biti manja od visine čoveka, naj-razumnijeg bića na Zemlji. Za sada je po-bednik Tucijade dužan da svoje jaje raz-bije o vrata crkve, i pojede ga, kada spo-menik bude postavljen ispred Crkvenog doma, pobednik će svoje jaje razbijati o spomen-jaje. Pobednik će u prolasku kroz učesnički špalir hitati u susret spomen-jajetu, biće to susret pobednika Tucijade i spomen-jajeta, večitog pobednika Tucija-de i simbola Hristovog vaskrsenja...

NARODA U IZOBILJU

Istraživački namiren reporter "Vreme-na", u svoju na radost duksericu na šni-ranje, krene na lice mesta. Dakle, Ogla đenovac, selo u brdima, administrativno pri-pada Valjevu, teritorijalno bliže Osečini. Crkva na visini, ispred nje razapet mušе-ma transparent Vaseljensko prvenstvo – Tucijada na Balkanu... Tu parohijski dom, dva velika LAV suncobrana-kišobrana, pod kojima improvizovana daska bina na ko-joj čet'ri velike pletene košare navršene crvenim jajima...

Reporter pravo na domaćina, protu Grozdana, koji bejaše hrišćanski gologlav, sa zlatnom Tucijada medaljom oko vrata, obeležen i crvenom legitimacijom Odno-si sa javnošću. Uvodeći nas u parohijski dom pokaza na zidu "Srpski sat", na kome su brojevi bili kontra postavljeni. Bi kafa, prota pokaza i neko rumeno vino, mada u obaveze "srpski" uze kaže šta ima. Sla-ve 18 godina Tucijade, to je specijalni ju-bilej, postoje jubileji na 25, 50, 100 godina, međutim, ovaj je posebno vezan za ljude, kad čovek napuni 18 godina on stiče sva prava, malo veća prava. S obzirom na to da Tucijada živi svoj život, doneli odluku da bude punoletna, i da se to proslavi. Pri-preme su protekle odlično, naroda ima u izobilju. Imaju i sve više disciplina, doneli odluku da bude takmičenje sa jajima koje donesu učesnici, i sa onima koje pripremi organizator, tako će se u finalu naći jaje učesnika i jaje organizatora... Što se tiče spomenika jajetu, imali obećanja raznih ministarstava, za sada od toga ništa, to stoji, imaju lokacijsku dozvolu...

Izađemo napolje, naroda baš u izobilju, volonteri dele majice sa natpisom Sreć-no punoletstvo, ko se upiše u knjigu uti-saka, velika sveska u velike linije, dobije jaje, plus olovku. U knjizi puno slova, ima da piše "Da se Srbija vrati korenima", ima "Mnogo mi je lepo i jako smo oduševlje-ni", i ima "Ovu manifestaciju može samo neko blagosloven kao prota Grozdan tako lepo da organizuje"...

Dok je reporter pratio kako SNS gospo-din sa kameru Rajko, koji obaška obnaša, kao bivši policijski pozornik, takoreći do-ministarsko mesto pomoćnika direktora Valjevskog centra za kulturu, profesional-no slikava u košare jaja, prota Grozdan iznenadi reportera, skide svoju zlatnu Tucijada medalju i okači je reporteru. I zatraži slikanje. Stignemo pitamo, ima li

MANIFESTACIJA: Takmičari; prota Grozdan; granit za spomenik jajetu; kulturno-umetnički program

Foto: D. Todorović

kulturno-umetnički program? Prota odgovori, kako nema, imaju ozvučenje, pojačalo, mikrofon, izvadi iz džepa mali i crni mikrofon, pa reče, Za tri minuta kulturni program. Na improvizovanu binu, pred košare sa jajima, stadoše tri starije žene u nošnji narodnoj, *Sa Povlena, sa Povlena, vetar duva*... Na binu stupi i umetnik sa sviralom, koji imađaše pletene čarape sa kojih su visile karanfil crvene kićanke, bi kolo, bi jošte jedno kolo.

KIĆANKA ČARAPE

Nedaleko, iz puta, džade, beše nadmetanje u bacanju kugle uzbrdo, pošto je teren bio uzbrdan, kojim je sa megafon rukovodio atletski stručnjak Hari. Hari je prenosio, 7,60, 8,10, 9 metara... Umetnice na bini su još bile na repertoaru *Da moj lola više ne zasvira*... jedan sa crni kačket je isprobav'o tvrdoću jaja. Uzme tako jaje, prinese ustima, pa kucne o donji zub, odvaja, kucka, donjim zubom pravi selekciju, ponovo proverava, traži pobednika. Ponovo se javi svirač sa na čarape kićankama, pop Grozdan sve pozva u veliko narodno kolo, da punoletstvo Tucijade bude srećno i blagosloveno. Narod se uhvati u kolo po asvalt džadi, pop je, preko svoj džepni mikrofon, sve bodrio sa, Bravo, bravo, SNS snimatelj Rajko je sve profesionalno snim'o, i o'zdo, i o'zgo, i sa svake strane.

Onda bi na džadi nadvalačenje sa deb'o konopac, ekipa iz Koceljeve sva nadjača, pop Grozdan sa bine objavi da će posle deliti medalje i diplome. Onda prota uze veći crni mikrofon, sve prisutne pozva da priđu pod šatru, koja bila postavljena za slučaj kiše. Među košare sa jajima izneše svećnjak sa svećom, svetu vodicu u ovećem čorbaluku, rukovet bosiljka... Pop Grozdan poimence pozva ko da izađe na binu, nađoše upaljač, upališe sveću, prota uze debelu crkvenu knjigu, uze vlaži desni kažiprst i sve da je lista. Nastavi vlaži kažiprst, još da, ko da je bože me 'prosti prvi put ima u rukama, je lista, stade sa listanjem, počeša se po glavi, još jednom liznu kažiprst, ko da nađe šta tražio, nešto izmrmlja sebi u bradu.

Grozdan poruči, Da dođe Dragoljub, oba, popeše se još dvojica na binu, poče služba, Hristos voskrese iz mertvih... Gospodu se pomolimo... Gospode pomiluj... Amiiin! Grozdan uze onaj rukovet bosiljka, umoči u čorbaluk, pa po svakoj košari sa jajima, jednom, dva puta, treći put, Draga braćo i sestre, Hristos vaskrse, svi odgovoriše, Vaistinu vaskrese! Pop najavi da će predstavnik Gradske uprave uzme reč. Mikrofon uze jedan za koga niko nije znao kaže ko je, Želeo bih u ime grada Valjeva da pozdravim sve posetioce ove manifestacije, sve učesnike, organizatore, i sav narod ovog kraja... manifestacija je značajna za ovaj kraj, ali i za grad Valjevo u celini, jer promoviše nove vrednosti i potencijale ovog kraja. Neko javi da gospodin novi načelnik Gradske uprave za razvoj, ovaj razvojno nastavi da manifestacija značajna zbog okupljanja naroda, očuvanja vere, promocije sportskog duha i zdravog stila života. Završi, Otvaram ovogodišnju 18. po redu Vaseljensko prvenstvo tucijadu na Balkanu u Ogladenovcu otvorenom. Živeli! Pop Grozdan na otvorenom zahvali gospodinu Brankoviću, izvadi papirić i pročita ko sve sponzor i donator, Bog vas blagoslovio, neka je srećno i Bogu blagosloveno punoletstvo!

Prota najavi takmičenje dece u tračanju sa kašikom ustima u kojoj je jaje, gospodina za Razvoj, sa još onih koji doprineli punoletstvu, odvede u "kancelariju" na ručak. Povrati se pred parohijski dom, komplet kao protojerej – stavrofor, na glavi crna srpska kamilavka, oko vrata veliki od kvalitetan čelik krst, pa se reče u kameru, Tucijada je počela pre 18 godina... naroda sve više, uključila se i Gradska uprava, to će biti sve bolje, veliki napredak, javljaju se ljudi iz zemlje, javljaju se iz inostranstva...

Poče takmičenje u tucanju jajima, takmičari su prozivani dolazili do bine, kucali jajima. To uze traje, takmičara mnogo, i jaja mnogo, treba to sve potucati. Reporter uze da se povlači, uz put, na drvenim talpama, položena ogromna granitna stena, buduće spomen-jaje. Poviše, pred oguljenom zgradom mesne zajednice, gde i prostorija lovačkog udruženja, pripreme za kad se sunce smiri narodni vašar. Društvo zaselo, a orkestar kojim rukovodi harmonikaš Jege se razvuk'o, *Lepa Miro, pitaj majku/ pođi sa mnom na igranku*... ¶

DRAGAN TODOROVIĆ

Jelovnik za Teslu

Sveže školjke sa čipsom od gambora i penom od limuna, bistra supa od patke sa želeom od odležalog šerija, file od brancina, juneći biftek sa slaninom i pečurkama sa kolačem od paradajza, špargle u holandez sosu sa snegom od parmezana, šerbet Tesla, pečeni fazan sa zelenom salatom, fensi sladoled, Teslin kolač...

Pre mnogo godina u čuvenom hotelu Griti u Veneciji imao sam priliku da probam nešto od onoga što je Hemingvej (*Preko reke pa u šumu*) tako zanosno opisao. Potom, pojavila se u našim novinama reportaža da je, ne znam gde, o godišnjici potonuća Titanika obnovljen jelovnik sa prve palube. Dakle, one najraskošnije, rezervisane samo za najbogatije. Zapitao sam se, zar je moguće da mi (a uvek smo voleli da se hvalimo kako smo kulinarski eksperti i turistička velesila) nemamo ništa slično da ponudimo vazda gladnim gostima. Na stranu što su ti vazda gladni gosti crtom obeležavali flašu kisele vode što ih je čekala na rezervisanom stolu za pansionski paprikaš (čak i na moru), pravo svedočenje o našoj kuhinji ostavio nam je lično Vuk Karadžić u tekstu "Dolazak knjaza Danila Petrovića u Crnu Goru": meso, pa pirinač, opet meso, opet pirinač, a sve uz nazdravljanje lozovom rakijom. Šta tu onda mi da nekom ponudimo?

E, izgleda da ipak ima nečega iako to nije baš autentično naša zasluga.

Hotel Square nine smešten je na Studentskom trgu u Beogradu, baš se udenuo između Kolarca i zgrade Beogradske filharmonije. To je jedini hotel u ovom delu Beograda. Ali, nije oduvek bilo tako. Na mestu današnjeg Filozofskog fakulteta bio je luksuzni hotel Imperijal, preko puta Kruna, takođe kruna tadašnjeg hotelijerstva i gastronomije. E, kakve sad to sve veze ima s nama. Tesla je, poznato je, pre nego što je postao osobenjak u sumrak života, obožavao luksuzne hotele, obožavao da se elegantno oblači iako je većinu života provodio u svojoj laboratoriji. Zna se da se velikodušno odrekao zarade od Vestinghausa, pa je kako god da se okrene bio čudan čovek. Kontroverzan, što bi rekli oni što vole da koriste reči iz Vujaklijinog leksikona.

ČIKAGO 1899.

Prilikom svog jedinog boravka u Beogradu, 1892. godine, Tesla je odseo baš na ovom trgu, u tadašnjem hotelu Imperijal. Eto osnovnog razloga da u današnjem hotelu Tesla ponovo dođe među nas. Makar i kroz jelovnik.

"Pokušaji da se otkrije čime je u Beogradu Tesla bio ugošćen, čak i uz pomoć 'njegovog' Muzeja, nisu bili uspešni", kaže za "Vreme" Manuela Graf iz Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka, inače generalni menadžer Klastera puteva kulture. "Stoga, priredili smo meni koji će od 1. maja biti u redovnoj ponudi hotela. To je sve ono čime je Tesla bio ponuđen u Čikagu na samom kraju devetnaestog veka."

Dakle, jedinstveno iskustvo – jela sa raskošnog stogodišnjeg menija čiji se original čuva u Muzeju Nikole Tesle! Neobičan meni "Elektricitet – g. Nikola Tesla" nastao je na osnovu jelovnika koji je kreiran specijalno za Teslu prilikom 150. redovnog sastanka Komercijalnog kluba Čikaga (Subota uveče, 13. maj 1899. godine, Hotel Auditorium).

Uživajte u čitanuju, ako već niste u mogućnosti da sami krenete Teslinim stopama.

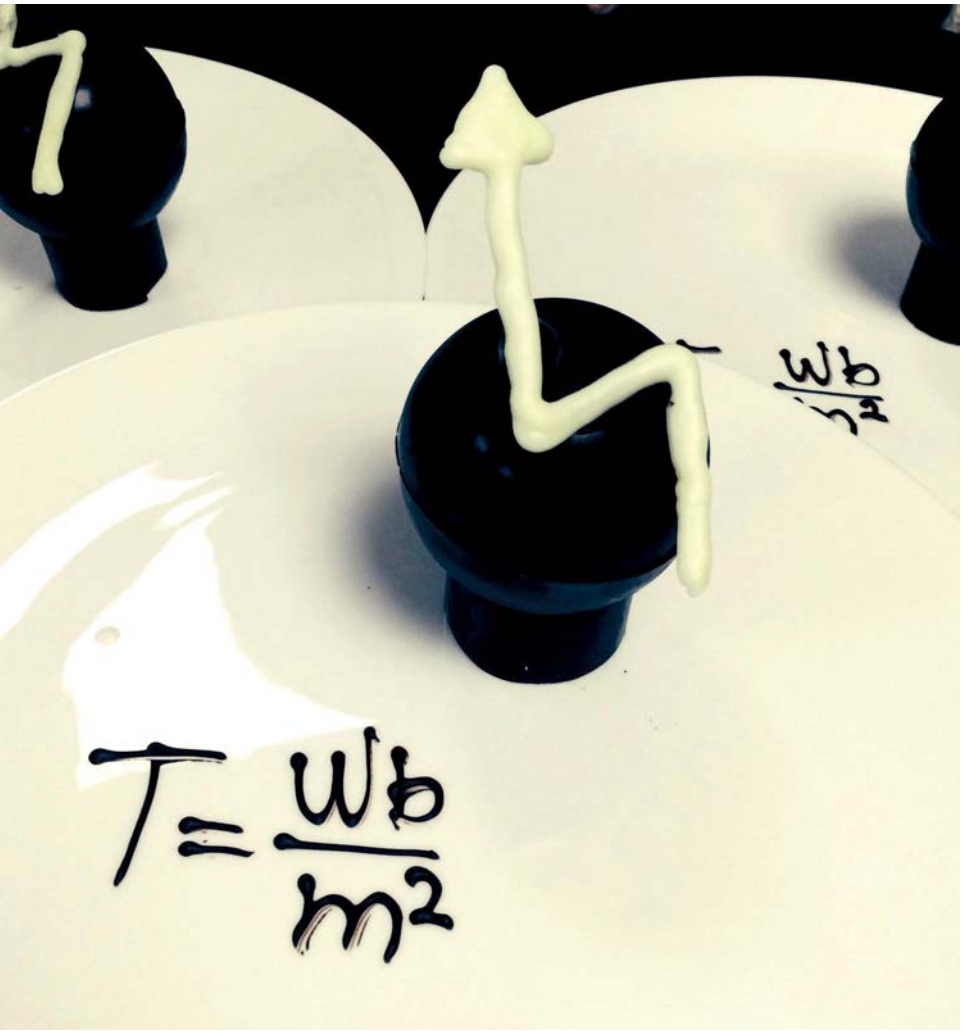
Sveže školjke sa čipsom od gambora i penom od limuna, bistra supa od patke poslužena sa želeom od odležalog šerija, file od brancina, juneći biftek sa slaninom i pečurkama poslužen sa kolačem od paradajza, špargle u holandez sosu sa snegom od parmezana, šerbet Tesla, pečeni fazan sa zelenom salatom, fensi sladoled, Teslin kolač. O siru, voću i kafi, kako to inače priliči luksuznim hotelima, i da ne govorim. Uz jednu napomenu Jelene Đaković, marketing menadžera hotela Square nine: originalno supa je bila od kornjače, ali, pošto je to

IZ TESLINOG MENIJA: File brancin *a l' Arcachon* poslužen sa krastavcima (1150 RSD); sveže školjke sa čipsom od gambora i penom od limuna (1100 RSD); kolač (600 RSD)...

zaštićena vrsta, naš kuvar je kornjaču zamenio patkom.

Vreme kad smo se lepo družili ovim povodom na Studentskom trgu nije bilo niti vreme za doručak, za ručak još manje. Dakle, lagani desert. Eto, to je bila prilika da se proba fensi sladoled (izgleda kao pak za hokej na ledu, ali ima četiri različita ukusa što zavisi od godišnjih doba) sa ukrasima od bele čokolade, onda i Teslin kolač u obliku loptice za tenis od čokolade (sve iz kuhinje hotela se pravi ovde, ništa se ne kupuje gotovo) sa kuglom sladoleda od čokolade.

KULTURA I UGOSTITELJSTVO

Na poleđini Tesla menija ispričana je i priča o prijateljstvu Nikole Tesle i Đorđa Stanojevića, o Teslinom dolasku u Beograd, elektrifikaciji i industrijalizaciji Srbije. Sve to će podstaći goste da se vrate vek unazad i upuste u nesvakidašnje putovanje – posete najpre Muzej Nikole Tesle, beogradski Muzej nauke i tehnike, stogodišnji kabinet Elektrotehničkog fakulteta; da istraže Beograd iz ugla Nikole Tesle.

No, to ni blizu nije sve.

"Oživljavanje Teslinog menija prvi je primer saradnje jedne institucije kulture i ugostitelja, pri čemu se, na obostrano zadovoljstvo, stvaraju zajednički proizvodi koji promovišu i razvijaju i kulturu i privredu", kaže Manuela Graf i nastavlja: "Muzej Nikole Tesle i hotel članice su Klastera puteva kulture, mreže od preko 40 institucija kulture, turističkih organizacija, privrednika, čak šest fakulteta, koja razvija specifične kulturno-turističke proizvode.

Kulturna ruta u pripremi, Putevima Tesle, primer je projekta koji je uspeo da udruži više sektora – kulturu, nauku, obrazovanje, turizam i privredu. Ne samo Srbije već i svih krajeva koji su vezani za Nikolu Teslu: Grac, Prag, Budimpeštu, »

Poslednji Teslin pronalazak

ered Nov. 21, 1939 Trade-Mark 372,

UNITED STATES PATENT OFFICE

Nikola Tesla, New York, N. Y.

Act of February 20, 1905

Application June 23, 1938, Serial No. 407,836

FACTOR AUCTUS

STATEMENT

Commissioner of Patents:

Tesla, a citizen of the United States of residing in the city, county, and State ork, and doing business at the Hotel er, Eighth Avenue and Thirty-Fourth w York, N. Y., has adopted and used -mark shown in the accompanying for POULTRY FOOD, in Class 46, l ingredients of foods, and presents ive specimens showing the trade-mark r used by applicant upon the goods, its that the same be registered in the ates Patent Office in accordance with February 20, 1905, as amended. The k has been continuously used and ap- ied goods in applicant's business since il 1, 1938. The trade-mark is applied to the goods, or to the packages con- e same, by placing thereon a printed label on which the trade-mark is sho imprinting the trade-mark directly packages, or in any other convenient The words Factor Auctus mean Growth.

The applicant disclaims the word Auctus" apart from the mark as show ing, however, all common law or othe

The undersigned hereby appoints D & Smoot, a firm composed of Holland David S. Kane, and John H. Smoot (re No. 13,983), of 420 Lexington Avenue, N. Y., his attorneys, to prosecute thi tion, to make alterations and amendme in, to receive the certificate, and to tr business in the Patent Office connect with.

NIKOLA

Nikola Tesla je za života prijavio ukupno 118 patenata. Poslednji put je u Patentnom birou bio 23. juna 1938. godine kako bi zaštitio trejdmark originalne hrane za piliće, odnosno registrovao robni žig i naziv za ovu hranu "Faktor Auktus" (što na latinskom znači "Kreator rasta"). Patentni biro mu je u tom smislu sledeće godine, 21. novembra 1939, izdao potvrdu da je njegov zahtev za registraciju prihvaćen. Bio je to jedini robni žig koji je Tesla zaštitio. Na pronalasku "Kreatora rasta" Tesla je radio dugo godina i eksperimentalno ga proveravao na golubovima koje je, kao što svi znaju, neobično voleo i koje je često zbrinjavao, merio prinos i kvalitet jaja, pratio rast pilića i golubova u zavisnosti od vrste hrane koju im je davao. Pored ovog "pronalaska", Tesla je u poznim godinama tvrdio i da je došao i do pronalaska specijalne dijetetske supstance koja bi bila posebno privlačna za žene koje žele da održe vitku liniju, ali ga, nažalost, nikada nije saopštio.

...juneći biftek sa slaninom i pečurkama poslužen sa kolačem od paradajza (990 RSD)

BANKET: Tesla u Njujorku 1910.

Maribor, naravno i Smiljan pokraj Gospića gde je rođen.

Puteve Tesle započeo je Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, u saradnji sa Muzejom Nikole Tesle i Turističkom organizacijom Srbije, postavljajući osnove rute i istražujući mogućnosti njenog razvoja. Pokrovitelji projekta su Elektroprivreda Srbije, Ministarstvo kulture i informisanja i IT Academy. Sve to je rezultiralo udruživanjem u Klaster puteva kulture koji, nadovezujući se na istraživanja Zavoda, nastavlja da razvija ovaj i slične projekte kao specifične kulturno-turističke proizvode.

VATRA I VODA

Dakle, pored pomenutih destinacija u okruženju, u projekt je uključen i Negotin, rodni grad Đorđa Stanojevića, kao i deset malih, starih hidroelektrana Elektroprivrede Srbije (Užice i Ivanjica, na primer, koje redovno rade) i koje su pravi živi muzeji. Ne treba zaobići ni rodnu kuću Teslinog omiljenog pesnika – Muzej Jovana Jovanovića Zmaja u Sremskoj Kamenici, manastir Šišatovac, odakle potiče Teslina ljubav prema golubovima, kao ni Idvor i Zavičajni kompleks Mihajla Idvorskog Pupina, Teslinog savremenika, prijatelja i "rivala".

Ideja je da se (iako ona više ne radi) poseti i hidrocentrala na Krki, što je relativno blizu Teslinog rodnog mesta.

Iako volimo da se hvalimo, a obeležavamo i sto godina elektrifikacije i uvođenja tramvaja u Beograd kao jednog od najstarijih, ne treba izgubiti iz vida i onu drugu stranu medalje: kada je počela da radi hidrocentrala u Užicu, stanovnici su se zatvarali u kuće (ne podseća li to pomalo i na ono pomračenje sunca kada su zvaničnici preporučivali da se spuste roletne i ne izlazi iz kuća?). "Vatra i voda, pa aman gde to ima." Ima, pokazao je i dokazao naš veliki predak. Naš? Svojataju ga i Hrvati (rođen je tamo, ali u Smiljan je prvi telefon došao 1978. godine, znam pouzdano, bio sam prisutan), ali i Amerikanci, koji su mu jedini pružili mogućnost da iskaže svoj genije. To što ga danas štampamo na novčanicama, što mu podižemo spomenike, mislim da za njega nije ni najmanje bitno. U stvari, podižemo spomenike sami sebi.

I sve me neodoljivo podseća na sve detalje što je o istoriji (ne oficijelnoj, no onoj iz tadašnjih novina) pisala Dubravka Stojanović: sati i sati besplodne rasprave u Skupštini na temu treba li uvesti kanalizaciju, treba li dozvoliti gradnju kuća na više od dva nivoa, treba li...

Stvarno, treba li i sve ostalo? ¶

MIKA DAJMAK

ZORAN STANOJEVIĆ

Jedanaest sati života

Ima li smisla živeti u Francuskoj ako ne možete da uživate u hrani, vinu i ostalim hedonizmima? Ali kako čovek da uživa u vreme prepametnih mobilnih telefona koji vas svako malo obaveštavaju da vam je stigao novi mejl sa posla? Još gore, šef zove da vas pita gde ste ostavili ovo ili ono i jeste li voljni da radite za vikend?

Internetom se zato pre nekih desetak dana prolomila vest da su francuski sindikati izborili nešto što je san mnogih radnika. Posle šest po podne zabranjeni su poslovni pozivi i mejlovi, radni čovek ima da uživa u osam plus osam sati sna i kulturnog uzdizanja kao što su neke dobre ideologije propisivale.

Taman nas je obuzela zavist, kad krenuše izuzeci. Dogovor se ne odnosi na sve, već samo na ljude koji rade u IT sektoru i srodnim oblastima. Ali, takvih je u Francuskoj čak milion.

Hm, nije čak ni toliko. Jer se novi propis odnosi samo na one koji rade za "dnevnicu", a ne na sat. Dnevničari, to jest oni čiji se radni ugovor računa po broju radnih dana, imaju ograničen broj radnih sati dnevno, tako da bi svaki mejl poslat posle radnog vremena predstavljao kršenje ugovora ili plaćanje po posebnoj ceni, na šta gazde ne pristaju. Tako da je uvedeno pravilo da najmanje 11 sati dnevno radnik mora biti offline za svog poslodavca. Ali, takvih je tek 200.000. Pa, dobro, ni to nije tako loše, pogotovo ako se iz toga kreira neki presedan i sindikati mejlove i službene telefone uključe u buduće kolektivne ugovore.

Francuzima (sem onih dvesta hiljada) nije se dopala ova generalizacija, to što ih ostatak sveta gleda "lako je vama" pogledom. Najpre su objašnjavali da nije tačno da se sve isključuje u šest po podne jer mnoge IT firme rade sa Amerikancima, pa je tih 11 sati "odmora" raspoređeno prema dogovoru sa šefom. Može da počne i u deset uveče.

Ali, piše jedna iznervirana francuska blogerka, osvrnite se malo po Parizu, u metrou, autobusu, na ulici, svuda ćete videti mnoštvo ljudi zadubljenih u ekrane telefona. Postao je običaj, piše ona, da uđete u restoran gde vas čekaju prijatelji, ljubazno se javite svima, cmoknete, sednete, ali pre nego što odložite mantil iz džepa izvučete telefon i stavite ga pored sebe na sto. Ostatak večeri provedete u ćaskanju i žvakanju koje svakih nekoliko minuta prekidate kako biste bacili pogled na ekran. Nova poruka ili imejl, čak i poziv, obično su vezani za posao, ali logika zaposlenog je da će ako odgovori odmah rasteretiti sutrašnji dan. Samo što to tako nikad ne biva, kaže ova Francuskinja, ljuta na sebe jer dozvoljava da joj telefon uništi lepe trenutke sa prijateljima.

Sada kada znamo da ni Francuska nije raj, kako se isprva činilo, moramo se upitati može li se radno vreme odeliti od slobodnog, a to se najpre odnosi na ekrane svih veličina kojima smo neprestano okruženi? Da li je neprofesionalno odbiti poziv izvan propisanog radnog vremena?

Ili je rešenje jednostavnije? Službeni mobilni telefon, baš kao i službeni automobil, ostavljate parkiran na poslu. Tako da šef ili kolege (ni šefovi nemaju odmor, naprotiv) ni ne pomišljaju da vas pozovu. Niti vas mogu optužiti da se "ne javljate na službeni koji mora da je stalno uključen". Mogu sada da vam dam hiljadu razloga zbog čega bi to bilo preterivanje, hiljadu praktičnih strana nošenja telefona stalno uz sebe, hiljadu anegdota kako nam je telefon u nedeljno popodne spasio ugovor ili posao.

Ali, ako ste u 70 odsto onih koji se maše telefona u prvom satu nakon ustajanja ujutru, znate dobro o čemu pričam. ¶

PRODAJA & PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	Beograd [kurirom]	Srbija [poštom]	kontinentalna Evropa [površinskom poštom]	ceo svet [avionom]
6 meseci	4650 din	4400 din	75 EUR/99 USD	115 EUR/149 USD
12 meseci	9300 din	8800 din	150 EUR/199 USD	230 EUR/299 USD

INTERNET IZDANJE

6 meseci	bez PDF-a	sa PDF-om
Srbija	950 din	1500 din
svet	16 USD	24 USD

Opcija PDF podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. Zabranjeno je da više lica upotrebljava isti nalog. PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku I ZABRANJENO GA JE DAVATI TREĆIM LICIMA bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite na adresu **VREME, Trg Republike 5, Beograd,** ili faksom na broj 011/3238-662, sa naznakom za šta je uplata izvršena (pretplata za štampano/internet izdanje ili knjiga).
Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Sve dinarske uplate treba izvršiti u korist NP VREME **isključivo na račun 160-302538-91**. Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se naplaćuje u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS.
Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja na internet adresi **http://www.vreme.com/pretplata** pomoću kreditne kartice, (cena u USD), kojom prilikom će se stanovnicima zemalja članica EU zaračunati i dodati odgovarajući PDV ili direktno na naš devizni račun – podatke možete naći na internetu na *www.vreme.com/pretplata*. Šestomesečna pretplata na štampano izdanje podrazumeva 26, a godišnja 52 broja. Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski od dana otvaranja naloga.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU
www.novinarnica.net

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 9 do 15h: 011/3234-774 ili e-mailom na prodaja@vreme.com

IVANOVO

ALEKSANDAR ZOGRAF.

NA OKO 20 KM OD **PANČEVA**, NALAZI SE NEVELIKO SELO **IVANOVO**. TO JE, IPAK, NASELJE SA NAJBROJNIJOM POPULACIJOM **PALĆENA**, BUGARA-RIMOKATOLIKA, MAJUŠNE MANJINSKE ZAJEDNICE KOJA NE BROJI VIŠE OD 3000 DUŠA, U SRPSKOM DELU BANATA.

PALĆENI SU SE NASELILI U BANATU U 18. VEKU, KADA JE TO BIO DEO AUSTRO-UGARSKE. ALI NJIHOVA ISTORIJA SEŽE DUBLJE U PROŠLOST, I POVEZANA JE SA JERMENIJOM 7. VEKA N.E., KADA JE POČEO DA SE ŠIRI NEOBIČAN HRIŠĆANSKI KULT **PAVLIĆANA**. ONI SU BILI POD UTICAJEM ISTOČNJAČKIH UČENJA UKLJUČUJUĆI **ZOROASTRIZAM**, NISU VEROVALI U CRKVENU HIJERARHIJU, NITI SU IMALI SVEŠTENIKE I CRKVE; BOGORODICA MARIJA NIJE BILA BOŽANSKOG POREKLA, VEĆ JE HRIST "PROŠAO KROZ NJU KAO KROZ CEVČICU". OD 8. VEKA, VIZANTIJSKI CAREVI SU (OTPADNICIMA) PAVLIĆANIMA DOZVOLILI DA SE NASELE I DA BRANE GRANICU, KOJU SU UGROŽAVALI NAPADI VARVARA. NAKON PRESELJENJA NA TERITORIJU DANAŠNJE BUGARSKE, PAVLIĆANI SU PRIHVATILI BUGARSKI JEZIK I OBIČAJE.

POČEV OD 16. VEKA, MISIONARI SU PAVLIĆANE PREOBRATILI U KATOLIČANSTVO, ALI SU MORALI DA NAPUSTE BUGARSKU ZBOG OTOMANSKOG ZULUMA. TAKO SU DOSPELI U BANAT, GDE SU POSTALI DEO KULTURE SREDNJEEVROPSKIH NARODA. U IVANOVU SAM RAZMIŠLJAO O PROMENAMA NACIONALNOG, RELIGIJSKOG I KULTURNOG IDENTITETA OVIH LJUDI... ONI SADA UPOTREBLJAVAJU LATINIČNO PISMO, KOJE JE U 19. VEKU PRILAGODIO UČITELJ IZ **MODOŠA** (DANAS **JAŠA TOMIĆ**). NJIHOV JEZIK JE DIJALEKT BUGARSKOG, SA ELEMENTIMA SRPSKOG, MAĐARSKOG, NEMAČKOG I RUMUNSKOG...

IVANOVO JE OSNOVANO NE TAKO DAVNO, 1868., OD GRUPE PALĆENA DOSELJENIH IZ RUMUNSKOG DELA BANATA, SAČUVAVŠI USPOMENU NA IVANA GUROVA, INAČE UGOSTITELJA, KOJI JE PREDVODIO PRESELJENJE.

STARA FOTOGRAFIJA PRIKAZUJE VERENIKE-MARAMICA U NJEGOVOM DŽEPU, I UKRASI UŠIVENI NA NJENOJ SUKNJI, ZNAČE DA SU OBEĆANI. TRIDESETIH GODINA, ANTON LEBANOV JE NAPISAO PESMU "NAŠ JEZIK" (NAŠA JAZIĆ):

"I MI IMAMO JEDAN JEZIK
KOJI SE U AZIJI RODIO,
KASNIJE U EVROPU DOŠAO,
POKRAJ DUNAVA SE NASTANIO"

U PRVOJ POLOVINI 20. VEKA, DUNAVSKI RUKAVAC KRAJ IVANOVA SLUŽIO JE KAO MEĐUNARODNI ZIMOVNIK BRODOVA. OD DECEMBRA DO MARTA, MALO SELO JE POSTAJALO DOM ZA OKO HILJADU LJUDI IZ SVIH DELOVA EVROPE. PREPUNE KRČME BILE SU OTVORENE DO ZORE. MORNARI SU ŽIVELI U MIRU PREKO DANA, I RAZBIJALI JEDNI DRUGIMA GLAVE TOKOM NOĆI, NAKON NEKOLIKO ČAŠICA...

OD 1948. DO 1962. VEĆINA SELJANA JE ŽIVELA OD FABRIKE INGA, KOJA JE PROIZVODILA DUGMAD OD REČNIH ŠKOLJKI. SAKUPLJAČI ŠKOLJKI SU SEDMICU PROVODILI NA DUNAVU, VRAĆAJUĆI SE KUĆI SAMO NA JEDAN DAN, KAKO BI PREDALI ŠKOLJKE ZA PRERADU. KADA JE OVA STARINSKA INDUSTRIJA ZATVORENA, MNOGI SU NAPUSTILI SELO.

ČUDNO JE KAKO NAŠE SHVATANJE O NEKOM MESTU MOŽE DA SE PROMENI. PRE NEGO ŠTO SAM POZNAVAO ISTORIJAT PALĆENA, IVANOVO JE BILO SAMO SELO U SUSEDSTVU. SADA MI SE ČINI DA JE TO ČITAV JEDAN MALI SVET!

Tajkun

To vam dođe isto kao i bogataš, ali pritom podrazumeva i izvesnu nepristojnu brzinu bogaćenja. Englezi svoje lordove dele na *old money* i *new money*, pa ih shodno tome i tretiraju. Valjda zbog te neke ne baš sasvim pristojne brzine bogaćenja, reč tajkun kod nas je postala uvreda kojom se najviše služe Aca Vučić i njegovi mediji.

E, sad: kad se kaže tajkun, ja prvo pomislim na veselog gospodina Taranu iz stripa Džoa Mak Manusa koji je nekada izlazio u "Večernjim novostima". Naš prijatelj Zograf kaže mi da je taj strip prvo izlazio u predratnom "Vremenu", tridesetih godina, a da ga je – što je jako važno – prevodio advokat i višestruko talentovan čovek, Obrad Simić. Naime, g. Tarana, kao na brzinu novokomponovani bogataš, govori odvratnim njujorškim slengom koji je Obrad Simić sjajno pretočio u beogradski šatrovačko-kulovski jezik. Taj je jezik odlično funkcionisao i posle rata, u "Novostima", sve dok je strip izlazio.

Dakle, gospodin Tarana je tipičan tajkun dvadesetih godina u Americi. Volim da mislim da se obogatio na brzaka: ili na slučajno nađenoj nafti ili na namerno kršenoj prohibiciji; takav je kulov. Stalno je u fraku i cilindru, ima štap i kamašne, leptir-mašnu i sve. Nije bez šarma, doduše, uglavnom zahvaljujući opajdari od žene koja je zapela da od njega napravi gospodina, što njemu teško ide. Nekako mi jako liči na izvesne naše tajkune koje neću pominjati.

Drugi prototip tajkuna iz klasične književnosti koji mi pada na pamet je veliki Getsbi, junak sjajnog romana od kojega je kasnije napravljen loš film (što je pravilo). Kao i Tarana, i Getsbi je sumnjiv, ali više nekako na prohibiciju. Dok je pisao svoj roman *Veliki Getsbi*, Frensis Skot Ficdžerald (kao svaki dobar pisac) marljivo je proučavao život i karakter tadašnjih tajkuna iz dvadesetih godina u SAD. Bio je toliko fasciniran da je gnjavio sve oko sebe tim pričama. Jednom je tako objašnjavao Hemingveju da su "bogataši drugačiji od nas", na šta je ovaj pobesneo i rekao mu: "Jesu: imaju para."

Kod tih bogaćenja na brzaka, naravno, odmah se pomisli na kriminal. Kaže Karel Čapek u vezi s tim: "...u takvom mestu gde može da uspe dobra kriminalna stvar, može i trgovina da ima uspeha; to je dokaz neograničenih mogućnosti, zar ne, i uopšte budi poverenje." Kaže još i da krivac mora biti uhvaćen, ali – to je druga priča i ne tako učestala. Bitne su te "neograničene mogućnosti" kojih smo se nagledali od 1990. do danas i koje su proizvele ove naše tajkune. Cigarete i benzin; brašno, ulje, šećer; privatizacije i heroin; stranka i stranačke kvote; sve znate, uostalom...

Nije tajkunima lako, da se odmah razumemo. Naročito ako su zapeli da postanu gospoda onoliko brzo koliko im je trebalo da se obogate, a još ih i žene na to teraju. Za početak imaju samo pare, pa troše na upadljivost: debeli džipovi, skupi satovi, neukusne nekretnine, jahte i ostala gnjavaža. Imaju Hrvati vic: Sretnu se dva Hercegovca u Londonu, pa jedan kaže – vidi kravatu za osamsto funti, a drugi odgovara: budalo, ima ista takva iza ugla za hiljadu i dvesta. Onda kupuju skupa odela na kojima se oni dugmići na manžetnama zaista otkopčavaju, pa drže dva-tri otkopčana – koliko da se vidi. Običan svet to i ne primećuje (a i zašto bi, i čemu ti dugmići uopšte služe?), ali to je poruka onima istima kao i oni: vidi odelo, pet 'iljade evara! Našlo bi se i za osam 'iljade, ama ga mrzelo da se seca po Londoni i Parizi. Pametan tajkun se ne kurči. Znam jednoga koji je ovde skroman i pristojan, ktitor i filantrop; kako živi u Ženevi – ne znam, ali znam da ima opako dobre male mlaznjake registrovane u Delaveru – drugoj domovini naših tajkuna, pitajte Darka Šarića – i da ih, kao pametan čovek, iznajmljuje okolo, da ne dangube. Jedan drugi, sada veoma popularan kod vlasti, najradije jede čorbast pasulj i ne trudi se oko skupih delikatesa. Takvi su, međutim, retki.

Naravno da su bogataši, a naročito tajkuni, popularna i omiljena tema po raznim medijima. Narod to čita i gleda, mrzi ih duboko i sa razumevanjem, jedva čeka da se obraduje kad nekog uhapse – ali se zanima za njih. Mrzeti i ogovarati bogataše ljudska je crta od kad su Feničani (trag im se zatro dabogda!) izmislili novac. Uzaman je Isus pokušao da nas urazumi: u to sa kamilom i iglenim ušima niko nije poverovao. Pričajte vi slobodno da i bogataši plaču; znamo, plaču što nisu klepili još više; Ameri se sada misle: kanda smo preplatili one Kineze kad su nam polagali pragove za železničke pruge u 19. veku, pa se sada prave važni. Bogataš, naročito tajkun, mora da je kriv za nešto. Najčešće i jeste, ali kako biste vi na njegovom mestu?

Problem, dakle, nije u tome što je on bogat, nego u tome što mi nismo i taj je problem legitiman. ¶

MILOŠ VASIĆ

THE S**PARK**LING EXPERIENCE

Hotel Park is located at the heart of the city, on the corner of the most beautiful Belgrade streets.
Its attractive location and excellent position surrounded by greenery provides isolation from the city noise and offers the same key elements as the real park does - rest, relaxation and peace.

Renovated in 2012, Hotel Park proudly wears its three star by international standards and excellent quality of service of each of its segments.
The special values of Hotel Park are its staff and high quality services that give guests a reason to come back and honestly recommend Hotel Park.

Hotel Park nalazi se u samom centru grada, na uglu najlepših beogradskih ulica.
Svojom atraktivnom lokacijom i odličnom pozicijom, okružen zelenilom i izolovan od buke, omogućuje sve ono što nudi i pravi park – odmor, mir i relaksaciju.

Renoviran 2012, s ponosom ističe svoje tri zvezdice po internacionalnim standardima i odličan kvalitet svakog segmenta usluge. Posebnu dragocenost Hotela Park čini ljubazno osoblje i visok nivo servisa koji će gostima pružiti ugodan boravak i razlog da ponovo posete prestonicu Srbije.

PARK | HOTEL ★★★
BELGRADE

Njegoseva 2, 11000 Belgrade, Phone: +381 11 3640-383
e-mail: reception@hotelparkbeograd.rs
www.hotelparkbeograd.rs

Welcome to the Brand New Park

CITYVIZIJA

24. april u 18 h

Evrovizijsko karaoke takmičenje

Raspevaj se poput prave muzičke zvezde i 24. aprila u 18 h pokaži svoje glasovne sposobnosti!
Budi među prvih 15 koji će se prijaviti od 11. do 24. aprila i oprobaj se u Delta City karaoke takmičenju!
Pevaj svoje omiljene hitove sa Pesme Evrovizije i osvajaj vredne nagrade!
Budi deo jedinstvenog muzičkog događaja koji te očekuje u Delta Cityju!

Prijave se vrše na www.12points.rs i www.musicserbia.rs ili na Delta City info pultu na broj telefona 011/ 2203-624

deltacity.rs

DeltaCity

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec